

Yıl
Year **2019**

Cilt
Volume **3**

Sayı
Number **1**

e-ISSN: 2602-2303

Çizim: Teknik Editör Serhat DURANAY

KUTBİLGE AKADEMİSYENLER DERNEĞİ
BİLGE ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
BILGE INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL RESEARCH

Cilt: 3, Sayı: 1, 2019

Volume: 3, Issue: 1, 2019

e-ISSN: 2602-2303

Sahibi / Owner

Dr. Hamza KANDEMİR

Editör / Editor

Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI

Editör Yardımcısı / Co-Editor:

Dr. Hamza KANDEMİR

Teknik Editörler / Technical Editors:

Öğr. Gör. Serhat DURANAY

Kapak Tasarımcısı / Cover Designer:

Öğr. Gör. Serhat DURANAY

İletişim / Contact:

Kutbilge Akademisyenler Derneği, 32040, Isparta, TÜRKİYE

Web: <http://dergipark.gov.tr/busad>

E-mail: busad@gmail.com

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Said TAŞ

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ÖZKAN

Prof. Dr. Kadir PEPE

Prof. Dr. Ruhi ERSOY

Doç. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR

Doç. Dr. Mustafa LAMBA

Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Doç. Dr. Musa TÜRKÖĞLU

Doç. Dr. Serkan DİRLİK

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi Esme ÖZDAŞLI

Dr. Öğr. Üyesi Himmet BÜKE

Dr. Öğr. Üyesi Tayfun YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ozan CİNEL

Dr. Öğr. Üyesi Barbaros Serdar ERDOĞAN

Dr. Öğr. Üyesi Mürşit IŞIK

Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan AYTAZ

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi Utku ONGUN

Dr. Öğr. Üyesi Canan GÖNÜLLÜ

TAŞKESEN

Dr. Öğr. Üyesi Ümmü Gülsüm

KAHRAMAN

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ESMER

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- **Endüstri 4.0 ve Örgütsel Dönüşüm Bağlantısı**
The Link of Industry 4.0 and Organizational Transformation
Yusuf ESMER, Onur ŞAYLAN.....1-8
- **Erken Dönem Türkiye Cumhuriyeti Kurumsal İmajının Göstergibilimsel Analizi**
Semiotics Analysis of Turkish Republic's Corporate Image in Early Republican Era
Ali Çağan UZMAN.....9-25
- **Kuzey Afrika'da Osmanlı-Habsburg Mücadelesinin Sonu; 1574 Tunus Seferi**
The End of The Ottoman-Habsburg War in North Africa; 1574 Tunisia Campaign
Zeynep ERGİNSOY.....26-34
- **Ahmed Hadi Maksudi ve Eğitimci Olarak Cedit Hareketindeki Yeri**
Ahmed Hadi Maksudi and His Place as an Educator in Jadidism
Aslınur TİMURHAN.....35-46

BİLGE ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
BILGE INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL RESEARCH

e-ISSN: 2602-2303

A peer reviewed journal, published biannually by

Kutbilge Association of Academicians.

Yılda iki sayı olarak yayınlanan hakemli bir dergidir.

Kutbilge Akademisyenler Derneği tarafından yayınlanmaktadır. Year/Yıl: 2019, Volume/Cilt: 3, Issue/Sayı: 1

The journal is indexed in Google Scholar, ASOS Index, CiteFactor and ResearchBib .

Dergimiz Google Scholar, ASOS Index, CiteFactor ve ResearchBib' de taranmaktadır.

The Link of Industry 4.0 and Organizational Transformation

Yusuf ESMER^{1*}, Onur ŞAYLAN²

Abstract: Industry 4.0 known as fourth industry revolutions is defined as a big change and transformation that will affect the life of people, organizations, societies and governments with the difference of the industry revolutions such as Industry 1.0, Industry 2.0 and Industry 3.0. Industry 4.0 is the last industry revolutions that predict to perform the production with cyber-physical systems, and it is the last industry revolutions that the knowledge society see. It is thought that human factor is gradually decreases with the industry 4.0 and human will engage in art, social etc. activity and exhibit its creativity. Therefore, it's possible to say that the big transformations and changes are waiting the people with Industry 4.0. In this context, the aim of the study is to reveal the relations between Industry 4.0 and organizational transformation by analyzing together. In accordance with this purpose, at first the Industry 4.0 is explained, following the link of organizational transformation and Industry 4.0 are examined and the examples are given. In the study, it is stated that there are needed to organizational transformation so many subjects such as economic, social, technological, politic and legal to pass Industry 4.0. Besides, it is thought that the organizations, societies, and governments which do not fulfill the transformation as organizational will not be successful to pass Industry 4.0 model.

Keywords: Industry 4.0, Fourth Industry Revolution, Organizational Transformation, Industry Revolutions

Endüstri 4.0 ve Örgütsel Dönüşüm Bağlantısı

Özet: Dördüncü sanayi devrimi olarak bilinen Endüstri 4.0 diğer (Endüstri 1.0, Endüstri 2.0 ve Endüstri 3.0) endüstri devrimlerinden farklı olarak dünyada insanların, toplumların, örgütlerin ve devletlerin yaşamını etkileyecek büyük bir değişim ve dönüşüm olarak tarif edilmektedir. Endüstri 4.0, üretimi siber-fiziksel sistemlerle gerçekleştirmeyi öngören ve bilgi toplumunun gördüğü son sanayi devrimidir. Endüstri 4.0 ile üretimde insan unsurunun rolünün giderek azalacağı ve insanın üretim dışında sanatsal, sosyal vb. başka etkinliklerle meşgul olacağı ve yaratıcılığını ortaya koyacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla Endüstri 4.0 ile insanlığı birçok konuda büyük dönüşüm ve değişimlerin beklediğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda çalışmanın amacı Endüstri 4.0 ile örgütsel dönüşümü birlikte inceleyerek aralarındaki bağlantıyı ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada öncelikle Endüstri 4.0 konusu açıklanmakta sonrasında Endüstri 4.0 ve örgütsel dönüşüm bağlantısı incelenerek örnekler verilmektedir. Araştırmada Endüstri 4.0'a geçiş için ekonomik, sosyal, teknolojik, siyasal ve hukuki birçok konuda büyük bir örgütsel dönüşüme ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu konularda örgütsel olarak dönüşümü gerçekleştiremeyen örgütlerin, toplumların ve devletlerin Endüstri 4.0 modeline geçişte başarılı olmalarının mümkün olmadığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Dördüncü Sanayi Devrimi, Örgütsel Dönüşüm, Endüstri Devrimleri

This study was presented at the " XII. IBANESS Congress Series on Economics, Business and Management " in Plovdiv/Bulgaria on 20-21 April 2019.

¹ Bayburt University, Faculty of Applied Sciences, Bayburt

² Çanakkale Onsekiz Mart University, Çan Vocational School, Çanakkale

*Corresponding author (İletişim yazarı):
yesmer@bayburt.edu.tr

Citation (Atıf): Esmer, Y., Şaylan, O., (2019). The Link of Industry 4.0 and Organizational Transformation, Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (1): 1-8

1. INTRODUCTION

It is seen that there are many changes and developments in the world. In this context, there have been many revolutions in production and industry. These revolutions are respectively Industry 1.0, Industry 2.0 and Industry 3.0. In contrast to these revolutions, Industry 4.0 is frequently spoken in recent years. Industry 4.0 is the 4th industrial revolution. Industry 4.0 is expressed as a revolution in which cyber-physical systems are used in the production process. Industry 4.0 is the last industrial revolution that the information society can see. Industry 4.0 is a digital transformation in the production process. With Industry 4.0, it can be said that changes and transformations are waiting for many people. Especially with Industry 4.0, it is expected that the importance of human element will decrease in production process and robots will be replaced by human. These robots are described as tools that can manage the production process themselves. Therefore, it is thought that man will move away from production and engage with other activities. In this context, economic, social and technological etc. conversions are needed in many subjects. Organizational transformation can be defined as the self-preparedness and adaptation of organizations to a new process. On the other hand, organizational transformation is to adapt to rapidly changing challenges and opportunities. Therefore, it is a concept and process that is increasingly important in human service organizations (Schalock et al., 2018: 53).

The aim of this study is to reveal the link between organizational 4.0 and organizational transformation. For this purpose, firstly the subject of Industry 4.0 is explained and then Industry 4.0 and organizational transformation are discussed together. In the study, data about Industry 4.0 and organizational transformation were used. Based on these studies, the relationship between Industry 4.0 and organizational transformation is examined.

2. INDUSTRY 4.0

The first industry revolution (Industry 1.0), which come to exist in the later 17 centuries has occurred with the development of steam engine, water power and mechanization (Ghobakhloo,2018: 910). With range of technological development based on England, the production system of the world turns in to atelier to factory, piecework production to mass production, the production of steam-operated

machines and investment of technologies which will make mass production have been important determinants of this process (Soylu, 2017: 44) First industrial revolution has started with invention of steam engine by Thomas Newcomen in 1712 and improvement of it by James Watt. First industrial revolution has continued to 1830. The invention of steam engine has affected textile industry, shipbuilding industry and agricultural sector via railway and mechanical production with water and steam power has started (Derya, 2018: 2-3). With the shocking developments in industry area, Europe -notably economy- gain an edge over other nations in numerous field (Soylu 2017: 44).

The second industrial revolution (Industry 2.0) has realized under the guidance of Henry Ford who regularize the mass production and assembly line. A very important improvement had occurred in 19th century, the electrical technologies has used in production lines in factories for the first time. This production model which based on low cost, mass production, standard product has been accepted second industrial revolution. Second industrial revolution is to go into mass production whereby assembly line. It is a technological revolution. It is to start to mass production based on work sharing with the help of electrical energy. In 1914, Ford's T assembly line both increased production and decreased the costs. With the electrical engines and combustion engines, which progress at the same time have made industrial mass production and decentralized structure possible. The leaders of the second industrial revolution are England, Germany, Japan. Iron and steel are widely used as raw materials and heavy industry develop with second industry revolution. The next industry revolution has occurred after World War II. The programmable machines which developed in 1970 at first announced the new era. In this period first microcomputer has been developed and digital technologies has come to the fore. This period which accepted third (3th) industrial revolution (industry 3.0) has made clear computer-based production systems and micro-processor. The complex production systems have economized through more and more use of electronic information technologies. The third industry revolution is founded by developing digital technologies (Derya, 2018: 2-3, Soyly 2017: 44, Ghobakhloo, 2018: 910).

At the beginning of the 21th century, the informatics and communication technologies importantly evolved with the common use of internet and the software. In this process, new

production systems which can fictionize the production process as unmanned has come into view and the new production systems have called as Industry 4.0 (Soylu 2017: 44).

Industrial revolutions are summarized in Figure 1.

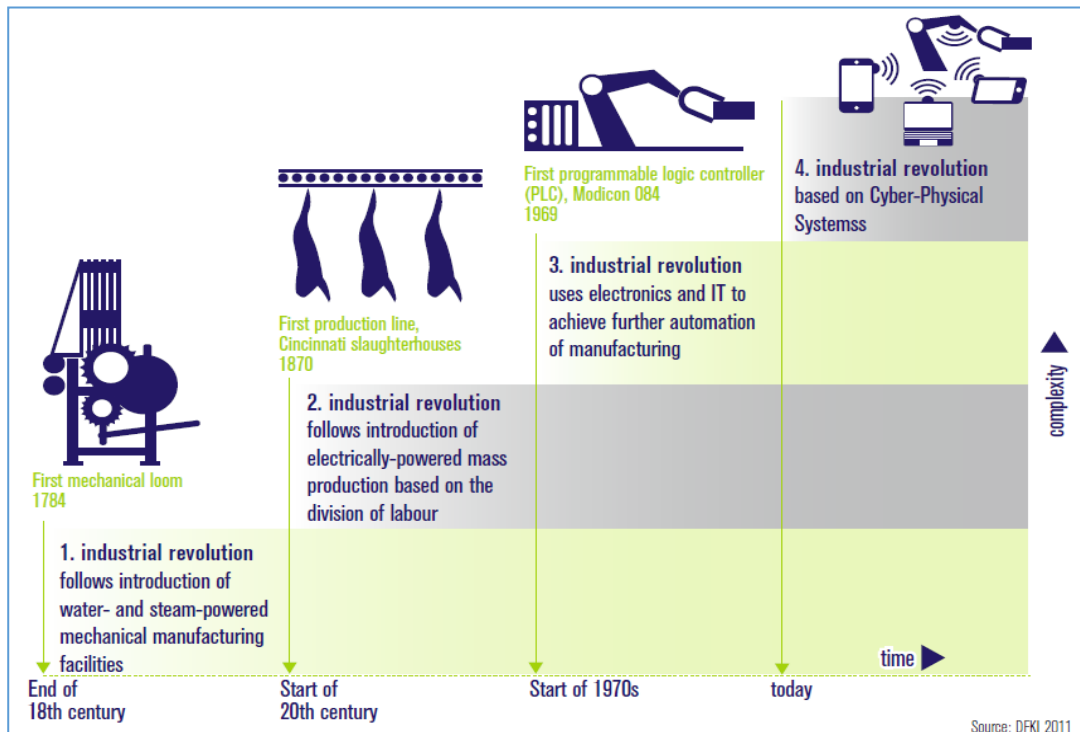

Figure 1: Industrial Revolutions

Source: National Academy of Science and Engineering, 2013: 13

Industry 4.0 is concept that emerges in production systems and it is a concept that contain IoT, big data, CPS and small object. Current production systems have been networked and digitalized and named industry 4.0, manufacturing 2.0 or internet of things (IoT) (Junior et al.,2018: 372; Blunck and Bendul;2019:260,). The transformation to the digital form of organizations is commonly known as Industry 4.0. Industry 4.0 has completely changed the working style and activities of organizations. In addition to this, the economic environment and customer needs have changed with the digitalization of organizations. There are some debates about this kind of digitalization. “it is industry 4.0 or not”. Firstly, the concept emerges in Germany in 2011 and all nations has acknowledged the concept and the revolution has named Industry 4.0 or 4th industry revolution. The data transfer which is reliable and on time and real time communication is started to be important factor to achieve industry 4.0 success. Cyber physical systems (CPS) form basic characteristic of industry

4.0. 140-billion-euro investment will make only in Europe up to 2022 to the Industry 4.0 revolution. On the other side it is foreseen that 14 billion devices will communicate with each other via internet of things (IoT) (Sony and Naik, 2018: 910; Zeng et al., 2018:1, Celik, 2018: 87).

Industry 4.0 used for three interconnected factors, a) digitalization and integration from simple technical and economic relations to complex technical and economic networks b) digitalization of product and services and c) new market models. All human and machine activities are interconnected with many communication systems in the industry 4.0. The most promising technologies are Internet of things (IoT), Internet of services (IoS) Internet of people (IoP). Thanks to these communication systems, the digitalization of industrial production can create a new digital market models (Zezulka et al., 2016:49). When all industry revolutions analyzed, we will easily understand the development process of Industry 4.0

There are 9 technologies that provide Industry 4.0 transformation. These are shown in Figure 2.

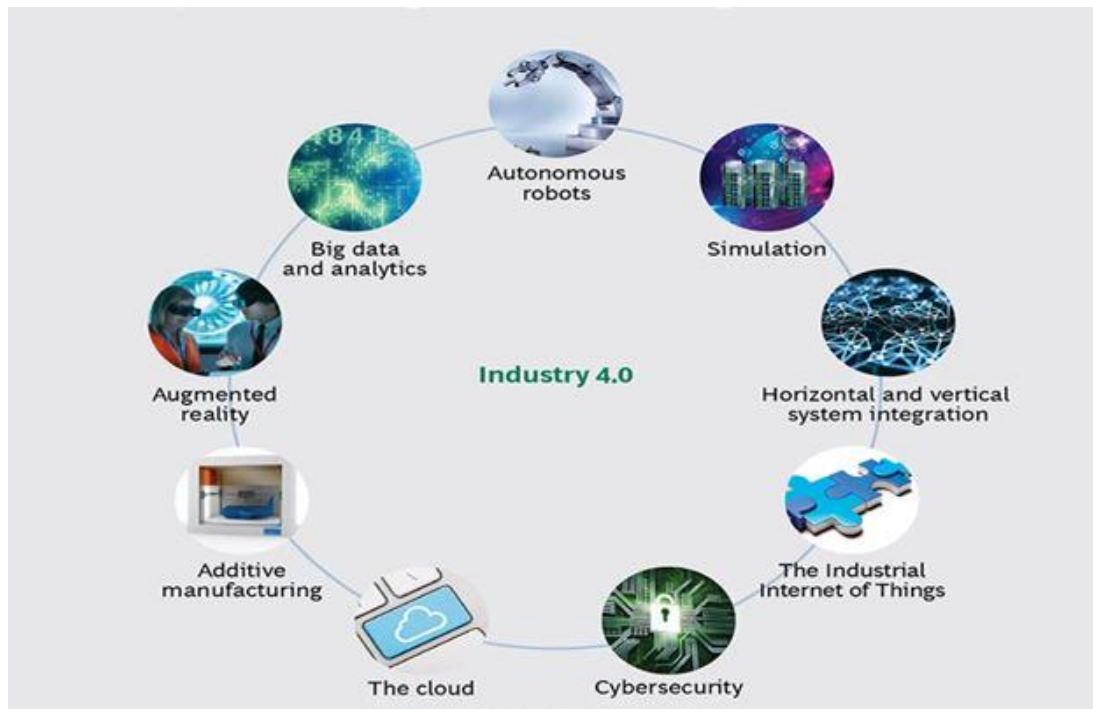

Figure 2: Industry 4.0 Technologies
Source: Gerbert et al., 2015: 1

3. ORGANIZATIONAL TRANSFORMATION

Today's organizations are constantly faced with changes. (Hugentobler,2017: 522). Organizational transformation is an increasingly important concept and a process. At first with the organizational transformation, organizations develop sustainability, effectiveness and efficiency and quickly adapt to changing opportunities and challenges (Schalock et al., 2018: 53). The list of changes that shape the modern business world are quite long. The digitalization of works and gig economy are the some of them. The technologies such as photography, video technology, eye-tracking, wearable sensors enable the collect data with the new and different ways. The digital process has transformed the organizations and this change has caused some circumstances that organizations can hardly cope with. This circumstances are emerging customer departments, cultural diversity in global market, market fluctuates, increasing customer expectations to quality product and services, using internet in core works of business. The organizational change or transformation require continuous organizational development (Sousa and Rocha, 328: 2019).

Increasing changings affect the organizations that are consistently involved in an interaction with their environment, take input and offer output, have open and dynamic systems. The change in organizations have a low acceleration up to industrial revolution. Along with industrial revolution, it has become more dynamic and accelerated. By the 1990 the transformation of organizations has progressively increased with the development of information technology. After this period, many factors such as increasing globalization and competition, importance of international and regional integrations, new technologic inventions, formation of international standards, consumer awareness, change of expectations, increasing importance of knowledge have created significant changes both managerial styles and managerial process (Kerman and Oztop,2014: 22).

Considering the changes in technology over the past three hundred years, these changes have caused an organizational transformation. Nowadays it has seen that contemporary organizations use information technologies solving many problems. In increasing number of studies interested in change

management have revealed that the complex change process can solve with the help of information technology. Most of manager have revealed that new technology cannot increase efficiency alone. In

order to achieve this, organizational structure and process changes should be realized with technologic development (Iraz and Simsek; 1999: 48-49).

Table 1: The Supporter of Organizational Transformation and Their Effects on Organizational Transformations

Supporter	Definition	Effect on Organizational Transformation
Values	-improving the life of individual -improving the life of family -community development	-determining organizational culture -provide evaluation of outputs -providing a conceptual basis for the implementation of transformation strategies
Critical thinking ability	-analyses -syntheses -system -adaptation	-provide a conceptual basis for the implementation of organizational transformation
Innovation	-triggers creativity -encourages flexibility	-promote the culture of learning -supports knowledge production and creativity -creates internal environments that encourage growth and development and support individuals -construct social networks that build organizational capacity and improves the effectiveness, efficiency and sustainability of the organization

Source: Schalock et al.,2018: 67

4. INDUSTRY 4.0 AND ORGANIZATIONAL TRANSFORMATION

The concept of Industry 4.0 or ‘Industrie 4.0’ in German firstly presented Hannover fair in 2011. German and many European governments focused to Industry 4.0 in a short time. The Industry 4.0 concept has generally presented physical system applications related to computer networks in industrial production systems. Technological innovations and changes have affected the short time performance and longtime sustainability of organizations (Ghobakhloo, 2018: 910-911).

The works transforms from real physical environment to virtual platform with new information and communication technologies. New information and communication technologies will underlie the works that will make future. The

Industry 4.0 sight involves comprehensive digitalization process which starts with consumer’s order to production process (Wilkesman and Wilkesmann, 2018: 239). The Industry 4.0 concept have a great importance for many organizations, research centers and universities. Academic experts defend that the Industry 4.0 will not understand separately and manufacturing organizations face various difficulties in understanding this concept. Gilchrist (2016), Liao (2017) and Santos (2017) have explained the concept with technological trends and design principles (Ghobakhloo, 2018: 911). Industry 4.0 known as organizations’ digitally transformation-, with the simplest definition is the internet of machines, people and things. It has utterly changed the activities of organizations. Industry 4.0 is a collective term which includes contemporary automation systems, data exchange and production technologies. Industry 4.0 which is the fourth stage of industrialization not only concern with smart and online machines and

systems it also concerns Nano Technology, genealogy, renewable energy, health and social science (Ozsoylu,2017: 45-46). It is proven that Industry 4.0 gain favor to the organizations at the level of operational and value chain. Industry 4.0 has importantly adopted by the German organizations such as Volkswagen, Daimler, BMW. Besides China government has focused product development process called 'Made in China'. USA, France, England, Japan and Singapore governments has begun to similar initiatives. (Bag et al., 2018: 1).

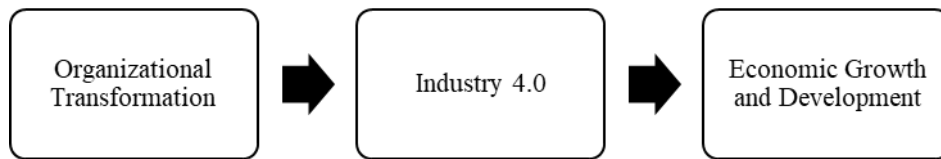
The most important distinguishing factors of Industry 4.0 can collect under the three title. The first one is velocity. **Velocity**; the new era's technologic developments progress at a great pace. Every day we witness a new technological development and new technologies pave the way for new ones. **Wideness and depth**; the developments of new era have developed on digital revolution. However, development with this speed not only lead to change on production structure but also lead to change business world, society, organizations and living conditions of individuals. **System effect**; new era has changed the system of organizations, sectors, and countries and include the integrated transformation of system. These three factors will be determinative and incompatible organizations and countries will incur losses. There are some obstacles in the transition process of firms and countries from traditional manufacturing to industry 4.0 manufacturing. The countries which do not have informatic infrastructure do not possible to reach to Industry 4.0. The factors of Industry 4.0 are internet of things (IoT), cyber physical systems (CPS) and IPv6 and cloud informatics systems. CPS is a core concept of industry 4.0 and it enables the monitoring the physical process in factory in a virtual environment with digital clone of factory and it adds value to the computing, communication, control and coordination process. Internet of Things (IoT) enhance the communication not only humans but also machines. (Paravizo et al.2018:438-439; Ozsoylu,2017: 46).

Organizations have an alteration and transformation with Industry 4.0. The organization structures and

management process which inherit from past retain organizations from productivity and competition. This demoded organization structures cause unable to respond to the market needs at a sufficient speed. Now the informatic technologies on production and managerial process has become important. As a result of technological developments, many organizations have undergone the transformation at organizational structure with adaptation process to present conditions. Organizational transformation can be defined a significant increase in organizational performance with the behavior modification of personnel of organization (Simsek and Iraz: 1999: 37-42). Nowadays all functions of organizations have been exposed to big changes in many areas with the industrial revolutions and changes. The customer needs and economic environment has changed with the wave of organizational digitalization (Sony and Naik,2018: 1). The emerging developments has changed the technologic, economic and politic conditions and as the result of this, the organizational structure and management mentality has changed as well. The change has a low momentum until the industrial revolution, along with the industrial revolution it gathers momentum and increased with the effect of information technologies in 1990. The changings which increase day by day has influenced the organizations which are open and dynamic systems that provide outputs to their surroundings and take input from their surroundings. In this process of change with industrial revolutions organizations should be sensitive to their environments and take the precautions, have investment and they also transform their environments to the non-threatening form. The process of rapid change, organizations that failure to meet the need of change and remain stable can cause to the 'entropy'. In this context, organizations should plan, practice the change, and survive in the rapid change process in environment and they should keep pace with this change that comes with industrial revolutions.

According to the literature, the link of Industry 4.0 and organizational transformation can be shown as in Figure 3.

Figure 3: Link of Industry 4.0 and Organizational Transformation

Source: Own- Prepared from the literature

According to this model, organizational transformation is required for many issues before passing the Industry 4.0 model. Thus, industry 4.0 process is successful and this situation positively affects economic growth and development.

CONCLUSION

Industry 4.0 is a process that involves many changes and innovations. It is thought that Industry 4.0 will change many things in the world, especially production, life and culture of people. With Industry 4.0, it is expected that people will focus on their creativity by getting out of the production process and thus human life will take a different dimension. At the same time, it is certain that these changes will also affect the life of the organization. In this context, organizations need to adapt themselves to Industry 4.0. Therefore, it is inevitable for organizations to make changes and transformations on many issues.

In this study, the connection between Industry 4.0 and organizational transformation is examined. Research shows that there is a very close relationship between Industry 4.0 and organizational transformation. In order for organizations (state, enterprise, etc.) to pass to Industry 4.0, they must undertake a major organizational transformation in many aspects of economic, social, technological, political and legal issues. In addition, with Industry 4.0, organizations need to be digitized in every issue. It is not possible for the organizations to be successful in this process unless to pass to the Industry 4.0 model. This study was carried out theoretically. In subsequent studies, it is recommended to examine the subject in detail by using a combination of qualitative and quantitative methods. As a result, it is thought that this study will contribute to Industry 4.0 and

organizational transformation which is rarely included in the literature.

REFERENCES

- Bag, S., Telukdarie, A., Pretorius, J. and Gupta, S. (2018), Industry 4.0 and Supply Chain Sustainability: Framework and Future Research Directions, *Benchmarking: An International Journal*, 1-43. doi:<https://doi.org/10.1108/BIJ-03-2018-0056>
- Bendul, J. C. and Blunck, H. (2019), The Design Space of Production Planning and Control for Industry 4.0, *Computers in Industry*, 105: 260-272.
- Celik, K., Guleryuz, S. and Ozkose, H. (2018), 4. Endustri Devrimine Kuramsal Bir Bakis, *Euroasian Journal of Resourches in Social and Economics (EJRSE)*, 5(9): 86-95.
- Derya, H. (2018), Endustri Devrimleri ve Endustri 4.0, *G.U. Islahiye IIBF Uluslararası E-Dergi*, 2(2): 1-20.
- Hugentobler, H. K. (2017), Hacking the Organization: Organizational Transformation by Design, *The Design Journal*, 20(1): 522-530. doi:10.1080/14606925.2017.1353001
- Gerbert, P., Lorenz, M., Russmann, M., Waldner, M., Justus, J., Engel, P. and Harnisch, M. (2015), Industry 4.0: The Future of Productivity and Growth in Manufacturing Industries, https://www.bcg.com/publications/2015/engineered_products_project_business_indust

- ry_4_future_productivity_growth_manufacturing_industries.aspx, access: 04.04.2019.
- Ghobakhloo, M. (2018), The Future of Manufacturing Industry: A Strategic Roadmap Toward Industry 4.0, *Journal of Manufacturing Technology Management*, 29(6): 910-936.
- Junior, J. A., Busso, C. M., O, S. C. and Carreão, G. H. (2018), Making The Links Among Environmental Protection, Process Safety and Industry 4.0, *Process Safety and Environmental Protection*, 372-382.
- Kerman, U. and Oztop, S. (2014), Orgutsel Degisim Surecinde Kamu Calisanlarinin Algisini Etkileyen Uygulamalar, *Suleyman Demirel Universitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Fakultesi Dergisi*, 19(2): 21-38.
- National Academy of Science and Engineering (2013), Recommendations for Implementing the Strategic Initiative Industrie 4.0, Final Report of the Industrie 4.0 Working Group, Frankfurt/Main. 04 18, 2019 tarihinde <https://www.din.de/blob/76902/e8cac883f42bf28536e7e8165993f1fd/recommendations-for-implementing-industry-4-0-data.pdf>, access: 18.04.2019.
- Ozsoylu, A. F. (2017), Endustri 4.0, *Cukurova Universitesi IIBF Dergisi*, 21(1): 41-64.
- Paravizo, E., Chaim, O. C., Bratz, D., Muschard, B. and Rozenfeld, H. (2018), Exploring Gamification to Support Manufacturing Education on Industry 4.0 As An Enable for Innovation and Sustainability, *Procedia Manufacturing*, 21: 438-445.
- Schalock, R. L., Verdugo, M. A. and Loon, J. V. (2018), Understanding Organization Transformation in Evaluation and Program Planning. *Evaluation and Program Planning*, 67: 53-60. doi:10.1016/j.evalprogplan.2017.11.003
- Sımsek, M. S. and Iraz, R. (1999), Bilisim Teknolojilerinin Orgutsel Donusum Uzerindeki Etkileri, *Selçuk Universitesi Sosyal Bilimler Enstitusu Dergisi*(5): 37-52.
- Sony, M. and Naik, S. (2019), Key Ingredients For Revaluating Industry 4.0 Readiness For Organizations: A Literature Review, Benchmarking: An International Journal, 1-22. doi:<https://doi.org/10.1108/BIJ-09-2018-0284>
- Sousa, M. J. and Rocha, Á. (2019), Digital Learning: Developing Skills for Digital Transformation of Organizations, *Future Generation Computer Systems*, 91: 327-224. <https://doi.org/10.1016/j.future.2018.08.048>
- Soylu, A. (2018), Endustri 4.0 ve Girişimcilikte Yeni Yaklaşımlar, *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*(32): 43-57. doi:10.30794/pausbed.424955
- Wilkesmann, M. and Wilkesmann, U. (2018), Industry 4.0-Organizing Routines or Innovations, *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems*, 48(2): 238-254. doi:<https://doi.org/10.1108/VJIKMS-04-2017-0019>
- Zeng, P., Wang, Z., Jia, Z., Kong, L., Li, D. and Jing, X. (2019), Time-slotted software-defined Industrial Ethernet for real-time Quality of Future Generation Computer Systems, 1-28. Doi:<https://doi.org/10.1016/j.futurere.2019.04.009>
- Zezulka, F., Marcon, P., Vesely, I. and Sajdl, O. (2016), Industry 4.0-An Introduction in the Phenomenon, *IFAC-PapersOnLine*, 49(25): 8-12.

Semiotics Analysis of Turkish Republic's Corporate Image in Early Republican Era

Ali Çağan Uzman¹

Abstract: Corporate (institutional) image is the image that emerges in the minds of the target audience that an organization wants to achieve. This definition also applies to government agencies. Corporate image in Turkey's history is especially vital during the establishment of the Republic. Young's Republic, both diplomatic, as well as be able to develop both economic relations in order to reach citizens a prosperous life, the great leader Mustafa Kemal Atatürk, the leadership of the new nation quickly, get rid of the image of the Ottoman describe as sick man of Europe, it is necessary to attain the young, dynamic and Western images Turkey. Within this framework, architecture, painting, graphic arts and design as well as many more nice Turkey's corporate image with different ways have been tried to be formed. The purpose of this study is to analyse this corporate image building adventure with semiotics.

Keywords: Semiotics, Corporate Image, İhâp Hulusi Görey, Early Republic Era

Erken Dönem Türkiye Cumhuriyeti Kurumsal İmajının Göstergebilimsel Analizi

Özet: Kurumsal imaj, bir kurumun ulaşmak istediği hedef kitlenin zihninde ortaya çıkan resimdir. Bu tanım devlet kurumları için de geçerlidir. Kurumsal imaj Türkiye tarihinde özellikle Cumhuriyet'in kuruluş döneminde hayati önem taşımıştır. Genç Cumhuriyet'in, hem diplomatik, hem iktisadi ilişkilerini geliştirebilmesi hem de vatandaşın müreffeh bir yaşama kavuşabilmesi için, ulu önder Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yeni ulusun hızla, Avrupa'nın hasta adamı şeklinde nitelendirilen Osmanlı imajından kurtulup, genç dinamik ve Batılı Türkiye imajına kavuşması gerekmektedir. Bu amaç çerçevesinde, mimari, resim, grafik tasarım gibi pek çok sanat dalı ve daha nice farklı yollar ile Türkiye'nin kurumsal imajı şekillendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın yazılış amacı işte bu kurumsal imaj inşası serüvenini göstergebilim ile analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: İhâp Hulusi Görey, Kurumsal İmaj, Göstergebilim, Erken Cumhuriyet Dönemi

1. GİRİŞ

I. Petro veya Deli Petro Rus Çarlığını geri kalmış Asya ülkesi imajından kurtarıp, onu döneminde çağdaş Avrupa ülkesi görünümüne büründüren, Rus tarihinin en çok hürmet edilen liderlerinden biridir. Her ne kadar Rusya'yı modernleştirse dahi Türk tarihinde ona "deli" sıfatının yakıştırılması kendisinin gözü pek ve savaştan çekinmeyen hamlelerinden kaynaklanmaktadır. Petro, daha gençlik yıllarında saraydan kaçmış ve Avrupa

ülkelerini ziyaret etmiştir, yağız uzun boylu bir delikanlı iken, Hollanda tersanelerinde çalışarak gemiciliği öğrenmiş ve Avrupa turu sırasında çağdaş Batı imajını aklına kazımıştır. Rusya'ya döndüğünde otoriter bir şekilde halka rağmen reform programları uygulamıştır ve başarıyla Rusya'nın kurumsal imajını değiştirmiştir. İmaj değiştirmek için önce, başkenti Moskova'dan Batı mimarisiyle sıfırdan inşa ettirdiği St. Petersburg'a taşınmıştır (Sergei, 2013, 13-14 ve 20). Ardından, halkına kıyafet reformu yapmış ve geleneksel

¹ Beykoz Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Grafik Tasarım Bölümü, İstanbul
*Corresponding author (İletişim yazarı):
alicanuzman@beykoz.edu.tr

Citation (Atf): Uzman A. Ç., (2019). Erken Dönem Türkiye Cumhuriyeti Kurumsal İmajının Göstergebilimsel Analizi, Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (1): 9-25

kiyafetler yerine batılı giysileri giyilmesini talep etmiştir. Bu noktada kalmayıp üstüne dönem Rusya'sında son derece popüler olan arzuya bağlı sakal uzatmayı yasaklamış ve sakal vergisi tahsis etmiştir (Walsh, 2015, s. 10). Petro'nun reformları ardından Rusya eski uzak, gelişmemiş ülke imajından kurtulup çağdaş güçlü Avrupa ülkesi imajına sahip olmuştur ve daha sonra Petro'nun ardılları dönem Avrupası'nın en güçlü kara ordusuna ve bilimde son derece ileri bir yere sahip ülkesi Fransa ile eşit şartlarda ittifak yapmıştır. Benzer şekilde, Petro'dan yıllarca sonra Japon İmparator'u Meiji ülkesinin geri kalmış imajını Petro'ya benzer kılık kıyafet reformlarıyla, başkentini yenilemesiyle (Edo önceki ismi, Meiji döneminde Tokyo oldu) ve sanayi hamleleriyle geride bırakarak, Batılı bir kurumsal imaj yaratmıştır (Hunter, 2005, s. 10, 28). Bu başarıyla ilişkili bir şekilde, 19'yy'ın en güçlü ve bilimsel açıdan en ileri devleti olan İngiltere ile eşit şartlarda ittifak imzalayarak Batı'ya denk olduğunu göstermiştir (Armaoğlu, 2014, s. 743). Bu iki örnekte de daha önce çağdaş Batılı ülke olarak görülmeyen Rus Çarlığı ve Japon İmparatorluğu reformlar vasıtasıyla kurumsal görüntülerini yenilemiş ve Avrupa'ya denk olarak görmüşlerdir. Günümüzde bile pek çok akademisyen Japonya'yı Batılı (Miller, 2004, s. 9-12) ve Rusya'yı ise her ne kadar doğulu (Slavophil) ve Batılı tartışması arasında kalsa da gelişmiş ve çağdaş olarak görmektedir (Rusya demokratiklik açısından eleştirildiği için tam anlamıyla Batılı olarak görülmemektedir) (O'Loughlin, 2005, s. 26-27).

Mustafa Kemal Atatürk dönemi Türkiye Cumhuriyet'ine bakıldığında ise, Çar Petro ve İmparator Meiji ile benzer şekilde batılılaşma programı ile bağlantılı şekilde kurumsal imajın yenilenerek ülkeye çağdaş bir görüntü kazandırma kaygısının var olduğu görülmektedir. Atatürk'te bahsedilen iki lider gibi kıyafet reformu yapmıştır ve önceki başkent olan İstanbul'u değiştirerek batılı Türkiye ile bağdaşır bir şekilde modern bir başkent inşasına çaba harcamıştır. Üç örnekte de kıyafet reformu ülkelerine batılı ve çağdaş bir görüntü kazandırma çabası taşırken, başkentini yenilenmesi veya değiştirilmesi eski geleneksel hükümetlerle uzaklaşıp yeni bir başlangıç yapma hamlesiyle bağdaşmaktadır. Ancak, Türkiye örneğinde kurumsal imaj yenilenmesi sadece kıyafet reformları ve başkent değişimi ile sınırlı kalmamış toplumun her kesimine yönelik mesajlar içeren, eski Anadolu Medeniyetlerinden de Batı kültüründen de yararlanan kapsayıcı ve orijinal bir çaba olarak öne

çıkıştır. Çalışmamızın amacı erken Türkiye'nin Batılılaşma ve Çağdaşlaşma yolunda izlediği bu kurumsal imaj yenilenme çabasının afiş ve fotoğraf gibi materyal örneklerinin göstergebilim analizi metotları ile incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle çalışmamızda kullanılan yöntemlerden bahsedilmesinin ardından, literatür özeti yapılacaktır. Daha sonrasında çalışmamızın daha kapsayıcı bir nitelik kazanması için Dünya tarihinde ve Türk tarihinde kurumsal imaj kullanımına örnekler verilecektir. En nihayetinde, Erken Cumhuriyet dönemi kurumsal imaj inşası çabaları incelenecektir.

1.1. Yöntem

Çalışmamızda erken dönem Cumhuriyet döneminde kurumsal imaj yaratımında görsel öğelerin kullanımı incelenecektir, bu amaç doğrultusunda görsel bilim analiz metotları kullanılmıştır. Görseller analiz edilirken gösterilen, gösteren, eylem gibi terimlerden yararlanılacaktır. Analizde kullanılacak olan temel kavramların kaynağı ise Roland Barthes'in yazdığı "Göstergebilim İlkeleri" eseridir. İlgili terimler ve alakadar göstergebilim kavramı detaylı olarak ilgili bölümde açıklanacaktır.

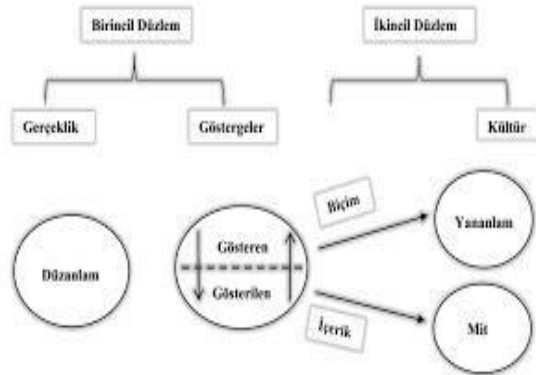
1.2. Kurumsal İmaj Nedir?

"Kurumsal imaj, bir kurumun ulaşmak istediği hedef kitlenin zihninde ortaya çıkan resimdir. Diğer bir deyişle kurumsal imaj, hedef kitlenin zihninde, kurum kimliğine yüklenen sıfatlar hakkında varılmış yargılar bütünü olarak ifade edilebilecektir. Ayrıca, kurumların nasıl bilindiklerine, tanındıklarına veya algılandıklarına ilişkin değerlendirmeler bütünüdür." (Çetin ve Tekiner, 2015, s. 419-420). Her ne kadar kurumsal imaj kavramı, kurumsal kimlik kavramı gibi genelde piyasada bulunan şirketlerin markalaşma çabası içinde ele alınsa da, kurumsal imaj devlet ve devlet ile alakadar kurumların analizinde de kullanılabilir. Devletler tarih boyunca belli ideolojiler veya dinlerden yola çıkarak kendilerini tanımlamış ve meşrulaştırmışlardır. Mısır Firavun'u Ramses Tanrıların kanunlarını uygulayan ve adaleti yeryüzüne taşıyan kişi olarak kendini meşrulaştırırken, günümüz Çin Komünist Partisi ise çok partili seçimlerin olmayışını halkın çıkarlarını zaten komünist partisi sağlamaktadır başka partiye gerek yoktur söylemi ile meşrulaştırmaktadır. İki örnekte de görüldüğü üzere Antik Mısır'da çağdaş Çin'de halkları ve uluslararası kamuoyu ve devletler platformu zihinlerinde belirli bir imaj

yaratmaya çalışmaktadır. Bu imaj yaratımı, mimari, afişler, fotoğraflar, duvar kabartmaları, mozaikler, bayraklar, heykeller, üniformalar gibi göstergebilimin analiz edebileceği pek çok farklı estetik unsur kullanılarak yapılabilmektedir.

1.3. Göstergebilim ve Barthes Modeli

“Göstergebilim, çeşitli kanallar ve medya aracılığıyla iletilen çeşitli türdeki işaretlerin, sosyal olarak örgütlenmiş ve evrimsel olarak üretilen işaret sistemlerinin ve işaretleme veya semiosis koşullarının incelenmesini içeren geniş bir alandır(yani, işaretlerden anlam çıkarma süreçleri). Tıp, felsefi geleneklerde, semptom veya işaret olarak eski Yunanca simülasyon formasyonlarına, etimolojik olarak semantik ve semiyotik kavramlarına öncülük eden izlenebilir” (Prior, 2014,s. 160). Tanım özetlenirse, göstergebilim çeşitli görsel öğelerin ilettiği mesajları analiz etmeye çalışan bilim dalıdır. Göstergebilim üzerine çalışmış pek çok akademisyen olmasına karşın çalışmamızda anlaşılır ve esnek yapısından ötürü Roland Barthes’in modeli kullanılacaktır. Barthes “Göstergebilim İlkeleri “ adlı eserinde de belirttiği üzere, göstergelerin anlaşılması esnasında farklı öğelerden yararlanılmaktadır. Bunlar ikililer olarak gruplandırmıştır: “Dil ve Söz”, “Gösterilen ve gösteren”, “Dizim ve Dizge”, “Düz anlam ve Yan anlam” (Barthes, 1979, s. 3, 26, 52, 86).

Şekil 1. Barthes'in Şeması

Barthes kitabında bu farklı öğelerin göstergebilim öğelerinin bir görsel analiz etmede kullanımları sırasında ilişkilerini gösteren yukarıdaki şemaya göre (şekil-1), düz anlam bir terimin gerçek

anlamını ifade eder. Yan anlam ise o terime o terim ile etkileşime geçenler tarafından verilen manalardır. Birincil düzlem ve ikincil düzlem ise bir terimin gösterge analizi yapılırken dikkat edilen unsurlarla alakalıdır. Birinci düzlem okumasında o terimin düz anlamına gerçeklikler üzerinden yoğunlaşırken, ikincil düzlemde yan anlama ve dolayısıyla terime çeşitli manaları yükleyen kültür bağlamında terimi ele almaktır. Dolayısıyla, terimi yani göstereni inceleyen kişi kendi kültüründen hareketle ikincil düzlem analizinde daha sübjektif bir yorum yapacaktır. Diğer yandan birincil düzlem okumaları ise göstergenin dışsal unsurlarına yoğunlaşacağından daha objektiftir ve kişiden kişiye daha az değişim gösterir (Cilvelek Oruç ve Türkay, 2018, s. 317).

2.ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ KURUMSAL İMAJINDA TARİHİ ETKİLER

Çalışmamızın bu kısmında Erken Cumhuriyet dönemi kurumsal imaj yaratımını daha kapsamlı bir şekilde analiz edebilmek için, Roma(Helen etkisi ile birlikte)→ Bizans→ Erken ve geç Osmanlı → Cumhuriyet şeklinde analiz edilecektir. Bu şekilde bir yol izlemenin nedeni Erken Cumhuriyet dönemi kurumsal imaj yaratımı sırasında Anadolu Medeniyetleri kültüründen özellikle, Grekoromen ve Hitit kültürel etkilerinden sıkça yararlanmışlardır. Osmanlıya bakışın sebebi ise, Türkiye'nin Osmanlı'ya atfedilmiş olan hasta adam imajından uzaklaşıp çağdaş devlet olma çabasıyla alakadardır, Cumhuriyet'in son dönem Osmanlı imajından nasıl sıyrıldığını görmek için ve Cumhuriyet İmajının yaratımında kat edilen yolun da analizi açısından Osmanlı kurumsal imajına değinmek uygun görülmüştür.

2.1. Roma ve Bizans Kurumsal İmajı

2.1.1. Roma

Roma İmparatorluğu Batı Medeniyetinin beşiği olarak kabul edilmektedir, her ne kadar İmparatorluk olarak ün kazanmışsa da tarihinin bir kısmında cumhuriyet rejimi ile yönetilen bu devlet kurumsal imaj açısından değerlendirildiğinde, kendisini anmamızı ve Roma kültür ve devlet karakterini görmemizi sağlayan pek çok eser bırakmıştır.

Soldan sağa, **Şekil 2.** Bozdoğan Kemerleri, **Şekil 3.** Kartal Sancağı, **Şekil 4.** Kolezyum ve **Şekil 5.** Romalı Aristokrat

Yukarıda mimari ve kültürel değerler olarak karşımıza çıkan çeşitli Roma eserleri görülmektedir, şekil 2.'de İstanbul'da bulunan 373 yılında inşa edilmiş Bozdoğan su kemeri, onun solunda Roma lejyonlarının kullandığı kartal sancağı (şekil 3.) ve onun solunda ise Roma mimarisinin en akılda kalan eserlerinden Kolezyum görülmektedir (şekil 4.). En solda ise bir Roma Aristokrati Roma Mor'u de denilen togası ile karşımıza çıkmaktadır (şekil 5.).

Bu eserlerin göstergebilimsel analizi yapıldığında, ise su kemerinin klasik tip mimari ile dayanaklı ve işlevsel şekilde inşa edildiği görülmektedir, hafif eğimle taş kullanılarak inşa edilen bu kemer yer çekiminden yararlanarak uzun mesafeler boyunca su taşıyabilmektedir. Yan anlam açısından değerlendirildiğinde ise, Romalıların halk sıhhatine ve refahına ne derece önem verdikleri görülmektedir. Dünyanın çoğu kenti su temini için nehir kenarına kurulum, hem temizlik, hem içme suyunu doğrudan nehirlerden sağlarken Romalıların su temini bu şekilde kemerlerle sağlamaları onların halk refahına ve sıhhatine kaynak ayırmaktan çekinmediklerini göstermektedir.

Şekil-3'te görülen sancak ise düz anlam ile değerlendirildiğinde balmumundan imal edilmiş, altın rengine boyanmış, kanatlarını açmış bir kartal figürü görülmektedir. Yan anlam açısından değerlendirildiğinde ise, kartalın Romalılar için temsil ettiği değerlerin etkisi anlaşılmaktadır. Diğer eski çağ toplumları gibi özünde tarım toplumu olan Romalılar fareleri ve pek çok diğer canlıyı avlayan mağrur ve güçlü duran, göklerdeki bu hayvandan etkilenip onu ordularının simgesi olarak kullanmışlardır. Tarih boyunca Romalılarından etkilenen pek çok diğer ülkede onları örnek olarak alıp kartalı kullanmışlardır: ABD, Nazi Almanya'sı, Napolyon Fransa'sı, Rusya, Selçuklu ve Bizans bunlardan sadece bir kaçıdır.

Üçüncü eser ise Kolezyum'dur, bu eser Roma İmparatorluğunun pek çok yerinde bulunan arenalar arasında öne çıkmaktadır, Yunan yarım hilal şekilli Odeonları ile kıyasla bu eserler tam daire ya da elips şekillindedir ve amacı yine halk hizmeti olan eğlence /kültür açısından halka hizmet sunmaktadır. Bugünün değerleri ile bakıldığında, arenalar insanların birbirleriyle ölümüne dövüştürüldüğü ve hayvanlara yedirildiği barbarca eğlenceler olarak görülse de, dönem Romalı halkı için bunlar hem geçmiş savaşların tarihilerini anma olarak kültür faaliyeti hem de arkadaşlarla ve aile ile gidilebilecek bir tür sosyal faaliyet olarak yararlanılmaktaydı (Low Chappell, 2014, s. 3-4). Dolayısıyla, düz anlam olarak bu yapı ele alındığında, hem Roma mimarisinin başarısı görülmektedir. Ayrıca, eğlencenin halk yaşamındaki yerinin altı çizilmektedir. Yan anlam açısından değerlendirildiğinde ise su kemerlerinde olduğu gibi Roma devleti için kamu hizmetlerinin ne derece önemli olduğu öne çıkmaktadır. Yine büyük boyutlarda, dünya harikası olarak sınıflandırılacak Taç Mahal veya Gize Piramitleri gibi yapılar, her ne kadar önemli ve haşmetli olsa su kemerleri veya arenalar gibi kamu hizmeti için inşa edilmemiştir.

En sağda ise bir Romalı Aristokrat, Roma moru denen renkte bir toga(Romalı giysisi) ile görülmektedir. Romalılar bu rengin elde edilmedeki güçlüğünden dolayı moru aristokrasi rengi olarak kabul etmişler ve imparatorlar hep bu renkte giyinmiştir. Aynı gelenek Bizans'ta da devam etmiştir ve alttaki bölümde de Justinien'i mor giysi ile görmekteyiz.

2.1.2. Bizans

Soldan sağa, **Şekil 6.** Justinien ve heyeti, **Şekil 7.** Justinien Ayasofya'yı sunarken

Roma İmparatorluğunun ardılı olan Bizans İmparatorluğu, 375 yılında Batı Roma'nın düşüşünden itibaren Fatih'in İstanbul'u fethine kadar varlığını sürdürmüştür. Bu süre zarfında, tarihinin çoğunluğu boyunca putperest olan Batı kısmına karşın, Bizans kuruluşundan itibaren Hristiyanlığı benimsemiş ve kurumsal imajına bu tercih yansımıştır. Ancak yine Roma gibi kamusal inşalar bu imparatorluğunda karakterinde rol oynamıştır.

Yukarıda ki görseller, gösterebilimsel analiz edildiği zaman, Bizans'ın kamusal imajı hakkında daha fazla bilgi edinilebilir. En sağdaki imaj Ravenna'da bulunan San-Vital kilisesindedir. Bu görselde Bizans'ın en öne çıkan Ayasofya'yı inşa eden ve İtalya ve Tunus'u fetheden imparator Justinien görülmektedir. Düz anlam olarak bakıldığında mor kıyafeti içindeki Justinien'in solunda onun ünlü generali Belesarus ve askerler görülmektedir, sağında ise papazlar yer almaktadır. İmparator tacı ve kafasının etrafındaki halo ile öne çıkmaktadır. Yan anlam açısından aynı resim yorumlandığında ise imparatorun iki unsur üzerinde durduğu görülmektedir, papaz sınıfı ve ordu. Aynı zamanda imparator kendini kutsal biri olarak göstermektedir halo sayesinde. Son olarak imparator daha önceki Batı Roma imparatorları gibi mor kıyafet giymektedir bu da onun meşruiyet kaynağı olarak görülmektedir.

İkinci görsel ise Ayasofya'dandır, yine Justinien daha yaşlı haliyle ve mor kıyafet ve halosuyla (başının etrafındaki çember figürü) görülmektedir. Bu resimde ise kendisi Hz. Meryem'e Ayasofya'yı sunarken resmedilmiştir. Yan anlam olarak bu resim analiz edildiğinde, imparator dinin ve tanrının hizmetkarı olduğu imajı verilmektedir. Roma'daki kamu hizmeti geleneği İmparatorun kilise inşasıyla devam etmiştir ancak halka hizmet yerine dine hizmet ögesinin altı çizilmiştir.

2.2. Osmanlı'da Kurumsal İmaj

Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumsal imajı dönemden döneme Avrupa nezdinde değişiklik göstermiştir. Yükselme döneminde, korku ile anılan Osmanlı gerileme dönemlerinde ise Avrupa'nın hasta adamına dönüşmüştür. Diğer bir farklılık ise, yükselme döneminde devlet teşkilatı Batı'dan hayli farklılık taşıırken ve pek çok kendine has teşkilatı bulundururken, Tanzimat döneminden itibaren batı tarzı bakanlıklar kurulmuş ve eğitim kurumları açılmıştır. Dolayısıyla Batı ve Osmanlı arasında kurumsal imaj açısından farklılıklar azalmıştır.

2.2.1. Batılılaşma Öncesi Osmanlı Kurumsal İmajı

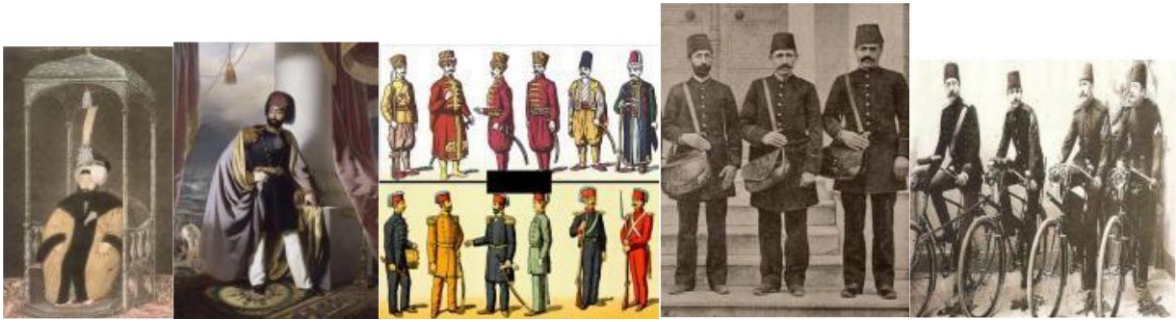
Soldan sağa, **Şekil 8.** Fatih'in Batılı tarzda portresi, **Şekil 9.** Yeniçeriler resmi törende

Osmanlı İmparatorluğu, yükselme döneminde iken Avrupa devletlerinin kendisi karşısında sık sık koalisyonlar ve haçlı ittifakları kurduğu bir tehdit olarak algılanmaktaydı. Osmanlı bilinmeyen kıyamet taşıyıcısı olarak görülmekteydi. Fatih dönemi Osmanlısı İtalya'ya çıkartma yaparken, Kanuni ise Viyana kapılarına dayanmıştı. Korku ile alakadar olarak pek çok Batılı düşünür ve din adamı Osmanlı'nın yükselişini yakın zamanda kopacak olan kıyamete bağlamaktaydı. "Tanrı Osmanlıyı bela olarak ve bizi sınamak için göndermişti, Osmanlı bu nedenle yenilememekteydi." (Kılıç, Ş., 2013, s. 116). Ancak bu imaj duraklama döneminde değişmeye başlamış ve Osmanlı ile diplomasi, doğuya giden gezginler ile Osmanlı korku unsurundan mistik bir diyara dönüşmüştür. Gerileme döneminde ise Avrupa'nın Osmanlıya karşı iktisadi ve teknolojik üstünlüğü ile birlikte Osmanlı algısı, yavaş yavaş Avrupa'nın hasta adamına dönüşmüştür.

Kurumsal imaj açısından yukarıda ki eserler göstergebilimsel analiz edildiğinde farkı sonuçlar çıkmaktadır, ilk olarak en soldaki Fatih'in portresi ele alındığında, düz anlam ile bakıldığında Doğu tipi giysiler ile Batılı tarzda bir portre çizildiği görülmektedir. Yan anlam açısından bakıldığında ise Fatih'in Avrupalı Krallar gibi portre yaptırması, Osmanlı'nın Batı'dan Batılılaşma öncesi de etkilenmiş olduğunu gösterir. Soldaki görselde ise Yeniçerilerin resmi geçişleri resmedilmiştir. Düz anlam açısından bakıldığında, Yeniçerilerin yine Batı'da icat edilmiş tüfekler ile gösterişli batı tarzından uzak kıyafetler kullanmaktadırlar. Yan anlam açısından bakıldığında, yine Osmanlı'daki

kendine has kurumları ve Doğu-Batı sentezi görülmektedir. Aynı zamanda Askeri kültürün oluşmakta olduğu ve askerliğin sadece savaşmaktan ibaret olmayan bir mesleğe dönüştüğü fark edilmektedir. Dolayısıyla Batılılaşma öncesi Osmanlı yine Batı'nın etkisi olduğu, kendine has kurumları olan, Batı tarafından yükselme döneminde korkulan ama duraklama döneminde merak unsuru olan ve gerileme döneminde ise hasta adam olarak görülen bir devlettir.

2.2.2. Batılılaşma ile Osmanlı Kurumsal İmajı

Soldan sağa, **Şekil 10.** II. Mahmut'un reform öncesi ve sonrası portreleri, **Şekil 11.** reform öncesi ve sonrası uniformalar, **Şekil 12.** Batılılaşma sonrası Osmanlı postacıları, **Şekil 13.** Osmanlı postacıları bisikletleri ile

Osmanlı İmparatorluğu çeşitli reform programlarının istenen sonucu vermemesinin ve Batı karşısında alınan askeri yenilgilerin ardından, çarenin Batılılaşmada olduğunu anlamıştır. Dolayısıyla, Tanzimat Fermanı ile başlayan süreç çerçevesinde Osmanlı hızlı bir Batılılaşma ve Reform programına başlamıştır. Bu çerçevede Batı tarzı okullar, devlet kurumları, bakanlıklar, askeriye ve çeşitli kamu hizmeti teşkilatları kurulmuştur. Her ne kadar bu reformlar Osmanlı'nın karşılaştığı sürekli dış baskı, kapitülasyonlar sebebiyle ekonomisinin dışı karşı mücadele edememesi, ülkenin azınlıklarının bağımsızlık mücadeleleri ve düşük eğitim düzeyi gibi sebeplerle istenen sonuçlara ulaşamamış olsa da, Osmanlı'nın feodal ve çağ dışı görüntüsünü bir nebze modernleştirmeyi başarmıştır. Ancak kılık kıyafette Batının doğrudan izlenip şapka takılması yerine fes kullanımı ve sarıkların yoğun olarak takılmaya devamı gibi durumlar sebebiyle ülkenin kurumsal imajı bir nebze ileriye gitmiş olsa da Batı'ya denk olarak hala kabul edilmemiştir.

Yukarıda ki görseller analiz edildiğinde, en solda Padişah II. Mahmut'un kıyafet reformu öncesi e sonrasında yapılmış portreleri görülmektedir. İlki

geleneksel kıyafetlerle, minyatürlere benzerken ikincisi arka plan kullanımı ve poz ile tam anlamıyla Batılı Kralların portrelerine benzemektedir. Ayrıca yan anlam açısından daha atik ve kabiliyetli bir izlenim vermektedir.

Oradaki görsel de ise gene reform öncesi ve sonrası kullanılan kılık kıyafet gösterilmiştir, Batılılaşma açısından bahsedildiği gibi bir gelişme olsa da, istenilen durumdan uzaktır. En sağdaki iki fotoğrafta ise aynı dönemde kurulan posta teşkilatı memurları ve aynı memurların bisiklet kullanırken ki halleri gösterilmiştir.

II. Mahmut'un ilk portresi ile kıyasla bisikletli Osmanlı memurları ülkenin imajı açısından alışılmamış ve modernleşmeye katkıda bulunmuşlardır.

Yine de ülkenin imajı açısından bir nebze modernleşmiş olursa olsun, Osmanlı'nın Batılılaşma çabalarının sonrasında bile art arda aldığı yenilgiler ve iktisadi sorunları ile azınlık ayaklanmaları ve bağımsızlıkları hasta adam imajını güçlendirmiştir.

3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ KURUMSAL İMAJI

Erken Cumhuriyet dönemi kurumsal imajı dönem kurucularının perspektifiyle önemini kavramak amacıyla önce 1920ler Türkiye'sinin durumunu anlayabilmek şarttır. Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardında, Türkiye Osmanlı mirasını tüm yüküyle sırtlanmış, hala kapitülasyonların esaretinde ve Osmanlı'dan arta kalan ve son yüzyılın savaşlarıyla ciddi derecede yıpranmış, eğitim düzeyi düşük, kapital birikimi az bir nüfusa sahipti. Zorlukla elde edilmiş siyasi bağımsızlığı korumak için iktisadi bağımsızlık şarttı, bu hususta Atatürk şöyle demiştir: *"İstiklâl-i tam, bizim bugün deruhte ettiğimiz vazifenin ruh-u aslıdır. Bu vazife bütün millete ve tarihe karşı deruhte edilmiştir. Bu vazifeyi deruhte ederken, kabiliyeti tabikiyesi hakkında şüphe yok ki çok düşündük. Fakat netice olarak hasal ettiğimiz kanaat ve iman, bunda muvaffak olabileceğimize dairdir. Biz böyle bir ise başlamış adamlarız. Biz yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir milletiz. İstiklâl-i tam denildiği zaman tabii ki siyasi, mali iktisadi adli, askeri, her hususta istiklâl-i tam demektir. Bu saydiklarımızın herhangi birinde istiklalden mahrumiyet millet ve memleketin hakiki manasıyla bütün istiklalini mahrumiyeti demektir."* Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'nin hızlıca geri kalmış Osmanlı imajını bırakarak Batılı gelişmeye hazır ve Komünizm (SSCB'den alınan yardımlar nedeniyle) den uzak ülke imajı elde etmeliydi. Bu amaç doğrultusunda Lozan görüşmelerinin öncesinde İzmir İktisat Kongresi toplandı ve Dünya'ya ülkenin dış sermayeye açık olduğu mesajı verildi (Şubat –Mart 1923) (Oran, 2002, s. 95-139).

Elbette, kapitülasyonlardan kurtulmak ve yabancı sermaye çekmek için, Türkiye'nin Batılılaşmada hızlanması ve daha da önemlisi an itibarıyla Batılı imajı vermesi gerekmektedir. Kapitülasyonlar ve sermaye ile imajın alakası şu noktadan kaynaklanır, kapitülasyonların bir kısmının hukuki ve mantıksal meşrulaştırılması Osmanlı'da şerri hukuk

uygulanışındandır, dolayısıyla Batılı ülke vatandaşının şerri hukukla yargısına itiraz ettiğinden kapitülasyonların kaldırılmasına bu alanda da karşı çıkmaktadır. Bu durumla alakadar olarak zaten, laiklik kavramı Lozan görüşmeleri sırasında sıkça kapitülasyonlara karşı savunma olarak kullanılmıştır. Diğer yandan, dönem Dünya topraklarının çoğu (Afrika'nın tamamı ve Asya'nın ¾ ünden fazlası) Batılı Emperyalist ülkelerin kontrolündeydi, dolayısıyla dünya sermayesinin sahibi Batı ülkeleriydi ve iktisadi kalkınmayı hızlandırmanın önde gelen yollarından biri Batı sermayesini çekmekti. Batılaşmış, hukuki ve diğer açılardan modern bir ülke olmak bunu kolaylaştırıcı nitelikteydi. Dolayısıyla İzmir İktisat Kongresi ve toplumsal reformlar ile Batılılaşma hedefleri Lozan öncesi dönemde ve sonrası dönemlerde de devam etmiş ve Türkiye hızla kurumsal imajını bu alanda şekillendirmiştir.

3.1. Devlet Kurumlarında Batılılaşma ve Kurumsal İmaj

Yukarıda ve girişte de bahsedildiği üzere Türkiye 1920ler ve 1930lar da yoğun bir Batılılaşma çabasına girmiştir, bu çaba hem Lozan görüşmelerinde hem de daha sonra ekonomik bağımsızlık, dış yatırım gibi konularla alakadar da olsa, Batılılaşma araç değil amaç şeklinde alınmıştır. Bu amaç çerçevesinde, Batılı gibi görünme yani Batılı bir Türkiye kurumsal imajı da önem verilen noktalardan biri olmuştur. Kurumsal imaj çerçevesinde, Batılı olmanın bir yolu da Doğu denince akla gelen Oryantalist ressamlarının sıkça eserlerinde yer verdiği, harem ve şeriat gibi unsurlarla geri kalma konusunda kalıplaşmış Osmanlı'nın kurumsal imajından uzaklaşmak da Türkiye'nin önceliklerinden biri olmuştur. Dolayısıyla Başkent'in İstanbul'dan Ankara'ya taşınması, saltanat ve hilafetin kaldırılması, kıyafet reformu, alfabe reformu Batılılaşmakla alakalı olduğu kadar, Osmanlı imajından uzaklaşma çabası içinde değerlendirilebilir.

Soldan sağa, **Şekil 14.** Atatürk Batılılaşma sonrası Batılı kıyafetleri ile, **Şekil 15.** Atatürk ve eşi ve alakadar heyet yabancı sefir ile, **Şekil 16.** Atatürk ve devlet ileri gelenleri

Yukarıda ki fotoğraflarda kıyafet reformu ardından Atatürk'ün ve devlet erkanının Batılı şekilde giyinimleri görülmektedir. Dönem Batılı memur ve devlet adamlarından görünüş itibarıyla bir farkları

yoktur ve aynı şekilde yan anlam açısından bakıldığında Batıya denk olma mesajı sezilebilir.

3.2. Lozan Görüşmeleri ve Kurumsal İmajın Pozitif Etkileri

Soldan sağa, **Şekil 17.** İnönü l'illustré dergisinin kapağında, **Şekil 18.** İnönü ve Heyeti Lozan'da, **Şekil 19.** Lozan görüşmelerinin karikatürü

Lozan görüşmelerine, yukarıda bahsedilen zorluklar çerçevesinde Türkiye katılmıştır, dönem Avrupa devletleri bu görüşmeler esnasında her ne kadar İsmet İnönü'nün başkanlık ettiği Türk heyetine kapitülasyonlar gibi Türkiye'nin tam bağımsızlığı ile çelişen konularda baskı yapsa da, İnönü yukarıda bahsedildiği üzere laiklik ve tam bağımsızlık kavramlarına tutunarak Batılıların istediklerini vermemiştir.

yan anlam açısından, kapağa bir sürü devlet lideri ve diplomatın arasından İnönü'nün konulmuş olması Türkiye'nin Osmanlı'dan ne kadar farklı noktaya gelişini (imaj açısından) ve bunun çektiği dikkat ile alakadar olabilir.

Yukarıda ki görsellerde en solda dönem dergisi "l'illustré" nin kapağında İsmet İnönü gözükmekte, ortada Lozan'da fotoğrafları ve en sağda ise dönem karikatüründe ortada İnönü koyularak onun etkisinin altı çizilmektedir. Türkiye kurumsal imajının Osmanlı dönemini aşması ve Türk siyaseti ve askeriyesinin başarısı sayesinde zaferle dönerek kapitülasyonlardan sonunda özgürleşmesinin yolunu açmıştır. Dergi kapağının

3.3. Türk Kadını ve Kurumsal İmaj

Soldan sağa, **Şekil 20.** Atatürk kız okulu teftişinde, **Şekil 21.** Sabiha Gökçen ve uçağı, **Şekil 22.** ilk Türk güzellik kraliçesi, **Şekil 23.** Türk fizikçi Dilan Eryurt

Türkiye'nin Batılı kurumsal imajı inşa edilirken, Batıyı sadece taklitle kalınmayıp Batının ötesine geçilen az alandan biride kadın hakları ve kadının topluma katılımıdır. Demokrasi beşiği Fransa'da bile kadınlar seçme ve seçilme hakkını 1944'te elde ederken, Türk kadınları aynı hakkı 1934 yılında daha Atatürk'ün hayatı sırasında elde etmiştir. Seçme ve seçilme hakkı dışında da, Atatürk döneminde kadının özgürleşmesi ve sosyo-kültürel anlamda da eşit olabilmesi için kadının eğitime ciddi önem verilmiştir. Kadınların okuması için kurumlar açılmış ve bu dönemde Türkiye dünyayı çeşitli şekillerde etkileyen pek çok kadın elit yetiştirmiştir. Bunlar arasında Sabiha Gökçen Dünya'nın ilk kadın savaş pilotu, Dilan Eryurt Türkiye'nin yetiştirdiği ilk kadın astro-fizikçi ve Nasa'da çalışmış ilk Türk ve Feriha Tevfik ise Türkiye'nin ilk güzellik kraliçesi seçilir. Feriha Tevfik hususunda, her ne kadar Dünya çapında bir başarı elde etmese de, belirtmek gerekir ki, Türk kadını açısından önemli bir tanınmadır. Çünkü Osmanlı döneminde Müslüman kadının yüzünün görünmesi bile toplum tarafından çok tercih edilmezken, tramvaylarda, restoranlarda haremlik selamlık düzen mevcut iken, kadınların güzellikleri açısından toplum düzeyinde gazete vasıtasıyla

yarışabilmesi kadının özgürleşmesi açısından önemli bir adımdır.

Yukarı da ki fotoğraflarda sırasıyla soldan sağa, Atatürk Türk kızlarının eğitimi denetlerken, Sabiha Gökçen uçağı ile, Feriha Tevfik güzel pozuyla ve Dilan Eryurt görülmektedir. Bu fotoğraflar yan anlam açısından değerlendirildiğinde en soldakinde Türkiye'nin kadınların eğitime daha kuruluş yıllarının imkansızlıklarına rağmen değer verdiği görülmektedir. Sabiha Gökçen'in uçağı ile görüldüğü fotoğrafta kadın hakları açısından da Atatürk'ün döneminin ötesinde bir lider olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde bile savaşan bir prensesi konu alan Disney'in Mulan filmi çıktığında, ABD'nin günümüzdeki Başkan yardımcısı Mike(Micheal) Pence "*Filmde de görüldüğü üzere Mulan üstü ile flört yapmıştır, bu sebeple kadınlardan asker olmaz*" demiştir(Kaczynski, 2016). Feriha Tevfik'te yukarıda bahsedildiği üzere Türk kadının özgürleşmesinde kat ettiği mesafe ve Dilan Eryurt'ta da bir Türk kadının elde edebileceği başarının sınırı olmadığı anlaşılmaktadır.

3.4. Dönem Grafik Tasarımın İmaj Etkisi

Soldan sağa, **Şekil 24.** İhâp Hulusi Görey, **Şekil 25.** İhâp Hulusi Görey'in milli piyango çalışmaları

Türkiye'nin erken Cumhuriyet döneminden 1970'lere değin kurumsal imajını, kimliğini şekillendiren en önemli sanatçılardan biri İhâp Hulusi Görey'dir. Kendisi 1920'lerde Almanya'da grafik tasarımcı eğitimi aldıktan sonra yurda dönerek, ulusal imaj kimlik inşasına eserleri ile destek vermiştir.

Yukarı sağda onun fotoğrafı, solda ise onun milli piyango biletlerinde ki çalışmalarından bir kaç görülmektedir. Kendisinin, çeşitli markaların reklamlarından milli piyango biletlerine oradan kitap kapaklarına pek çok çalışması bulunmaktadır. Eserlerinde Batı, Türk ve Anadolu Medeniyetleri

kültürel öğelerinden sıkça yararlanarak kendine has bir üslup geliştirmiştir. Yukarıda ki piyango biletlerinde de kır yaşamından, milli bilinçten ve kent yaşamından kareler bulunmaktadır.

3.4.1. Reklamcılık ile Alakadar Eserler

Daha önce bahsedildiği gibi Hulusi Görey'in eserleri pek çok alanda pek çok farklı öğeden ilham alarak hazırlanmıştır. Bu durum aynı zamanda seslenilen tüketici kitlesiyle de alakadardır. Reklamcılık ile alakadar olan eserlerinin bir kısmı aşağıda gösterilmiştir.

Soldan sağa, **Şekil 26.** Hulusi Görey'in Kulüp Rakısı reklam çalışmaları, **Şekil 27.** Görey'in Türk Hava Yolları reklamı, **Şekil 28.** Görey'in tekstil ile alakadar reklamı

Yukarıda ki resim grubunda sırasıyla bir Kulüp Rakı, Türk Hava Yolları ve Sümer Bank tekstil ürünlerinin reklamları görülmektedir. Bu reklamlar çalışmamızın bu bölümünden itibaren incelenecek pek çok görsel gibi Hulusi Görey tarafından üretilip pek çok farklı kültürel öğeden etkilenecek hazırlanmıştır. Yukarıda ki grubun ortak noktası

Batılı yaşam şekline yaptığı göndermedir. Tüm resimlerde kullanılan erkek imajları takım elbiseli şık adamlar iken, kadın imajı dönem Türkiye'sinde yeni yaygın olarak görülmeye başlanan başı açık kadındır. Dolayısıyla, bu reklamlar vasıtasıyla hem vatandaş Batı yaşamına özendirilmektedir, hem de arzu edinilen Batılı yaşam şeklinin yolu bu

ürünlerin tüketiminden geçtiği mesajının verilmesiyle reklamcılık ve pazarlama ile Batılılaşmanın buluşmasıdır. Bu reklamlar genelde

şehirli orta-üst sınıf ve memur sınıfına hitap etmektedir.

Soldan sağa, Şekil 29. Görey'in Sümerbank reklamı, Şekil 30. Görey'in Çapamarka reklamları, Şekil 31. Görey'in CHP reklamları

Yine Hulusi Görey'in yukarıda ki reklamları ise sırasıyla Sümerbank'ın tekstil ürünleri, Çapamarka un ve salep ve CHP'nin oy vermeye çağıran afişi görülmektedir. Bu reklamlarda düz anlam açısından ele alındığında ilk olarak üst gruptan farklı olarak toplumun her kesimine hitap etmektedir. Önceki reklamlarda sadece Batılı kişilere yer verilmişken buradaki grupta Batılı görünüşteki şehirli kişilerin yanında köylü Anadolu imajı da kullanılmıştır, bu kişiler başörtüsü ve kasket ile resmedilirken, şehirli /Batılı görünüştekiler üst resimde ki gibi daha şık ve resmi elbiseler ile belirtilmiştir.

reklamında askerin gürbüz oluşu, salep reklamında yaşlının rahat edişi Çapamarka kalitesine bağlanmışken, bu reklamlarda askere ve yaşlıya gösterilen saygı kullanılmıştır. Son olarak CHP afişinde, İnönü ve Atatürk'ün birlikte anılması günümüz İstanbul seçimlerinde Erdoğan ve Yıldırım'ın birlikte anılmasıyla paralellik taşımaktadır.

Diğer yandan yan anlam açısından bakıldığında, genç ve orta yaşlı kesimin açık, şık yeni yaşam tarzı ile resmedildiği görülürken, yaşlılarda daha geleneksel kıyafetlerin seçildiği görülmektedir. Her ne kadar her yaşta şehirli ve köylüler bulunsun da ve köylülerden ve şehirliyelerden kimi yeni Batılı tarzda kimi geleneksel kıyafetler kullansa da bu kullanımdan genç çalışan nüfusun hızla yeni kılık kıyafete uyumunun beklendiği, ama yaşlı nüfusta geleneksel kıyafetlerin tolere edildiği izlenimi çıkmaktadır. Günümüzde hijyenik ped reklamlarında benzer bir durum vardır, bu reklamlarda her zaman başı açık genç kadınlar kullanılmaktadır, ancak bu ürünleri evli, ve dindar vatandaşlar da kullanmaktadır. Ancak sadece ilk tarif edilen grup kamu nezdinde bu reklamlarda hoş görülmektedir. Aynı reklamlarda diğer iki grubun kullanımı tepkiye yol açabilir. Bu durumun haricinde ise orta resimde yoğun bir Türk kültürünün kullanımı görülmektedir. Un

3.4.2. Halk eğitime Yönelik Eserler

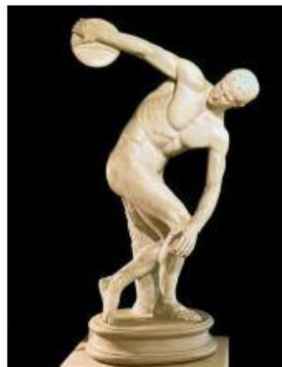
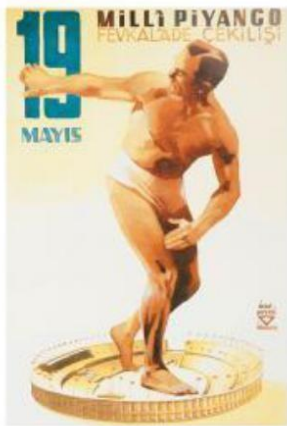

Soldan sağa, **Şekil 32.** Görey'in MEB ile çalışması, **Şekil 33.** Görey'in toplum bilinçlendirmeye yönelik çalışması, **Şekil 34.** Görey'in Ulusal Ekonomi ve Araştırma Kurumu ile bilinçlendirme çalışması, **Şekil 35.** Görey'in Ziraat Bankası ile tasarruf konulu bilinçlendirme çalışması

Hulusi Görey'in yukarıda ki eserleri halk eğitimiyle alakadar mesaj içerenlerden bazılarıdır. Sırasıyla, MEB tarafından okuma öğretici kitabın kapağı, vatandaş genel görgü kuralları hakkında bilgilendirici afiş, reçel ve şurup gibi hasat fazlası ürünlerin stoklanması için kullanılan yollar hususunda bilgilendirici afiş ve ziraat bankasının vatandaş bankada biriktirmeye yöneltici afişi görülmektedir. Tüm bu eserlerde görülebileceği üzere, halktan simalar kullanılmıştır, tek istisna ev kadını imajı köylü değil, şehirden ev kadınına gönderme yapmaktadır. Görgü kuralları ile alakadar afişte ise halkı eğitici güven verici işinin ehli figür

olarak Batılı giyimli ciddi beyefendi figürü ve ondan öğrenen halk kullanılmıştır. Bu eserlerde yan anlam açısından ele alındığı zaman devletin çeşitli politikaları anlaşılacaktır, halk eğitiminin yükseltilmesi, halkın görgü kuralları hususunda eğitimi ile şehir kültürünün yayılması, fazla hasadın şurup ve reçel gibi ürünlerle bozulmasının engellenmesi ve sermaye birikiminin bankalar vasıtasıyla sağlanması bunlardandır.

3.4.3. Antik Medeniyetlerden İlham Alan Eserler

Soldan sağa, **Şekil 36.** Görey'in Milli Piyango çalışması ve esinlendiği Helenistik Heykel, **Şekil 37.** Görey'in takvim çalışması ve esinlendiği Atlas heykeli

Şekil 38. Görey'in Kızılay Afiş Çalışması ve Esinlendiği Helenistik Kadın Heykeltraş Geleneğini Temsilen Bir Örnek

İhap Hulusi Görey'in kimi eserleri ise Antik Anadolu kültüründen etkilenmiştir, örneklerde onun Milli Piyango Bileti, Takvim Kapağı ve Kızılay Afişi tasarımlarında Antik Helenistik heykellerden etkilenmesi görülmektedir. Bu bağlamda Erken Cumhuriyet Dönemi Anadolu Medeniyetlerinin Türkiye ulusal kurumsal kimlik ve imaj inşasında kullanımına oda katkıda bulunmuştur.

3.4.4. Anadolu Medeniyetlerinin Yeni Türkiye Kurumsal İmajına Etkisi

Yukarıda da bahsedildiği üzere Türkiye Cumhuriyeti bu dönem Osmanlı kurumsal imajından uzaklaşma bağlamında ve Cumhuriyet'e yeni bir kimlik bulma açısından, Anadolu

Medeniyetleri'ne yönelmiştir. Bir yandan Hititler ve Sümerler gibi Anadolu'da derin izler bırakmış uygarlıkların Türk soyundan geldiği(Sivrioğlu,2012, s.67) diğer yandan Dünya dillerinin pek çoğunun Türkçe'den türettiğini iddia eden Güneş Dil teorisi(Özyetgin, 2006, s. 106-107) gibi kavramlar ile dünyanın dikkatleri yeni kurulan Cumhuriyet'e çekilmiştir. Diğer yandan, Anadolu Medeniyetlerine dayanarak kültür inşası ile Türkiye'nin Osmanlı'dan miras kalan Türk-İslam kültürü dışında da zenginlikleri olduğunun altı mimari eserler ve diğer kültürel öğeler ile çizilmiştir.

Şekil 39. Anıtkabir Aslanlı Yolu ve Esinlendiği Hattuşaş Aslanlı Kapısı

Yukarıda bahsedilen kültürel Rönesans bağlamında, dönemde gerçekleştirilen ve daha sonra devam eden somut pek çok eserde özellikle Hitit ancak genel anlamda tüm Anadolu Medeniyetlerinden etkilenilmiştir. Bu bağlamda, yukarı solda Anıtkabir'de bulunan Aslanlı yol ve sağda bu eserin esinlendiği Hattuşaş'taki Aslanlı kapı bulunmaktadır.

Şekil 40. ve 41. Soldan Sağa, İki Örnek Grubunda da, Hitit Güneş Tacı ile Bağlantılı Eserler ve Bunların Eti Markasında ve Ankara Heykellerinde Kullanımı

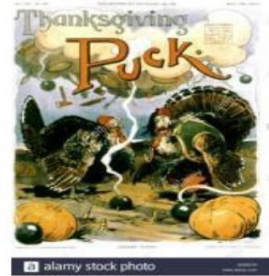
Şekil 42. Solda Anıtkabir ve Onun Esinlendiği Helenistik Mimarisine Örnek Atina Panteonu

Bu bağlamda çalışmamızda ele alınan ve Erken Cumhuriyet dönemin en büyük kültürel anıtı olan Anıtkabir de Anadolu Medeniyetlerinden olan Helen kültüründen etkilenmiştir. Görüldüğü üzere Anıtkabir ile Atina'daki Pantheon arasında gözle görülür benzerlikler bulunmaktadır. Bu noktada, Helenistik kültürün Yunan kültürü ile aynı olmadığını altını çizmek gerekmektedir. Helenistik kültür Fransa'nın Marsilya'sından, Ganj Nehrine kadar uzanan bir bölgeyi etkilemiştir, ayrıca kültürel merkezi her ne kadar Atina olarak

görülse de aslında Anadolu'da bulunan İyonya'dır. Helenistik dönemde yetişen felsefeci, sanatçı ve bilim adamlarının çoğunluğu İyonya'da doğmuş ve öğrenimlerini tamamlamıştır (Newworld Encyclopedia, 2017). Dolayısıyla, Helen kültürüne Yunanistan tarihidir diye benimsemek coğrafi açıdan tutarlı değildir, çünkü bu kültür daha ziyade Anadolu'da yeşermiştir.

4. OSMANLI YIKILIŞ DÖNEMİ İMAJI VE YENİ TÜRKİYE İMAJININ KIYASLANMASI

Daha öncede belirttiği üzere Atatürk ve devletin kimi önde gelenlerinin Batılılaşma ve kurumsal imaj açısından çabası Osmanlı'ya yüklenmiş olan negatif düşüncelerden, yeni kurulmuş Cumhuriyeti kurtararak, Türkiye denince Batılı, aydın, gelişmiş bir ülke izlenimi vermektir. Bu amaç çerçevesinde, Saltanat rejimi ve hilafet yıkıldı, başkent taşındı, kılık kıyafet reformu yapıldı, türbeler kapatıldı, köy enstitüleri kuruldu vs. 1920ler ve 1930larda eskinin hasta adamı olan Osmanlı'dan genç ve dinamik bir Cumhuriyet doğdu.

Soldan sağa, Şekil 43. ve 44. Abdülhamit Ermeni Kasabı Olarak Gösterilmektedir. Şekil 45. Batılılar'ın Osmanlı Topraklarını Paylaşımı ve Abdülhamit'in Çaresizliği, Şekil 46. ve 47. Yukarıdaki Turkey= Hindi Bağlamında Osmanlı Yergisi ve Osmanlı'nın Bir Nevi Besi Hayvanı Şeklinde Yenmeyi Beklemesinin Çaresizliğinin Gösterimi, Altında ise Osmanlı'yı Temsil Eden Geleneksel Kıyafetli Bir Osmanlı Adamının Avrupalı Atlısı Tarafından Spor Niteliğinde Kovalanması

Yukarıda Osmanlı'nın yıkılışından birkaç yıl önce II Abdülhamit döneminde Osmanlı'nın Dünya nezdinde ki imajını gösteren karikatürler. En soldan sırasıyla, Ermeni kasabı olarak Abdülhamit, ölüm ile fısıldaşan Abdülhamit, Bosna Hersek'in Avusturya Macaristan tarafından ilhakına göz yuman Abdülhamit görülmektedir. En sağda üstte

sert Türkler denerek Abdülhamit hindi olarak resmedilmiştir (İngilizce'deki Turkey kelimesi ile), son olarak onun altında ise Abdülhamit Batılı süvariden kaçarken görülmektedir.

Abdülhamit'in basına bu kadar yansımalarının sebebi, yıkılış dönemi en uzun süre tahtta kalan

Padişah olmasındandır ve döneminde Osmanlı'nın pek çok vaka ile sarsılmasıdır. Bu dönem çıkan Ermeni isyanları Osmanlı tarafından bastırılması ile kendisi Ermeni kasabı olarak nitelenmiştir. Diğer

yandan Bosna'nın kaybında görüldüğü üzere Osmanlı yüzyıllarca idare ettiği topraklarının kaybını engelleyememiştir.

Soldan Sağa ve Yukarıdan Aşağıya, **Şekil 48.** Atatürk'ün Muhteşem Türk Olarak Gösterildiği Belgesel, **Şekil 49.** Atatürk ve Silah Arkadaşları, **Şekil 50.** Atatürk'ün London News Kapağına Ülkesinin Modernliğini Temsil Eden Resim ile Çıkması, **Şekil 51.** İran Şahı Türkiye Ziyaretindeyken, **Şekil 52.** Afganistan Kralı Türkiye Ziyaretindeyken

Erken Cumhuriyet döneminde ise kurumsal imaj açısından hem içerde hem de dışarda parlak bir Türkiye görülmektedir. Yukarıda Yurt dışı basınından çeşitli ögeler görülmektedir. İlk sırada Batı basınıyla alakadar unsurlar mevcut iken, alt satırdakiler İran ve Afganistan şahlarının Türkiye ziyareti esnasında çekilen fotoğraflarıdır.

Batı açısından bakıldığında, soldan sırasıyla, inanılmaz Türk olarak Atatürk betimlenmektedir, sağdaki Atatürk'ün bir balı esnasında ki çekilen fotoğrafı ile ise, Türkiye'nin Osmanlı'dan ne derece Batılılaşma anlamında uzaklaştığı görülmektedir. Her ne kadar Osmanlı Padişahları özellikle Avrupa'da balolara katılsa da, tek eşli devlet liderinin bu şekilde baloda görülmesi yenidir. Tarihinin tamamı boyunca Osmanlı padişahları ise çok eşli olmuştur. Ayasofya'nın müze yapılması, patrikhanenin korunması, kadın haklarında Batı'nın önüne geçilmesi ve laikliğin tesisi gibi diğer reformlar ile Türkiye Batılılaşma açısından ilerlemeye devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin Batılılaşmada bu ileri düzeyi, NATO'ya kabulünde önemli rol oynamıştır (Oran,2015, s. 522-525).

Diğer yandan, alt satırdaki fotoğraflar ele alındığında, İran ve Afganistan liderlerinin

Atatürk'ün yaptığı reformlar ile geri kalmış Osmanlı'yı hızla Batılılaştırmasına bizzat şahit olmuşlardır. İran'da Afganistan'da benzer reform programlarını ülkelerinde uygulamışlardır. İran'ın modernlik ve batılılaşma düzeyi her ne kadar şahlık kurumunun yolsuzluklarına rağmen İslam devrimine kadar devam ederken, Afganistan ise, Türkiye'dekine benzer şekilde kara çarşafın yasaklanması gibi hamleler sonrasında şah devrilmiş ve yerine yeni geçen hanedanlık ise Atatürk tipi cüretkar reformları durdurmuştur (Oran: 2015, s. 194-197 ve 357-359). Ancak iki örnekte de açık bir şekilde doğu ülkelerinin Türkiye'yi örnek aldığı görülmektedir. Arap ülkeleri ve Pakistan'da bağımsızlıklarının ardından benzer şekilde Türkiye'yi örnek almışlardır.

Soldan Sağa, **Şekil 52.** Atatürk Gericiliği Temsil Eden Canavarı Öldürürken, **Şekil 53.** Atatürk Etkisinde İlerleme Resmi

Diğer yanda, yerel basın açısından Atatürk dönemi kurumsal imaja bakıldığında, inkılapların toplumun geleceğe bakış açısını nasıl etkilediği görülmektedir. 1930larda özellikle aydın kesim de yukarıda ki afişlerden de görüldüğü üzere Atatürkçülüğün gericiliği geride bırakması ile ilerlemeyi ve kalkınmayı getireceğine inanılmıştır. Her ne kadar Demokrat parti döneminde devletçilik ve ulusal sanayi inşası gibi planlardan uzaklaşılsa da, en azından modernleşme devam etmiştir. Dolayısıyla Osmanlı ile kıyaslandığında içeriden görünüş olarak ele alındığında da daha optimist, geleceğe inanç ile bakış ve devrimlere güven görülmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak, kurumsal imaj açısından değerlendirildiğinde, Atatürk dönemi Türkiye Cumhuriyeti'nin ve onun ardılı yakın dönemde Osmanlı ile kıyasla etraflarındaki komşu devletleri etkileyecek şekilde Batılı görünebildiği görülmüştür. Her ne kadar Türkiye pek çok farklı sebepten ötürü arzuladığı gelişmiş, bilimde ve sanayide ileri Batılı devlet statüsüne 2019 yılında hala erişememiş olsa da, en azından Türkiye'nin NATO'ya dahil olduğu dönemde görüldüğü üzere, Batı tarafından kendilerine denk bir üye olarak görülmüştür. Devlet başkanı olan Sultanların haremeleri olduğu, kapitülasyonlar sebebiyle ekonomik bağımsızlığın olmadığı Osmanlı'dan sadece birkaç yılda İran ve Afganistan gibi doğu ülkelerine örnek olan ve Batıyı etkileyen Türkiye imajının yaratılması elbette Atatürk'ün politikaları ve İhap Hulusi Görey gibi sanatçıların çabalarıyla gerçekleşmiştir. Giriş kısmında verdiğimiz Çar Petro ve İmparator Meiji gibi, Cumhurbaşkanı Atatürk'te ülkesinin geri kalmış imajını Batı'ya denk hale getirmiştir.

KAYNAKLAR

- Alschen, S. (2013), In the footsteps of Peter the Great, Bergen Country Academies.
- Armaoğlu, F. (2014), 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Barthes, R.,(1979), Göstergibilim İlkeleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Buzz Feed News,
<https://www.buzzfeednews.com/article/andrewkaczynski/mister-ill-make-a-man-out-of-you>.
- Cilvelek, O., M. ve Türkay, O. (2018), Türkiye Tanıtım Afişlerinin Göstergibilimsel Bir Analizi: Home Of Turkey Afişleri Örneği. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, 8(2): 312-328.
- Çetin, S. ve Tekiner, M., A. (2015), Kuramsal İmajın Temel Belirleyicileri: Emniyet Teşkilatı Örnekleme İç Paydaş Anketi. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi ,13(1): 418-440.
- Hunter, J. (2015), Insitutional Change in Meiji Japon: Image and Reality. London School of Economics.
- Kılıç, Ş. (2013), Ottoman Perception in The Byzantine Short Chronicles. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 32(53): 112-135.
- Low-Chappell, S. (2014), Bravery in the Face of Death: Gladiatorial Games and Those Who Watched Them. Mc Gill Üniversitesi, Klasikler.
- Miller, J. H. (2004), Japan Between Asia and West. Asia-Pacific Center for Security Studies, Mart, 1-12, <https://apcss.org/Publications/Ocasional%20Papers/OPTheOutlierJapanBetweenAsiaWest.pdf>.
- Newworld Encyclopedia, Erişim Tarihi2017, http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Greek_philosophy,_Ancient.
- O'Loughlin, J. (2005), Where in the World is Russia? Geopolitical Perceptions and Preferences of Ordinary Russian. Eurasian Geography and Economics, 46(1): 23-50.
- Oran, B. (2015), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler,

Yorumlar, Cilt I:1919-1980. İstanbul:
İletişim Yayınları.

Özyetgin, M. (2006), Atatürk ve Güneş Dil Teorisi.
Türk Dili Dergisi, 655: 92-104.

Prior, P., Semiotics, içinde, Leung, C. and Street, B.
(2014), The Routledge Companion to
English Studies, Londra: Routledge.

Sivrioğlu, U.,T.(2015), Tek Parti Döneminde Orta
Asya ve Sümer Hitit Araştırmaları.
(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
Celal Bayar Üniversitesi / Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Manisa.

Walsh, D. (2015), Analysis of Peter the Great's
Social Reforms and the Justification of the
Reactions from the General Public.
(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
Westren Oregon University.

The End of The Ottoman-Habsburg War in North Africa; 1574 Tunisia Campaign*

Zeynep ERGİNSOY¹

Abstract: Tunisia has occupied a remarkable place about the struggle for Mediterranean reign which has long kept it's charm for the Habsburgs and Ottomans. These two states wanted to dominate Tunisia due to his position, so this place has changed hands many times between them. From time to time, this battle seemed to be a Crusader-Muslim war, but the main purpose was to protect the economic interests of both states. İn 1574, when the Ottoman fleet was on it's way to Tunisia, it ended the struggle for this place. Thus, in both empires, turned their power in other directions. İn this study, the struggle between the Ottomans and the Habsburgs on Tunisia and the 1574 Tunisian expedition which ended this situation were examined.

Keywords: Ottoman, Habsburgs, Tunisia, Mediterranean, Occhiali

Kuzey Afrika'da Osmanlı-Habsburg Mücadelesinin Sonu; 1574 Tunus Seferi*

Özet: Habsburglar ve Osmanlılar için cazibesini uzun süre koruyan Akdeniz hâkimiyeti mücadelesinde Tunus önemli bir yer işgal etmiştir. Konumu itibariyle iki devlette Tunus'a hâkim olmak istemiş, bu sebeple burası birçok kez bu iki devlet arasında el değiştirmiştir. Zaman zaman bu çekişme Haçlı-Müslüman savaşı gibi görünmüş olsa da asıl amaç her iki devlet için de maddi çıkarlarını korumaktır. 1574'te Osmanlı donanmasının çıktığı Tunus seferi burası için yapılan Habsburg-Osmanlı savaşlarının sonuncusu olmuştur. Bu savaşla Tunus uzun bir süre devam edecek olan Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Böylece her iki imparatorlukta güçlerini başka yönle çevirmişlerdir. Bu çalışmada Osmanlı Devleti ile Habsburgların Tunus üzerine yaşadıkları çekişme ve bu duruma son veren 1574 Tunus seferi ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Habsburg, Tunus, Akdeniz, Kılıç Ali Paşa

1. GİRİŞ

Devletlerin ticari çıkarlarının siyasetlerine yön verdiği dönemlerden biri 16. yüzyıl olmuştur. Ticaret yollarına hâkim olmak dünyaya hâkim olmanın bir başka yoluydu ve bu dönemde bahsi geçen hâkimiyet savaşının en sıcak yaşandığı yerlerden biri Akdenizdir. Osmanlı donanmasında tecrübeli denizcilerin ve levend geleneğinden yetişen kaptanların etkin olduğu 16. yüzyılda Osmanlı donanması altın çağını yaşamıştır.

Bu yüzyılda denizlerde büyük başarılar göstermeye başlayan Osmanlı Devleti ile Habsburglar arasında Akdeniz'de büyük bir hâkimiyet mücadelesi yaşanmıştır. Alman krallık hanedanı olan Habsburglar, 15-20. Yüzyıllar arasında Avrupa'da hüküm sürmüşlerdir. Almanya, Macaristan, Bohemya, İspanya, Napoli-Sicilya ve Sardinya topraklarına hâkim olan Habsburg hanedanı, 1558'de İmparator V. Karl'ın ölmesiyle ikiye ayrılmıştır. Avusturya ve İspanya Habsburgları olarak iki kola ayrılan hanedanın İspanya ve İtalya'daki topraklarını V. Karl'ın oğlu olan II.

¹ Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi, Ankara

*Bu çalışma, Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK' ın danışmanlığında Zeynep ERGİNSOY tarafından hazırlanmış olan "Kılıç Ali Paşa ve Zamanında Osmanlı Devleti'nin Denizlerdeki Faaliyetleri" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

*Corresponding author (İletişim yazarı):
zynperginsoy@gmail.com

Citation (Atf): Erginsoy, Z. (2019). Kuzey Afrika'da Osmanlı-Habsburg Mücadelesinin Sonu; 1574 Tunus Seferi, Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (1): 26-34

Felipe, Avusturya koluna ise kardeşi Ferdinand hükmetmiştir. (AnaBritanica, C.10, 233-235) II. Felipe'nin yönetimindeki Habsburgların İspanya kolu 16. yüzyıl boyunca Osmanlıların Akdeniz'deki en büyük rakibi olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz siyasetini şekillendiren temel sebep kıyılarını ve Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetini korumak olmuştur. İspanya'yı Akdeniz'de Osmanlı Devleti ile karşı karşıya getiren neden ise Kuzey Afrika'da faaliyet gösteren Türk korsanların, İspanyol kıyılarına ve deniz ticaretine verdiği zararı engellemek olmuştur (Tabakoğlu, 2016: 267-269).

Osmanlı Devleti, Mısır, Suriye, Mekke, Medine'ye hâkim olarak Doğu Akdeniz'deki ticaret noktalarını da ele geçirmiş oluyordu. Osmanlı'nın uzun mesafeli ticari ilişkilerde bulunabilmesi için donanmasını güçlendirmesi gerekiyordu (Brummet, 2009: 261-262). Bu yüzden I. Süleyman, dönemin tecrübeli ve başarılı denizcisi Barbaros Hayrettin'i maiyetine alarak donanmanın başına geçirmiştir. Asıl adı Hızır olan Barbaros Hayrettin, kardeşi Oruç Reis ile Kuzey Afrika sahillerinde başarılı faaliyetlerde bulunmuş ve 1516 yılında ise Cezayir'e hâkim olmuştur (Turan, 1992: 65-67). Barbaros Hayrettin Paşa, tersaneleri ıslah etmiş ve derin denizcilik tecrübesi sayesinde Osmanlı donanması kısa sürede güçlenmiştir (Halaçoğlu, 2014: 62-63).

Kuzeyinden Akdeniz'in sularıyla çevrili olan, Atlas sıra dağları topraklarından geçen Tunus, doğusunda Gudamis (Libya), batısında Tebesse'ye (Cezayir) komşudur (İbn-i Haldun, 1988:302). Tunus'un Akdeniz'e hâkim bir konumda olması sebebiyle buranın İspanyolların elinde bulunması Osmanlı'nın hem Akdeniz'deki hem de Cezayir'deki hâkimiyeti için bir tehdit olmuştur. İspanya'nın ise Malta, Sicilya ve Tunus üçgenine sahip olması ile Batı Akdeniz'de etkin bir güç haline gelmesini sağlamıştır. İspanyolların Sicilya ve Malta'nın güvenliği için Tunus'u elinde tutması gerekiyordu. Osmanlı gibi güçlü bir devletin Tunus'u ele geçirmesi halinde bölgedeki İspanyol hâkimiyeti büyük bir tehdit altında kalacaktı.

2. OSMANLI DEVLETİ'NİN HÂKİMİYETİ ÖNCESİNDE TUNUS

Tunus'a ilk yerleşen halkların Batı Asya ve Avrupa'dan gelen topluluklar olduğu söylenmiştir. Daha sonra ise buraya Berberiler yerleşmeye başlamıştır. Suriye'den gelen Fenikelilerin yerleşimiyle Tunus ticari bir merkez haline gelmiştir. Kartaca şehrini merkez edinen Fenikeliler IX. yüzyılda bölgede önemli bir deniz gücü ve büyük bir imparatorluk haline gelmiştir. Roma ve Kartacalılar arasında yaşanan Pön savaşında yenilgiye uğrayan Kartacalılar yıkılmış ve buraya Romalılar hâkim olmuştur. Romalılar, Kartacayı Kuzey Afrika'daki topraklarının merkezi haline getirmişlerdir. Ancak İspanya'dan gelen Vandallar bölgedeki Roma hâkimiyetine son vermiştir. 440-535 yılları arası yaklaşık bir asır hüküm süren Vandallar 535 yılında Tunus'a Bizans'ın hâkim olmasıyla buradaki etkinliklerini kaybetmişlerdir. Bizans 647 yılında Müslümanların buraya gelişine kadar bölgeye hâkim olmuştur (Yiğit, 2012:385-388).

Üçüncü İslam halifesi Hz. Osman zamanında İrfikiye'nin fethine çıkan Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh Tunus'u vergiye bağlamıştır. Hz. Ali ile Muaviye arasındaki mücadele sırasında İslam hâkimiyetinden çıkan Tunus'u Muaviye b. Hudeyc geri almıştır. Daha sonra çıkan Berberi isyanları sırasında Kartaca gibi sahil şehirleri Bizans'ın eline geçmiştir. 701 yılında Berberi isyanlarını bastıran Hassan b. Numan¹ Kartaca'yı almış ve Tunus şehrini kurmuştur. İlerleyen yıllarda bölgeye Abbasiler hâkim olmuştur. Beşinci Abbasî halifesi Harun Reşid'in İbrahim b. Ağleb'i babadan oğula geçmek üzere vali tayin etmesiyle Tunus'ta Ağlebiler dönemi başlamıştır. 909'da Ağlebilerle büyük bir mücadeleye giren Fâtımiler, Ağlebilere son vererek Tunus'a hâkim olmuşlardır. Şii Fâtımilerin Tunus'ta kendi mezheplerini yaymak için yaptığı baskılar sonucu burada isyanlar çıkmıştır. Uzun süren bu mezhep çekişmesinden sonra Fâtımiler Mısır'a çekilmiştir. Fâtımî halifesi Muiz-Lidinillâh Mısır'a giderken İrfikiye'nin yönetimini Berberi Ziri kabilesinin lideri Bulukkin b. Ziri es-Sanhâci'ye bırakmasıyla Tunus'ta Ziriler dönemi başlamıştır. 1148'de Normanların bölgeye saldırarak Tunus'un doğusundaki sahil şehirlerini ve Mehdiye'yi işgal etmesi üzerine, Ziri halifesi Hasan b. Ali, Fas'a hâkim olan Muvahhidlerin kurucusu Abdülmü'min el-Kûmi'den yardım istemiştir. 1158'de Fas'a hâkim olan Muvahhidler tarafından Tunus alınmış, buraya ve bölgedeki diğer şehirlere akrabaları olan Berberi Hafsî ailesinden

¹ Emevilerin V. halifesi olan Abdülmelik b. Mervan tarafından bölge valiliğine atanmıştır. (Yiğit, 2012: 385-388)

valiler atamışlardır. 1228'de Ebû Zekeriyâ el-Hafsî bağımsızlığını ilan ederek Tunus'u ve İfrikiye'nin tamamını ele geçirmiştir. Böylece bölgede uzun süren Hafsî hanedanlığının hükümdarlığı başlamıştır. Ancak bir süre sonra hanedanlıkta taht kavgaları baş göstermiş ve sonunda Ebû Hafs Ömer zamanında (1284-1295) ülke Tunus ve Bicâye olarak ikiye bölünmüştür. Taht kavgaları yüzünden güç kaybeden Hafsîler, tehditlere açık hale gelmiştir. XV. yüzyılın sonunda İspanya başta olmak üzere Avrupa devletlerinin bu sahillere saldırıları yoğunlaşmıştır (Yiğit, 2012:385-388).

XVI. yüzyılın başında Türk denizcilerin Tunus ve civarında başarılı seferler yapmasıyla Osmanlı Devleti'nin bölgeye olan ilgisi artmıştır. Dönemin başarılı denizcileri olan Oruç ve Hızır reisler, elde ettikleri ganimetin beşte biri karşılığında Hafsî Sultanı V. Muhammed'le anlaşarak Tunus şehrine 10 mil uzaklıktaki Halkulvad kalesine yerleşmişlerdir. 1518'de Oruç Reis'in ölümünden sonra Halkulvad kalesi İspanyolların hedefi haline gelmiş ve yıkılmıştır (Kavas, 2012: 388-393).

3. BARBAROS HAYREDDİN PAŞA'NIN TUNUS'A SEFERİ

Tunus'a hâkim olan Hafsî hanedanından Muhammed bin Hasan'ın ölmesiyle geride kalan kırk beş erkek çocuğundan biri olan Sultan Mevlay Hasan b. Muhammed tahta çıkmıştır. Sultan Hasan neredeyse tüm kardeşlerini öldürmüş sadece Reşit ve Abdülmümin adlı iki kardeşi Arap kabilelerine sığınarak canlarını kurtarmayı başarmıştır. Sultan Hasan'ın zevk ve sefaya çok düşkün ve zalim bir hükümdar olması halkın onu istememesine, kardeşi Reşit'e gelip babasının tahtına geçmesi çağrısında bulunmasına sebep olmuştur (Razûk, 1997:125-128). Bu durumu öğrenen Sultan Hasan, hükümdarlığı için bir tehdit haline gelen kardeşi Reşit'i öldürme kararı almış saklandığı Arap kabilesinden kardeşinin kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Söz konusu Arap kabilesi Reşit'i teslim etmek yerine onun kaçmasına yardım etmiştir. Sultan Hasan'ın elinden kaçan Reşit, Cezayir'e gelerek Barbaros Hayreddin'e sığınmıştır. Reşit'in Barbaros Hayreddin'e sığındığını öğrenen Sultan Hasan, I. Süleyman'a elçi göndererek kardeşinin kendisine teslim edilmesini istemiştir. Bu isteğe cevaben Sultan Süleyman kardeşi Reşit'in İstanbul'da tutulacağı ve artık Tunus'a gelmesine müsaade edilmeyeceğini söylemiş ve Reşit ile Barbaros Hayreddin'i İstanbul'a çağırmıştır (Peçevi, 1981: 346-348).

I. Süleyman'ın daveti üzerine 1534'te İstanbul'a gelen Barbaros Hayreddin burada Cezayir beylerbeyliği ve kaptan-ı deryalık makamına getirilmiştir. Bilindiği üzere kaptan-ı derya, Osmanlı donamasının başkumandanıdır. Eskiden Gelibolu Sancakbeyine verilen bu görev bazen vezir-i azam ve vezirlere de verilmiştir. Ancak Barbaros Hayrettin Paşa ile birlikte kaptan-ı deryalık görevi beylerbeyi rütbesindekilere verilmeye başlanmıştır (Uzunçarşılı, 1988:414-415).

Tunus'a hâkim olan Hafsî hanedanından Sultan Hasan'ın kardeşi Reşid, Hayrettin Paşa ile birlikte İstanbul'a gelmiş ve kendisine burada padişah I. Süleyman tarafından aylık bağlanmıştır. Kaptan-ı deryalık görevine getirilen Barbaros Hayreddin Paşa, Padişaha Tunus şehrinin ve bölgede Osmanlı donamasının kışlaması için en uygun yerlerden biri olan Halku'l-vad'ın alınmasının Osmanlı Devleti için büyük önem arz ettiğini söyleyerek Tunus'un fethi için I. Süleyman'dan buyruk almıştır. Bunun üzerine Reşid İstanbul'da tutulmuş Hayrettin Paşa'nın komutasındaki Osmanlı donaması da Tunus'a doğru hareket etmiştir (Katip Çelebi, 2007: 62).

Büyük bir donanmayla sefere çıkan Barbaros Hayreddin, Tunus seferine çıktığı Avrupalı devletlerin anlamaması için önce İtalyan sahillerini yağmalamış, 15 Ağustos 1534'te Tunus yakınlarındaki Benzert'e demirlemiştir. Daha sonra Tunus için stratejik bir mevkiye bulunan Halkulvad (La Goletta) limanını ele geçirmiştir. Tunus'un ileri gelenlerine haber gönderip halkın sorun çıkarmaması için yardım etmelerini isteyen Barbaros Hayreddin, gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra Tunus'a gelerek şehrin yönetimine el koymuştur (Bilgin, 2013: 185-186).

Osmanlıların Tunus'u ele geçirmesi üzerine İspanya'ya kaçan Sultan Hasan, V. Karl'a sığınarak Osmanlılara karşı yardım istemiştir. Böylece V. Karl Afrika seferine çıkmaya karar vermiştir (Danışmend, 2011: 590). 24.000 asker ve 300 parça gemiden oluşan bu donanmanın komutanlığına Andrea Doria getirilmiştir. İspanyol askerlerinin yanı sıra Alman, İtalyan askerlerinin ve St. Jean Şövalyelerinden meydana gelen donanma 29 Mayıs 1535'te Tunus seferine çıkmıştır. 15 gün sonra Halkulvad (La Goletta) a gelen İspanyol donanması burayı kuşatmıştır. Burayı muhafaza ile görevlendirilmiş olan Barbaros Hayreddin'in kaptanlarından Sinan Reis yeterli askeri güce sahip olmadığı için kaleyi terk etmiştir. Halkulvad'ın

kaybedilmesi üzerine elindeki 16.100 askerini Tunus'u savunmada yetersiz kalacağını anlayan Barbaros Hayreddin kuşatmanın 31. günü, kethüdası Cafer Ağa'nın emrine 5000-7000 asker bırakarak Tunus'u terk etmiştir. Böylece Tunus'un tamamen savunmasız kalmıştır. 21 Temmuz 1535'te İspanyol ordusu hücumu geçmiş ve Tunus tekrar İspanyol hâkimiyetine girmiştir (Kavas, 2012:388-393). Peçevi'ye göre ise Barbaros Hayreddin'in İspanyol ordusuna saldırı için kaleden çıktığı sırada kenti emanet ettiği kethüdası Cafer Ağa'nın ihanet ederek kırk bin esiri serbest bırakıp kaleyi ele geçirmiştir. Kethüda Cafer Ağa'nın Osmanlı ordusunu top ateşine tutmasıyla Barbaros Hayreddin geri çekilmek zorunda kalmış ve Tunus kaybedilmiştir (Peçevi, 1981: 348). Tunus'u ele geçiren İspanyol askerleri şehirde büyük bir katliam ve yağma yapmış, birçok Tunuslu öldürülmüş ve esir alınmış, buradaki cami ve medreseler tahrip edilerek nadir eserler yakılmıştır. Bu katliamdan canını kurtarabilen birçok Tunuslu ise çölde açlık ve susuzluktan ölmüştür. Tunus'ta bulunan 150 civarındaki Osmanlı gemisinin ise bir kısmı yakılmış ve bir kısmı da İspanyollar tarafından ele geçirilmiştir. İspanyolların Tunus'u ele geçirmesiyle Sultan Hasan tekrar tahta geçmiştir (Bilgin, 2013: 190).

4. TUNUS'UN ULUÇ ALİ PAŞA TARAFINDAN ALINIŞI

Bir süre sonra Tunus halkı ayaklanarak Sultan Hasan'ı tahttan indirip yerine oğlu Hamit'i tahta geçmesi için ikna etmişlerdir. Sultan Hasan yine İspanya'dan destek alarak tahta geçmeyi denediye de başarılı olamamıştır. Halk ayaklanarak Sultan Hasan'ı yakalamıştır ve oğlu Hamit babasının gözlerine mil çektirmiştir (Peçevi, 1918: 349). Ancak Sultan Hamit'de zevk ve sefaya dalmış, babası gibi halkı rahatsız eden ahlak dışı hareketler yapmaya başlamıştır. Yirmi beş yıl Tunus'a hükmeden Sultan Hamit'in zulmüne artık dayanamayan halk Cezayir-i garp beylerbeyi Uluç Ali Paşa'ya şehri alması için haber göndermişlerdir (Uzunçarşılı, 2011: 30). Uluç Ali Paşa 1569'da Cezayir'den Tunus'a ordu göndermeden önce seyr ü sefer mevsiminin geçmesini ve Habsburg donanmasının çekilmesini beklemiştir (Gürkan, 2011: 18). Bu sırada İspanyol orduları Hollanda'daki isyanlar ve İspanya'daki Morisko ayaklanmasıyla meşgul olduğu için Uluç Ali zamanlamayı iyi yapmış ve küçük bir kuvvetle Tunus'u ele geçirmiştir (Finkel, 2007: 144). Uluç Ali burada Sultan II. Selim adına hutbe okutmuş ve Hafsi hanedanının yüzyıllardır sahip olduğu

hazineleri ganimet olarak almıştır (Peçevi, 1918: 349). Ayağına gelen fırsatı iyi değerlendiren Uluç Ali, Tunus'u ele geçirdiyse de Halkulvad (La Goletta) ı alamamıştır. Tunus kalesine göre daha korunaklı bir yapıya sahip olan Halkulvad kalesini ele geçirmek için daha fazla asker ve zamana ihtiyaç olması ve Osmanlı ordusu bu sırada Kıbrıs seferiyle meşgul olduğu için Uluç Ali, Tunus'un alınmasıyla yetinmiştir. Fetihden sonra Cezayir beylerbeyliğine bağlanan Tunus'un yönetimi Uluç Ali Paşa'ya vekâleten Ramazan Paşa'ya verilmiştir (Bilgin, 2013: 194). Tunus'tan yirmi parça çektiri gemisiyle İstanbul'a giden Paşa ganimet aldığı birçok değerli eşyayı II. Selim'e armağan etmiş ve Padişahın iltifat ve teveccühünü kazanmıştır (Peçevi, 1918: 349).

5. İSPANYOLLARIN TEKRAR TUNUS'A EGEMEN OLMASI

1571 yılında Osmanlı donanması ve Papalık, Venedik, İspanya'dan oluşan Kutsal İttifak adı verilen Hristiyan birliği arasında yaşanan İnebahtı savaşı Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Ancak bu ittifak başarıya ulaşır Osmanlı donanmasını yenilgiye uğratmış olsa da uzun ömürlü olmamıştır. Birlik içindeki devletler arasında yaşanan fikir ayrılıkları ve çıkar çatışmaları sebebiyle ittifak gücünü yitirmiştir. 1 Mayıs 1572'de Papa V. Pius'un da ölümüyle Kutsal İttifak, birliği sağlayan ve destekleyen en önemli unsuru da kaybetmiştir (Danişmend, 2011: 587). Osmanlı'nın beklenmedik bir şekilde donanmasını kısa sürede yeniden inşa etmesi İnebahtı yenilgisini önemsiz bir detay gibi göstermiş ve büyük bir güç gösterisi olmuştur. Kutsal İttifakın etkisini yitirmesiyle yalnız kalan Venedik eskisi gibi Osmanlılarla dostluk ilişkileri kurmak için girişimlerde bulunmuş ve bunun sonucunda Osmanlı ile Venedik arasında 7 Mart 1573'te bir barış anlaşması imzalanmıştır (Hammer, 2008: 275-276). Bu barış anlaşması Venedik için İnebahtı zaferinden hiçbir kâr elde edememiş olması anlamına geldiği gibi aynı zamanda Kutsal İttifakın dağılışının da resmen gerçekleşmesi anlamına gelmiştir.

Papa V. Pius'un yerine seçilen yeni papa XIII. Gregorius, Venedik'in Osmanlı ile barış anlaşması imzalamasına çok öfkelenmiştir. Cumhuriyet elçisine çok kötü davranan Papa XIII. Gregorius, Venedik'e verdiği büyük ve küçük lütufları geri çekmiştir (Braudel, 1990: 319).

İki yıl boyunca kendisini çok uğraştıran Moriskoların isyanını başarıyla bastırmış olan

İspanya açısından Kutsal İttifakın resmen dağılışı Kuzey Afrika'ya yapılacak bir seferin yolunu açmıştır. Ancak İspanya, seferin nereye yapılacağı konusunda kararsız kalmıştır. Don Juan, II. Felipe ve İspanyol kamuoyu seferin Cezayir'e yapılmasını istemiştir. Ancak Sicilya ve Madrid'deki meclisin tercihinin Bizerte ve Tunus olması ayrıca İspanyol üslerinin de buraya yakın olması sebebiyle Tunus'a sefer yapılmasına karar verilmiştir (Braudel, 1990: 320). Böylece İspanyol donanması Halkulvad yani La Goletta garnizonunda bulunan İspanyol askerlerinden de destek almayı planlamıştır (Tabakoğlu, 2016:363).

Don Juan de Austria komutasındaki İspanyol donanması 7 Eylül'de hazırlıklarını tamamlamak için Palermo limanına girmiştir. 107 kadirga, 31 gemi, 13.000 İtalyan, 9.000 İspanyol ve 5.000 Alman askerinden oluşan İspanyol donanması İnebahtı savaşının yıl dönümü olan 7 Ekim 1573'te Tunus'a doğru hareket etmiştir (Braudel, 1990: 322). 9 Ekim'de ordusuyla karaya çıkan Don Juan de Avustria, İspanyol askerlerinin bulunduğu La Goletta kalesine bir mil kala kamp kurmuştur (Tabakoğlu, 2016: 363). İspanyol donanmasının kuşatmasına direnecek gücü olmayan ve sefer mevsiminin geçmiş olmasıyla da desteksiz kalmış olan Ramazan Paşa şehirden çekilmiştir (Bilgin, 2013: 195). Böylece hiç bir direnişle karşılaşmadan İspanyol ordusu Tunus'u ele geçirmiştir. Tunus'un teslim oluşuyla buraya bağlı bir şehir olan Bizerte'de Don Juan'a hediyeler göndermiş ve İspanyol hâkimiyetini kabul ettiğini bildirmiştir. Don Juan de Austria, kimsenin öldürülmemesi ve esir edilmemesi şartıyla şehrin yağmalanması için askerlere izin vermiştir (Tabakoğlu, 2016: 363). Tunus'un bir kere daha İspanyol hâkimiyetine girmesi üzerine Tunus eski hâkimi Mevlay Hasan'ın oğlu Hamit tekrar tahta geçme ümidiyle İspanyolların yanında yer almıştır. Ancak amacına ulaşamamıştır. Tunus alındıktan sonra Don Juan de Austria bir savaş meclisi toplayarak Tunus yönetimini İspanyol hâkimiyetindeki yerel yöneticilere mi, yoksa doğrudan İspanyol idaresinde mi olması gerektiği konusunu tartışmaya açmıştır. Tunus'ta kendi idaresinde İspanya'ya bağlı bir Hristiyan krallık kurma hayali olan Don Juan ikinci seçeneğe daha sıcak bakıyor olsa da 14 Ekim'de yönetimin İspanya Kralı'na bağlı bir valiye bırakılması kararı alınmıştır (Tabakoğlu, 2016: 363-364). Sultan Hamit, çocuklarıyla birlikte Napoli'ye götürülürken kardeşi Mevlay Muhammed Tunus'ta İspanyol Hidivi yapılmıştır (Aksun, 1994: 362). Böylece Hafsî hanedanının krallık dönemi sona ermiş ve hanedanlık İspanya

Kralının valisi konumuna düşmüştür. Don Juan de Austria, 4.000 İtalyan ve 4.000 İspanyol askerinin oluşturduğu 8.000 kişilik askeri kuvveti Gabriel Cervellon komutasına bırakıp, Bizerte'ye 600 kişilik bir ordu göndererek 2 Kasım'da Palermo'ya dönmüş ve İspanyolların 1573 Tunus seferi başarıyla sona ermiştir (Tabakoğlu, 2016:364).

6. TUNUS ÜZERİNE II. FELIPE – DON JUAN DE AUSTRIA ÇEKİŞMESİ

Kral II. Felipe, şüpheli bir karaktere sahip olması ve etrafta dolaşan dedikodular yüzünden gayrimeşru kardeşi olan Don Juan de Austria'nın Tunus hakkındaki planlarının İspanyol çıkarlarını korumaktan çok kendi çıkarlarını koruduğu fikrine kapılmıştır. Papa V. Pius'un önderliğini yaptığı Kutsal İttifak sırasında Papa, Don Juan de Austria'ya savaşta elde edeceği ilk "kâfir" devletin kralı yapacağı sözünü vermiştir. Tunus seferinden dönen Don Juan, Papa V. Pius'un ölümü üzerine Papa olan XIII. Gregory'e özel kâtipi Escovedo'yu göndererek kendisinin Tunus kralı olması için II. Felipe'yi ikna etmesini istemiştir. 16 Ocak 1574'te Madrid'teki Papalık elçisi, II. Felipe ile görüşerek bu isteği dile getirmiştir. Ancak kral Tunus krallığını vermenin İspanya kralının yapabileceği bir şey olmadığını ve Don Juan'a bu tacın verilmesinin yaptığı hizmetler için uygun bir ödül olmayacağını söyleyerek reddetmiştir. Bir taca sahip olarak gayrimeşru olmanın dezavantajlarından kurtulabileceğini düşünen Don Juan de Austria'nın, Tunus krallığının yanı sıra 1566 yılından beri İngiltere Kraliçesi Elizabeth'in esiri olan İskoç Kraliçesi Mary ile evlenerek İngiltere Kralı olması da gündeme gelmiştir. Şüphesiz Papa ve İngiliz Katolikleri bu fikrin en büyük destekçileri olmuştur (Tabakoğlu, 2016: 365).

II. Felipe ve kardeşinin fikirleri Don Juan de Austria'nın Tunus'ta inşa etmek istediği yeni kale hakkında da çatışmıştır. II. Felipe, Tunus'u korumak için görevlendirilecek binlerce askeri finanse etmek İspanya'nın ekonomisi için çok büyük bir yük olacağından sadece şehrin ele geçirilmesi ile yetinilmesi gerektiğini söylemiş ancak Don Juan buna karşı çıkmıştır. Kuzey Afrika'daki korsan üslerinin temizlenip buradaki kalelerin yıkılmasını isteyen II. Felipe'ye muhalif olarak kardeşi Osmanlı tehdidine karşı Tunus'a güçlü bir şekilde yerleşmesi gerektiğini savunmuştur. Hristiyanların gözünde İnebahtı zaferinin kahramanı olan Don Juan'ın isteği üzerine kral II. Felipe, Tunus'ta güçlü bir garnizon

bırakılmasına ve yeni istihkâmların inşasına izin vermiştir. Bununla beraber II. Felipe'nin Don Juan de Austria'ya yazdığı 5 Nisan 1574 tarihli mektupta önceliği Tunus'un elde tutulmasına verdiği ve inşa edilecek yeni kaleye dair itirazlarını belirttiği görülmektedir. Mektuba göre II. Felipe olası bir Osmanlı saldırısına karşı tedbirli olmak için şehrin tahliye edilmesi gerektiğini, böylece La Goletta kalesinin eskiden olduğu gibi ellerinde tutulabileceğini tavsiye etmiştir. Ayrıca yeni yapılan kalenin yanlış yere yapıldığını buradaki su kaynaklarının yetersiz olduğunu, etraftaki tepelerin buraya hâkim olduğunu da söylemiştir. Yine de II. Felipe, son kararı Don Juan de Austria'ya bırakmıştır. Ancak bir Osmanlı baskını yaşanması durumunda askerleri savunmaya karar verirse sadece İtalyan askerlerini kullanması, İspanyol birliklerine zarar vermemesini söylemiştir. Don Juan ise II. Felipe'ye cevaben yazdığı mektupta inşa edilen istihkâmların tecrübeli komutanlar ve askerî mühendislerin görüşleriyle yapıldığını bildirmiştir. Osmanlıların uzaklık sebebiyle Kuzey Afrika'da uzun süre kalmasının mümkün olmadığını söylemiştir. Ayrıca Tunus istihkâmlarının ve buradaki komutanların güvenilir olduğunu ve Tunus'un kaybedilmesi halinde burada bulunacak Osmanlı gücünün gemiyle bir günlük mesafede olan Sicilya krallığı için büyük bir tehdit olacağını belirtmiştir (Tabakoğlu, 2016: 366-367).

Don Juan de Austria'nın Tunus'ta sağlam kaleler inşa edip burayı koruma isteği İspanyoların burası için büyük çaba ve para harcaması demektir. II. Felipe'nin burayı İspanya'ya bağlı bir toprak, bir sömürge gibi görmesine karşılık Don Juan de Austria'nın, Tunus'u tamamen İspanyol toprağı haline getirmeye çalışması onun Tunus'un Akdenizdeki konumuna önem vermesinden çok hala burada bir Hristiyan krallığı kurma hayalinin peşinde olduğunu göstermektedir.

7. OSMANLI DEVLETİ'NİN TUNUS'UN ALINMASI İÇİN YAPTIĞI HAZIRLIKLAR

Tunus'un İspanyolların eline geçmesi Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki eyaletleri olan Cezayir ve Trablusgarp arasında güçlü bir İspanyol üssünün kurulması anlamına geliyordu. Bu durum Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki varlığı için büyük bir sorun teşkil etmiştir. Malta-Sicilya-Tunus

eyaletlerinin İspanyolların elinde olması Cezayir'i İstanbul'dan ayırmıştır. Bu yüzden Osmanlı Tunus'un tekrar alınması için bir an evvel harekete geçmiştir (Bilgin, 2013: 196).

Vezir-i azam Mehmed Paşa sefer mevsimine kadar tam donanımlı iki yüz altmış sekiz kadirge ve kalite, on beş mavuna, on beş kalyon ve kırk sekiz bin kürekçiyi sefer için hazırlamıştır (Çelebi, 2007: 120). Altıncı vezir Sinan Paşa orduya serdar tayin edilmiş, donanmanın komutasında ise Kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa görevlendirilmiştir. Bundan başka bu sefere katılanlar arasında Cezayir Beylerbeyi Ramazan Paşa, Trablusgarp Beylerbeyi Mustafa Paşa, Ramazan Paşadan önce Cezayir beylerbeyliği yapmış olan ve sonradan Kıbrıs Beylerbeyi olan Ahmet Paşa gibi isimler de yer almıştır (Bilgin, 2013: 196). Ayrıca orduda bulunan Anadolu, Karaman, Maraş askeri ile yeniçerilerin yanı sıra, padişah sağ ulûfe bölüğü² de bu seferde vazifelenmiştir (Çelebi, 2007: 120). Osmanlı donanması 15 Mayıs 1574 günü Kapudan Kılıç Ali Paşa komutasında denize açılmıştır (Tabakoğlu, 2016: 367). Gelibolulu Mustafa Ali ise donanmanın sefere çıkış tarihini Temmuz 1573 olarak vermiştir (Ali, 2000: 170). Donanma Çanakkale boğazından çıktıktan sonra Ağrıboz adasına uğrayarak donanmanın yiyecek ihtiyacını almıştır. Adaların arasını korumak için on beş – yirmi kadirge bırakılarak Mora yarımadası sahilleri takip edilmiş ve Modon limanına gelinmiştir (Kurtoglu, 1935: 585). Osmanlı donanması, 22 Temmuz'da karaya asker çıkarmıştır. Osmanlı ordusu ikiye bölünmüş, La Goletta kalesinin kuşatmasını Sinan Paşa bizzat idare ederken, yeni yapılan kaleyi ise Haydar Paşa kuşatma altına almıştır. Kapudan Kılıç Ali Paşa, La Goletta'daki mücadeleye denizden top ateşiyle destek vermiş ve karaya kuşatma çalışmalarına yardım eden denizci ve kürekçileri çıkarmıştır (Tabakoğlu, 2016: 367).

8. DON JUAN DE AUSTRIA'NİN TUNUS'A YARDIM GÖNDERME ÇALIŞMALARI

Osmanlı'nın, Tunus'a saldırdığını öğrenen Don Juan de Austria hemen buraya yardım götürmek için hazırlıklara başlamıştır. II. Felipe, Don Juan'a Sicilya'da yapacağı yardım hazırlıkları için 100.000 duka göndermiştir. Ayrıca Napoli ve Sicilya genel valilerine yardım için yapılan hazırlıklara destek

² Ulûfeciler devletten aylık alan atlı kapıkulu askerleridir. Bunlar sağ ve sol olmak üzere iki bölüktür. Sağ ulûfeciler; yürüyüşlerde padişahın sağından yürüyen sipahi bölüğünün sağ tarafında, sol ulûfeciler ise padişahın solunda yürüyen sipahilerin solunda yürürlerdi. Savaş meydanında ve ordunun kamp yerinde ise padişah sancağının biri sağında öteki solunda dururdu. Hazineyi korumak dahi bu bölüğün işiydi (Çelebi, 2007:120).

olmalarını emretmiştir. Ancak II. Felipe, kardeşinin emrindeki 120 kadirge ile Osmanlı donanmasına karşı koyamayacağını biliyordu bu yüzden kardeşine kendisini hiçbir şekilde tehlikeye atmamasını tembihlemiştir. Osmanlı kuşatması devam ederken buradaki faaliyetlerin gözlemlenmesi için Gil de Andrada Tunus kıyılarına gönderilmiş ancak sert rüzgârlar yüzünden kadirgeler Sardinya kıyılarına sürüklenmiştir. Eylül 1574'te Don Juan Trapani'de 5000 asker ve 106 gemiden oluşan bir ordu toplamış ve hazırlıklara devam etmiştir ancak bu sırada Tunus'un Osmanlılar tarafından alındığı haberi gelmiştir (Tabakoğlu, 2016:368).

9. TUNUS'UN OSMANLI DEVLETİ TARAFINDAN ELE GEÇİRİLMİŞİ

Osmanlı ordusu karaya asker çıkardıktan üç gün sonra Tunus alınmıştır (Uzunçarşılı, 2011: 30). Tunus ve La Goletta kalelerinin farklı komutan ve valilere sahip olması Osmanlılara karşı İspanyol komutasının bölünmesine neden olmuştur. Tunus istihkâmlarını Gabriel Cervellon, La Goletta'yı ise Pedro Portocerrero savunmuştur. Hem Tunus şehrinde hem de yeni inşa edilen kaleden sorumlu olan Gabriel Cervellon her iki kalenin de savunulmasının zor olması sebebiyle Tunus şehrinin boşaltılmasını emretmiştir. Yeni kale inşaatı tam olarak bitmemesine rağmen saldırılara dayanacak güçte yapılmış olduğu için askerler buraya çekilmiştir (Tabakoğlu, 2016: 368-369). La Goletta ise modern yapıyla yapılmıştı, kırk üç yıldır İspanyolların sürekli sağlamlaştırdığı ve sadece bu kale ile Arap yarım adasını ele geçirebilecek kadar güçlü ve eşi olmayan bir kale olduğu söyleniyordu (Çelebi, 2007: 121). La Goletta kalesinde askerî mühendis olarak görev yapmış olan Giacomo Zitolomini yaptığı hizmetlere karşılık beklediği ödülü alamayınca İstanbul'a gitmiş ve Müslüman olarak Mustafa ismini almıştır. Kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa'nın Tunus'a gelirken yanında getirdiği bu mühtedi Osmanlılara istihkâmlar hakkında önemli bilgiler vermiştir. Kaleye yapılan top atışları yıldız şeklinde inşa edilen kalede etkisiz kalmış, bu yüzden kale duvarlarının altına lağım kazılmasına karar verilmiştir (Tabakoğlu, 2016: 368-369).

Sinan Paşa'nın bizzat kumanda ettiği La Goletta kuşatması otuz gün sürmüş ve 24 Ağustos'ta yapılan hücumla kale ele geçirilmiştir. Kalenin alınmasıyla 200 top ve 33 bayrak ele geçirilmiştir. Bu kuşatma esnasında 5000 kişi ölmüş birçok kişi de esir alınmıştır (Hammer, 2008: 277). Esirler arasında Osmanlıların Tunus'u almasıyla

beraberindeki yedi bin asker ile kaçarak La Goletta'ya sığınan Tunus Hidivi Mevlay Muhammed de bulunuyordu (Peçevi, 1918: 355). Hafsi hanedanlığının son sultanı olan Mevlay Muhammed, İstanbul'a götürülmüş ve ölene kadar orada hapiste tutulmuştur (Bilgin, 2013: 197).

La Goletta'nın alınmasıyla Osmanlı ordusu bütün gücünü yeni yapılan kaleye yoğunlaştırmış, Sinan Paşa ve Kılıç Ali Paşa komutasındaki kuvvetlerin desteği ile kale 13 Eylül'de teslim olmuştur. İspanyolların bir önceki yıl yaptıkları yığınak sayesinde Osmanlıların eline büyük miktarda silah ve cephane geçmiştir (Tabakoğlu, 2016: 369). Sanat değeri olan 500 adet top İstanbul'a götürülmek üzere gemilere yüklenmiştir (Kurtoğlu, 1935: 585). La Goletta kalesi ise güçlülükte eşi benzeri olmayan bir kale olduğu için Osmanlıları Tunus'un fethinde en fazla zorlayan istihkâm olmuştur. Bu sebeple Tunus'un tekrar kaybedilmesi durumunda İspanyolların ellerinde direnebilecekleri güçlü bir kale olmaması için buranın olduğu gibi bırakılmasının zararlı olduğu düşünülmüştür. Bütün paşaların kalenin ortadan kaldırılmasında hemfikir olmasıyla, otuz yerden kalenin kuleleri altına lağım kazılıp içi boşaltılmış ve donanma gemileri alarga edildikten sonra ateş verilmiş kale büyük bir gürültüyle yıkılmıştır (Çelebi, 2007: 121).

Fethi tamamlanan Tunus bir Osmanlı eyaleti haline gelmiş Tunus'a ilk beylerbeyi olarak Kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa'nın Cezayir kaymakamı Ramazan Paşa tayin edilmiştir (Danişmend, 2011: 595). Daha sonra İstanbul'a dönmek için yola çıkan Osmanlı donanması 1574 Ekim başlarında tersane-i amireye girmiştir (Çelebi, 2007: 121). Peçevi'ye göre ise donanmanın İstanbul'a geliş tarihi 16 Haziran 1574 tür (Peçevi, 1918: 356). Donanma İstanbul'da büyük bir coşkuyla karşılanmış, Tunus'un fethiyle görevlendirilen paşalar padişahın iltifatını görmüşlerdir. Padişah II. Selim, Kılıç Ali Paşa'ya başarısından ötürü içinde üç bin duka altın kıymetinde murassa bir kılıcın da bulunduğu birçok hediye vermiştir (Danişmend, 2011: 595). Gelibolulu Mustafa Ali'ye göre ise Tunus seferinde bütün sıkıntıyı Kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa'nın çekmiş olmasına rağmen vezir Sinan Paşa bütün başarıyı kendisine mal etmiş ve Tunus fatihi olmuştur (Ali, 2000: 190).

SONUÇ

Kuzey Afrika'da kalıcı bir güç haline gelmek Habsburglar ve Osmanlılar için önemli bir durumdu. Bu iki devlette Tunus'ta güçlü bir

hâkimiyet kurmak için mücadele vermiştir. Bu mücadelenin temelinde yatan nedenlerden birinin İnebahtı savaşı olduğunu söylemek pek yanlış olmaz. İspanyollar İnebahtı'da Osmanlılara karşı kazanılan zaferin verdiği güvenle ve sahillerini koruma isteğiyle bu mücadelede ısrarcı olmuşlardır. Osmanlılar ise İnebahtı'da kaybedilen itibarını her ne kadar kısa süre içinde meydana getirdiği devasa donanma ile geri kazanmış olsa da, Akdeniz'deki güçlü rakibi olan İspanyollara karşı da bir zafer kazanarak hala yenilmez bir güç olduğunu ispat etmek arzusunu taşımıştır. Osmanlı Devleti Tunus seferinden galip çıkan taraf olmasına rağmen bu sefer Osmanlı donanmasının kazandığı son önemli başarıdır. Tunus seferinden sonra Osmanlı donanması hızlı bir gerileme yaşamaya başlamıştır. İlerleyen yıllarda Osmanlı donanması kara harekâtlarını denizden desteklemek ve Osmanlı sahillerinin güvenliğini sağlamak için sefere çıkmıştır.

1574 Tunus seferi ile burayı kaybeden İspanyollar, Osmanlılar ile tekrar bir mücadeleye girmeyi düşünmemişlerdir. Bu dönemde Osmanlıyla mücadele ederken aynı zamanda Flandra'daki isyanları bastırmakla uğraşan İspanya'nın maddi kaynakları iki taraflı bu savaşı sürdürmek için yeterli değildi. Osmanlı Devletiyle yapılan bu silahlanma yarışının ne kadar süreceğini bilmeyen İspanya, iç işlerine yönelerek tüm gücünü Flandra isyanlarını bastırmaya vermiş ve Akdeniz'deki iddiasından vazgeçmiştir.

XVI. yüzyılın sonlarında Amerika'dan gelen gümüşle tüm dünyanın ekonomisi alt üst olmuş, iki ezeli rakip olan Osmanlı Devleti ve Habsburglar'da bundan etkilenmiştir. İspanya 1575'te iflasını ilan etmiş, bölgede hâkimiyet kuramayan Habsburglar bütün güçlerini Atlantik ötesindeki sömürgeleri üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Osmanlı devleti ise kara ordusuna göre çok daha masraflı olan donanmayı ikinci plana atarak tüm kaynaklarını İran seferi için seferber etmiştir. Yatırım yapılmayan Osmanlı donanması gün geçtikçe zayıflamıştır.

Habsburglar ise Akdeniz yerine denizlerdeki rekabetin en sıcak olduğu Atlantik'te söz sahibi olmaya çalışmıştır. Bunun sebebi İspanya'nın Kuzey Avrupa ve Yeni Dünya'daki kolonilerini tehdit eden Hollanda, İngiltere ve Fransa'ya karşı çıkarlarını korumak olmuştur. Bu yeni rekabet ortamında kullanılan filolar daha uzun mesafeler gidebilen kalyon tipi yelkenli gemilerden oluşmuştur. Osmanlı Devleti ise yelkenli gemi

teknolojisine ayak uyduramamış, Fransa, İngiltere, Hollanda ve İspanya arasındaki bu rekabete dâhil olmamıştır.

KAYNAKLAR

- Aksun, Z. N. (1994), Osmanlı Devletinin Tahlili, Tenkidi, Siyasi Tarihi, C.I, Ankara, Ötügen Yayınevi
- Ali, M. (2000), Gelibolulu Mustafa Ali ve Kühü'l-Ahbar'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri, Kayseri
- Bilgin, F. (2013), Tunus Üzerinde Osmanlı-İspanyol Hâkimiyet mücadelesi (XVI. Asır), Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, S.12
- Braudel, F. (1990), Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık.
- Danişmend, İ.H. (2011), İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul, Doğu Kütüphanesi
- Finkel, C. (2007), Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı, İstanbul, Timaş Yayınları
- Gürkan, E. S. (2011), Osmanlı-Habsburg Rekabeti Çerçevesinde Osmanlılar'ın XVI. Yüzyıl'daki Akdeniz Siyaseti, H. Çoruh, M. Y. Ertaş, M. Z. Köse içinde, Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 11-50,
- Hammer, J. (2008), Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, İstanbul, Kum Saati Yayınları
- İbn-i Haldun. (1988). Mukaddime. (2. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları
- Kâtip Çelebi, (2007), Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr, İstanbul, Kabalcı Kitabevi
- Kavas, A. (2012), "Tunus", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi
- Kurtoğlu, F. (1935), Türk Deniz Tarihinden, İstanbul, Sebat Matbaası
- Peçevi. İ. (1981), Peçevi Tarihi. (1. Baskı). Ankara: Başbakanlık Matbaası.
- Tabakoğlu, H. S. (2016), Akdeniz'de Osmanlı-İspanya Rekabeti, 1560-1574: Teşkilat, Denizgücü ve Savaş, İstanbul

- Turan. Ő. (1992). “Barbaros Hayreddin Paşa”. TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 5, 65-67
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011), Osmanlı Tarihi, Ankara, Türk Tarih Kurumu
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988). Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı. (3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yiğit. İ. (2012). “Tunus”. TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 41, 385-388

Ahmet Hadi Maksudi and His Place as an Educator in Jadidism*

Ashnur TİMURHAN¹

Abstract: This paper aims to examine the educational activities and publications of the scholar and pedagogue Ahmet Hadi Maksudi who is a prominent figure in KazanTatars. It further discusses his education, intellectual rise as well as the context and the publication policies of the Yıldız newspaper which is the most important and precious heritage he had left.

Keywords: Ahmet Hadi Maksudi, Kazan Tatars, Jadid, Yıldız Newspaper, Kazan

Ahmet Hadi Maksudi ve Eğitimi Olarak Cedit Hareketindeki Yeri

Özet: Bu makalede Kazan Tatarları arasında mühim bir yeri olan âlim, pedagog Ahmet Hadi Maksudi'nin doğumundan ölümüne kadar gerçekleştirmiş olduğu eğitim ve matbuat faaliyetleri incelenmiştir. Ayrıca Ahmet Hadi Maksudi'nin eğitimi, fikri gelişimi ve sonrasında kendinden geriye bıraktığı en değerli mirası olan Yıldız Gazetesinin yayın politikaları ve içeriğine de değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hadi Maksudi, Kazan Tatarları, Cedit, Yıldız Gazetesi, Kazan

1. GİRİŞ

Cedit hareketi düşünce aşamasından harekete geçişte içinde pek çok sınıftan insanı bir araya getirmiştir. Bu sınıflardan biri de hareketin temel taşı niteliğinde olan eğitimci kadrosudur. Cedit hareketi öncelikle Kazanlı alimler tarafından başlatılmış fakat ilk sistemli hareket olarak Kırımli İsmail Gaspıralı bu hareketi hayata geçirmiştir. İsmail Gaspıralı'nın Rusya Müslümanları arasında yaymayı başardığı cedit hareketinin eğitim noktasında bir temsilcisi de hiç şüphesi Ahmet Hadi Maksudi'dir. Ahmet Hadi Maksudi yaşamı boyunca ceditçiliğe farklı alanlarda hizmet etmişse de asıl olarak eğitimci kimliğiyle akıllara kazınan bir isimdir. Kendisinin faaliyetlerini ele almadan evvel dünyaya geldiği zamandan itibaren eğitimi, aile hayatı ve fikriyatı hakkında kısaca bir giriş yapmakta fayda görüyoruz.

2. DÜNYA'YA GELİŞİ, EĞİTİMİ VE FİKRİ GELİŞİMİ

Nizamettin Hoca ve Meftuha Hanım'ın büyük oğlu olarak 1868'de Taşsu'da dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini babası Nizamettin Hoca ve dedesi Gaynettin Hocadan almıştır. 1881 yılında merkez Kazan'a gelmiştir (Hurullina, 1993: 14). Burada Gölboyu Medresesi'nde eğitim almaya başlamıştır. Hadi Maksudi daha küçük yaşta eğitim alan bir öğrenciyken eleştiren, sorgulayan tavrı ile öğretmenlerinin gözünde farkını ortaya koymuştur. Yirmili yaşlara geldiğinde medrese dışında daha doğrusu diğer Rus eğitim kurumlarında gerçekleşen yeniliklerle yakinen ilgilenmeye başlamıştır. Bu yaşlarda daha sonra samimiyet kurduğu İsmail Gaspıralı'nın çıkardığı "Tercüman" gazetesini takip etmiş ve Rusya Müslümanlarının içinde buldukları durumu kendince muhakeme etmeye çalışmıştır. Ahmet Hadi, İstanbul'da gerçekleşen matbuat faaliyetlerine karşı da oldukça ilgilidir.

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Kürsüsü.

*Bu çalışma, Prof. Dr. Varis ÇAKAN'ın danışmanlığında Ashnur TİMURHAN tarafından hazırlanmış olan aynı isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

*Corresponding author (İletişim yazarı):
timurhanasl@gmail.com

Citation (Atıf): Timurhan, A. (2019). Ahmet Hadi Maksudi ve Eğitimi Olarak Cedit Hareketindeki Yeri, Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (1): 35-46

Onun öğrenmeye meraklı bu hali dünyanın değişimini anlaması yolunda kendine fayda sağlamıştır (Taymas, 1959: 56). Hadi Maksudi'yi yakından tanıyanlar onun evinin İstanbul'da yayınlanmış olan gazete ve dergiler ile dolu taştığına şahitlik etmiştir (Ayda, 1977: 4). Hadi Maksudi'nin Gölboyu Medresesi'ndeki eğitimi 1889 yılında tamamlamıştır. Daha sonra 1890-1893 yılları arasında Kazan'da Gallem Hoca Medresesi'nde yenilikçi tarzda eğitim vermiştir. Hadi Maksudi, 1894 yılında da Türkiye'ye gelmiştir. Kendisi Türkiye'de yeni usul mekteplerinde terbiye ve ıslah (reform) yollarını öğrenmiştir. Hadi Maksudi, Türkiye'den geri dönerken Kırım'da bir süre durmuş burada Bahçesaray'da kalmıştır. Zincirli Medresesinde bir dönem Arapça öğretmenliği yapmıştır. Hadi Maksudi, Aynı zamanda İsmail Gaspıralı ile yakın arkadaşlık kurmuştur. Elbette o, İsmail Gaspıralı ile dil meselesi hakkında fikir alışverişinde bulunma fırsatını kaçırmamıştır. Burada ikamet ettiği süre zarfında yanına kardeşi Sadri Maksudi'yi de davet etmiş ve en kıymetli öğrencisi olan kardeşini İsmail Gaspıralı ile tanıştırmıştır (Uzman, 2014: 477). Hadi Maksudi, 1896 yılında Kazan'a geri dönmüştür. Burada mertebesini yükselterek eğitimciliğe devam etmiştir. Hadi Maksudi, kendini Tatar dilinin imlasını geliştirmeye adanmıştır (Hurullina, 1993: 14). Hadi Maksudi mektep-medreselerde uygulanan eğitim sisteminin bozuk ve yeni dünya düzenine aykırı olduğunun farkındadır. Bu yüzden de yeni usul öğretim metotlarıyla çok fazla ilgilidir. Hadi Maksudi, muallimlik ve terbiyecilik yolunda ilerlemeyi tercih etmiştir. O, dil öğreniminin yeni, daha kolay ve kestirme metotlarını araştırma yoluna girmiştir. Hadi Maksudi, bu noktada Zincirli Medresesi'nde muallimlik yaptığı dönemde samimiyet kurma imkânı bulduğu İsmail Gaspıralı'nın Türkçe üzerindeki metot ve fikirlerini öğrenmiştir. Bunun üzerine Kazan'a döndükten sonra Hadi Maksudi, İsmail Gaspıralı'nın yeni elifba ve ilk okuma kitabı olarak kullanılan "Hoca-ı Sıbyan" kitabından esinlenerek "Muallim-i Evvel" ve "Muallim-i Sani" kitabını kaleme almıştır. Bunlarla yetinmeyerek yeni ders kitapları yazmak için kollarını sıvamıştır (Taymas, 1959: 58). Muallim-i Evvel kitabı çocuklara usul-i savtiye metodu kullanılarak kaleme alınmış bir elifba niteliğindedir. Bu kitapta Ahmet Hadi'nin, "Mektep", "Yahşi Bala" ve "Müslümanlık" başlığı altında üç yazısı vardır. Mektep yazısında Ahmet Hadi mektepte öğrencilerin ve öğretmenlerin üstlenmesi gereken vazifeyi, cahilliğin bir talebeye ancak mutsuzluk getireceğini ve okumanın insanı huzura

kavuşturacağından bahsetmiştir. Ardından Yahşi Bala isimli yazısında A. Hadi Maksudi, bir çocuğun nasıl edep ve terbiye edineceğini ve edep sahibi bir çocuğun sahip olduğu özelliklerden bahsetmiştir. En son yazdığı Müslümanlık yazısında ise İslam dinin temellerinden, kuran ı kerim ve Hz. Muhammed'in peygamberliğinden kısaca söz etmiştir (Maksudi, 1917: 44-45-46-47-48).

3. EVLİLİĞİ VE ÇOCUKLARI

Hadi Maksudi 1897 yılında Süleyman Miskin'in kızı Zeynep hanımla Kazan'da evlenmiştir. Onların Fatima Galiya, Harun, Şefika, Haşim ve Behramiya isimli beş çocukları dünyaya gelmiştir. Fatima Galiya, 1898 yılında dünyaya gelmiş ve 1922 yılında Kazan Üniversitesi'nin Tıp Fakültesi'ni birincilikle bitirip doktor olmuştur. Kalp hastalıkları üzerine uzmanlaşmıştır. Fatima Galiya ve ailesi Sovyet döneminde çok zorluk çekmişlerdir. Eşi genç yaşta vefat etmiştir, kendi dul evladı da yetim kalmıştır. Fatima Galiya, 1991 yılında Kazan'da vefat etmiştir. Kabri, Ahmet Hadi'nin kabri yakınındadır. Harun, 1899 yılında dünyaya gelmiştir. 1923 yılında Tıp Fakültesini tamamlamıştır. Çalışmalarını eşi Olga ile birlikte Moskova'da yürütmüşlerdir. Harun Maksudi, 1981 yılında vefat etmiştir. Şefika, 1903 yılında Kazan'da dünyaya gelmiştir. Burada pedagoji eğitimi almış ve okullarda psikoloji dersi vermiştir. Şefika İngiliz dilini ileri seviyede öğrenmiştir. O da 1981 yılında Rostov'da vefat etmiştir. Haşim, 1905 yılında Kazan'da dünyaya gelmiştir. Kazan Üniversitesi Kimya Fakültesi'ni bitirmiş ve kimya mühendisi olmuştur. Üç çocuk sahibi olmuş fakat küçük yaşta ikisini kaybetmiştir. Kendisi iyi ahlaklı bir insan olarak tanınmıştır. 1989 yılında kalp krizi sebebiyle Moskova'da vefat etmiştir. Behramiya, Ahmet Hadi'nin küçük kızıdır. 1920 yılında dünyaya gelmiştir. Kazan Üniversitesi'nde Fizik-Matematik Fakültesi'ni tamamlamıştır. Kazan'daki Fizik-Teknik Fenni Araştırma Enstitüsü'nde görev almıştır (Hurullina, 1993: 16).

4. USUL-İ CEDİT YÖNÜNDEKİ FAALİYETLERİ

Hadi Maksudi'nin çalışmaları 1905-1917 Rus Devrimi zamanına denk gelmiştir. Bu devir gayretli bir hareket teşkil eden Gayazlar, Tukaylar, Emirhanlar'dan oluşan onlara yol gösteren ve yol-yöntem oluşturan bir devirdir (Hurullina, 1993: 21). Hadi Maksudi bir eğitimci olarak yenileşme hareketine elbette evvela mektep-medreseler çerçevesinden bakmıştır. Kendisi araştırmaları ve

gözlemleri doğrultusunda Tatar halkını her türlü konuda diğer medeniyetler seviyesine getirme ideası taşımıştır. Bu yüzden medeniyet ve eğitim tarihi hakkında onun adı ilk sıradadır. O, aynı zamanda ilk Tatar dilleri sözlüğü oluşturan kişidir.

Ahmet Hadi Maksudi, ilk olarak, açıklamalı Tatarca sözlüğünü yazmıştır. Bu sözlük, Rus dili öğrenen Tatar çocukları için çok yönlü bir sözlüktür. Sözlükte sadece Rusça sözcüğün Tatarca karşılığı değil, aynı zamanda uzun açıklamasını da okuyucuya sunmuştur. 1889 yılında ilk Tatarca takvimi bastıran kişi de Ahmet Hadi Maksudi'dir. 1906 yılında ilk Tatarca kitaplarından oluşan kendi kütüphanesini açmıştır. 1923 yılına kadar da söz konusu kütüphanenin müdürlüğünü yürütmüştür. Tatar ve Rus dillerini kullanarak kitaplar yazıp dünyaya yaymak için çalışmalar yapmıştır. Aynı zamanda Arapça'dan bazı kitapları tercüme etmiş ve Arap dünyasının ıslahçı aydınlarının fikirlerini Kazan bölgesinde yaymaya gayret göstermiştir. Onun Fransızca öğretmek için Fransızca bir kitap yazdığı bilgisinden başka elimize herhangi bir kitabı geçmemiştir. Ahmet Hadi Maksudi, Nizamettin Hoca'nın kendine verdiği din eğitimi yanında bir de 13 yaşından itibaren eğitim terbiyesi ile alakalı düşünmeye başlamıştır. Ahmet Hadi, Kazan Üniversitesi'nde bağımsız ve hür düşünceli karakteri ile tanınmıştır. Ömrü boyunca tarih, edebiyat, felsefe ile yakından alakadar olmuştur. Onun kütüphanesinde geçmişten günümüze çok değerli kaynaklar muhafaza edilmiştir. Tatar, Rus, Garp, Farsi, Fransız, Alman dillerini öğrenmek ona ilmini geliştirmek noktasında güçlü bir katkı yapmıştır. XX.yy'ın başında moda haline gelen Esperanto diye adlandırılan dili dahi öğrendiği rivayet edilmiştir. Maarif hizmetine bir eğitimci olarak 1890 yılında adımını atmıştır. Eğitimsel onun bir ömürlük meşgalesi haline gelmiştir. Türlü medreselerde Tatar dili, Garp dili, Tarih, Coğrafya gibi dersleri vermiştir (Hurullina, 1993: 22). Hadi Maksudi, öğretmenlere ve genç mollalara "usul-i cedit" in faydalarını anlatmaktan hiçbir zaman geri durmamıştır. Hatta kendisi de eğitimcilerin birçoğuna bu işin pratik yollarını öğretmeye çalışmış ve bu hareketin ayakta kalabilmesi için maddi destek sağlamaları adına bazı "baylar" yani Tatar zengin sınıfını faaliyetlerde bulunmak adına ikna etmeye çabalamıştır (Taymas, 1959: 58). Hadi Maksudi'nin kaleme aldığı ders kitapları oldukça çeşitlidir. Kendisi pratik ve uygulamacı bir insan olması hasebiyle dönemin ihtiyaçlarını çok iyi gözlemleyip ve özümseyip eserlerinde de bunlara cevap verebilmiştir. Bunun için eserleri halk

arasından hızlıca revaç bulmuştur. Bu dönem "usul-i cedit" eğitim sisteminde şu yol izleniyordu;

- Kolayca okuma-yazma ve Türkçe öğretme.
- Öğrencilere kolayca başlangıç din eğitimi verme.
- Kolayca Arapça'nın en gerekli kurallarını gösterme.
- Devlet lisanı olarak Rusça'yı öğretirken de kestirme yoldan yürüme.

Hadi Maksudi bu konuları ele alarak pek çok eser yazmış ve başarılı olmuştur. "Muallim-i Evvel" ve "Muallim-i Sani" kitapları oldukça ilgi görmüş ve tüm "usul-i cedit" okullarında kullanılmıştır. Bunun devamında o "Sarf-ı Türki" ve " Nahv-i Türki" isimli kitapları kaleme alarak Kazan Türkçesi'nin gramerini anlatmıştır (Taymas, 1959: 58-59). Hadi Maksudi'nin eserleri Cedit cemiyeti üzerinden oldukça ilgi görmüştür. Öyle ki 1917 yılında Rusya'da ortaya çıkan durumun arkasından beliren kıtlık zamanında dahi "Muallim-i Sani" kitabının 14.ncü basımı 80.000'lik bir tirajı bulmuştur (Ahmedcanov, 1993: 30). Özetle, Hadi Maksudi'nin Kazan Türkleri ve belki de bütün Doğu Türkleri için eğitim hizmeti oldukça büyüktür. Binlerce Tatar evladı onun yazdığı ders kitaplarından istifade etmiştir. Bu bakımdan "usul-i cedit" içerisinden hizmetleri gözden kaçırılmayacak derecede ehemmiyete sahip bir âlimdir (Taymas, 1959: 60).

5. DERS KİTAPLARI

XIX. yy sonu - XX. yy başında Tatar Dünyası'nda, eğitim sistemi, yavaş bir şekilde olsa da modernleşme gayreti başlamıştır. Başlangıçta temel mektep-medrese bilgisi olan ve bu bilgileri yeni usul sisteminin de bilindiği kitapların yazılması gerekiyordu. Bunlar;

1. Tatar Dili Dersleri
2. Dünyevi Bilimler (Coğrafya, Tabiat Bilimi, Astronomi, Fizik, Kimya v.b) Dersler
3. Diğer Bilimler (Matematik) Dersleri
4. Tatar Tarihi Hakkında Dersler
5. Rus Devleti Tarihi Hakkında Tatarca Derslerin Beraber Okutulması
6. Edebiyat, Tiyatro ve Resim Sanatı da İtibar Verir.

Ceditçilik hareketinin ön saflarında duran âlim-muallimler, pedagoglar ve ders kitabı çıkaranlar arasında en çok dikkat çeken ve Tatar ilerlemeciliği faaliyetleri ile terakkiyatçı olarak Ahmet Hadi Maksudi itibara layıktır. Hadi Maksudi "Okumak her millet için gereklidir, okumayan millet

zenginlik kazanamaz.” demiştir. O, milletin zengin, okumuş ve hür olması için çalışmıştır. Ömrünün büyük bir kısmını bu ideal çerçevesinde faaliyetler sürdürerek geçirmiştir.

Tatar eğitiminde hece metodunda temel olan H. Maksudi kendisinin yürüttüğü (inkılâba denk) faaliyetleri (Tatar alfabesine altı yeni harf yerleştirip imla kaidelerini kurdu) yürütmüştür. Yani, ortaya yeni bir alfabe çıkartmıştır. Bu yönüyle Tatar maarif sisteminin temelini kendi çalışmalarıyla oluşturmuştur (Gaffarova, 2006: 21). 1895 yılında Hadi Maksudi Kazan’da mühim ders kitapları bastırıp çıkararak onları taratma işine girmiştir. Kendisinin eğitimi olarak faaliyeti; “Muallim-i Evvel” elifbasının ve Tatar elifbasını, imlasının geliştirilmesi gibi ülkesinde mühim hizmetleri olmuştur. Hadi Maksudi, okuyan öğrenciler için kendi elifbasını yenileyip anlatmak maksadıyla “Takvim-i Divarı” diye isimlendirdiği Tatarca Birinci Stena Kalendaren’i düzenlemiş ve yayımlatmıştır. (1898) 1903 yılında İdil-Ural bölgesi ve Kafkaslar’da mantık alanında yazmış olduğu “Mizan’ül Efkar” eseri (Batı dilinde kaleme alınmıştır) medreselerde okutulmuştur. 1934 yılında edebiyat ve sanat dalında kaleme aldığı “Kratkoya Biyografiya” adlı eseri ise bugün Edebiyat ve Sanat Enstitüsü’nde saklanmaktadır. 1913’te Rusça “Muallim-i Evvel” ve 1914’te onun resimli basımı yayına girmiştir. Tatar çocuklarına Rusça öğretmek amaçlı yazılan bu eser 2-3 kez yeniden basılmıştır. 1918 yılında “Ümit” Matbaası’nda onun “Dil Bilimi” ders kitabı ve “Türkçe İmla Kaideleri” ders kitabı yayınlanmıştır. Hadi Maksudi’nin “Muallim-i Evvel” ve “İbadet-i İslamiye” isimli ders kitapları Ceditçi eğitim veren iptidai mekteplerin üçüncü sınıfında okutulması kabul edilen ve garp diline tercüme ettirilip Mısır mektep-medreselerinde de yerini almıştır.

XIX.yy’ın sonu – XX.yy’ın başında Ceditçi eğitimin temel yönelişi olan ana dilde okuma ve yazmanın öğretilmesi, İslam dininin temel kaidelerinin anlaşılması, Rus dilinin öğrenilmesi, diğer dünyevi bilimlerin ve diğer medeniyetlerin anlaşılmasıdır. Hadi Maksudi bu yönelişlerin her birinde hizmetler, ders kitapları, metod kullanımlarını yazan ve yayımlatan alim ve pedagoğtur. Onun en esas hizmetlerinden “Türkçe İmla Kaideleri”, “Türk-i Sarfı”(morfografiya), “Türki Nehüe”(Sintaksis), “Şifahıya”(Batı dilini öğrenme esasında yüz ders) gibi ders kitapları medreseler için de hazırlayarak önemli hizmetler vermiştir. H. Maksudi dil bilimci olarak Batı dilini öğrenme ve öğretme metodunu geliştirip

yenileştirmiştir. Bu bağlamda o, kendinin “İstiftak” (Batı Dili Morfografiyaya Giriş) , “Kıyraet”(Batı Dili Eğitim Kitabı), “Kanun-i Neühiya” (İkinci Sınıf Öğrenciler İçin Sintaksis Kaideleri)v.s ders kitaplarını yazıp bastırmıştır. 1915 yılında Hadi Maksudi’nin “Sabah” matbaasında “Garpiyat” (Tatarca ‘ya katılan Batı sözlerinin kaideleri hakkında) isimli kitabı, “Muallim-i Sani” elifbasının on dördüncü basımı çıkarılmıştır. Dil bilmenin öneminin farkında olan, kendisi de altı dil bilen Hadi Maksudi, Rus ve Fransız dillerini öğrenmek için de kitaplar yazmıştır. Onun yeni usule göre temel eğitim veren “Rusistan Praktičeskiy Uçebık-Samouçite Russkogo Yazıka Dlya Müslüman Rossi Dominemotiçeskoj Desyatıçnoy Sistemi” yani “Rusya Müslümanları İçin Kendi Kendine Rusça Öğrenme Ders Kitapları,” (Kazan,1911) yayımlanmıştır. Bunun üzerine “Rus Elifbası” kitabı da birkaç kez basılmıştır. Fransızca’yı öğretmek için düzenlediği 1913 yılında neşredilen “Kendi Kendine Fransızca Öğrenme” ders kitabı 1915 yılında çıkartılmıştır. 1923’te Hadi Maksudi, Ruslar’a Tatar dilini öğretmek için “Kendi Kendine Tatarca Öğrenme” ders kitabını hazırlayıp bastırmıştır. Hadi Maksudi’nin “Yıldız” gazetesinde yeni usul eğitime göre Tatar eğitimcilerin okuyup faydalanabileceği faydalı makaleleri yayınlanmıştır. Bu makalelerinden birisi “Mektep” dergisinde de yayınlanmıştır.“Mektepsiz İlim Tahsili” makalesinde âlim; “Bizim halkımız eğitim sağlamıyor değil, bir milletin bilimini arttırmak için edebi metinleri ve gazeteleri çokça okutmak lazımdır. Ama fenni kitapları bir plan ve program ile okumak lazım. Mektepte eğitim alma imkânı bulamayanlar için kitapları bir tertipte okuyup, öğrenseler onların bilgisi de artmış olacak.” demiştir. Hadi Maksudi, faaliyetlerinde İslam dini temellerini öğretmek ve onun mekteplerde, medreselerde doğru öğretilmesine de mühim itibar etmiştir. O, bu alanda takviye eğitim verecek kitapları hazırlamıştır. Bunlar; başlangıç sınıflar için yazılan, İslam kaidelerini öğreten ve beş bölümden oluşan “İbadet-i İslamiya” (Akaid, Taharet, Namaz, Cemaat, Zekat ve Hac) ve “Hıylal”, “Ahiret Şeriasi”, “Hukuk-ı İslamiya” gibi eserlerdir. İslam dininin ve onun kanunlarının halkın sosyal hayatında esas ve mühim rolü olmuştur. O, imamlık yapmış olmasa bile Orenburg Dini Nezareti İdaresi tarafından ukazlı(Rusya’da müftülük makamınca verilmiş, resmiyeti olan, fermanlı molla) imam ve müderris olarak, ömrü boyu İslam dini kanunlarına uygun yaşamıştır. Ceditçilik ve yeni eğitim sisteminde açılmış mektep-medreselere karşı olanların da sayısı hayli

fazla olmuştur. A. Hadi Maksudi, âlim olarak da gazeteci olarak da ceditçi ve kadimci fikirli aydınların arasında kalmıştır. Bilimin, sanatın, ceditçiliği destekleyen konular olduğunu söylemiştir. Yani Tatar milletini dünyevi bilimle medenileştirmek istemiştir. İktisadi ve siyasi bakımdan Tatarları Rusya'daki hâkim milletlerden yapmak ve Avrupa medeniyeti seviyesine getirme gayreti içindeki Tatar ziyalısı olarak Maksudi türlü işlere girerek ikiye bölünen Tatar dünyasını birleştirmeyi amaçlamıştır. Fikirler arasında yaşanan bu savaşa girmeyi hiç istememiş ve bunun için de gayret göstermiştir. Bu durum onun ilmi faaliyetlerinde de açıkça görülmektedir. Mektep-medreseler için neşrettiği ders kitaplarının çoğu dünyevi ilim vermek için olsa da, yeterli manada İslam dini kanunlarını öğretici, anlatıcı ders kitapları hazırlayıp durmuştur. O, "Kadimciler de, Ceditçiler de hiçbiri dini millettten, milleti de dinden ayırmıyorlar" demiştir. O, iki tarafın da aslında Tatar halkının iyiliğini istediği fikrini öne atıp her iki cenahı da bu fikri anlamaya çağırmıştır. Pek çok ders kitabı, kullanılan metodun mimarı H. Maksudi yeni eğitim ve terbiye yolunda pek mühim gayretler içine girmiştir. O, Ekim devrimine kadar bu maksatta hizmet vermiştir. Âlime-muallime ceditçilik hareketini öğreten aydınlar arasında ilk sıralarda gelmektedir (Gaffarova, 2006: 24-25-26-27-30). Ahmed Hadi buradan anlaşıldığı üzere zamanında yaşanan eğitimde mi yoksa dinde mi yenileşmeye öncelik verme noktasında yaşanan tartışmalardan uzak durmuştur. Her iki konuda da yeniliğe ve düşünceye önem verilmesi kanaatinde. Bu açıdan bakıldığında eğitimde yeni metot kullanarak çalışmalar yapsa da din adamı olmamasına rağmen yenilikçi bir âlim olarak dini içerikli kitaplar da kaleme almıştır. Ahmet Hadi bu özelliği ile devrinde sivrilene eşine az rastlanan bir entelektüel olma özelliğine sahiptir.

6. GAZETECİLİK FAALİYETLERİ

Rusya Türkleri için gazetecilik faaliyetleri Avrupa ve Rusya'ya göre daha geç bir zamanda başlamıştır. Osmanlı Devleti dahi ilk gazete olan Takvim-i Vekayi'yi ancak 1832'ye gelindiğinde yayın hayatına sokabilmiştir. Rusya Müslümanları üzerinde sansür ve baskının olması da bu faaliyetlerin gecikmesi noktasında bir sebep oluşturmuştur (Devlet, 2014: 53). Tarih 1905'e geldiğinde ise Rusya'da meydana gelen ihtilalin getirdiği özgürlük ortamı, Rusya Müslümanları için basın hayatının rahat bir şekilde devam etmesine olanak sağlamıştır. Kazan'da ana dilde çıkan ilk gazete 'Kazan Muhbiri' olmuştur. Bu derginin

başyazarlığını Yusuf Akçura yürütmüştür (Taymas, 1959: 60). Yenileşme faaliyetlerinin halka arz edilmesi ve benimsetilmesi için basın yoluyla bir kamuoyu oluşturmak gerekli olmuştur. Her konuda yenilikçiliğe açık olan Hadi Maksudi kendisi de bu alana meyletmiştir. O, eğitim ve dini faaliyetlerin yanında bir gazete çıkararak ihtilalin yarattığı bu özgürlük ortamında Tatar halkının zihnine ilerlemeyi yerleştirmek istemiştir. Bu tavır ile Hadi Maksudi'nin çok yönlü ve ideali için her türlü sorumluluğun altına girmeye cesaret gösteren bir Tatar ziyalısı olduğunu anlayabiliyoruz.

Türlü yıllarda çıkan gazete ve dergiler farklı fikir gruplarıyla anılmıştır. Mesela; "Ural" sosyal-demokrat bir gazeteydi, "Azat Halk", "Azat" demokratik devrim hareketini savunuyordu, "Beyan'ül Hak" muhafazakâr, "Yıldız" burjuva-liberal gazete olarak anılıyordu. "Tan Yıldızı" sosyal-devrimciler partisi organı olarak kabul ediliyordu. A. İbrahimov, Tatar süreli yayını tarihini üçe ayırmıştır. Birinci bölüm; "Din ve Maişet", "Beyan'ül Hak" kadimcilerdir. İkinci bölüm "Kazan Muhbiri", "Yıldız", "Vakit", "Borhan-ı Terakki", "Ahbar" gazeteleri. Üçüncü bölüm sosyal-demokratların yayın organı "Ural" gazetesi olarak göstermiştir (Gaffarova, 2006: 33).

6.1. Yıldız Yayın Hayatına Giriyor

Hadi Maksudi, 1903 yılında "Yıldız" isimli bir gazete çıkarmak için Rus makamlarına müracaat etmiştir. Fakat bu talebi hükümet tarafından kabul edilmemiştir. Rus makamlarının bu kanaatinin sebebi de Kazan valisinin raporu olarak görülmektedir. Kazan Valisi: "Tatar dilinde bir gazetenin Tatarların tabi meraklarını gidermelerini, toplumsal hayat hakkında gerekli bilgileri temin etmelerini sağlayarak güya onların uzun vadede devlet dilini örenmelerinin zorunluluğunu anlamalarını sağlayacaktır. Ancak Tatarlarla Rusların kültürel yaklaşmasından çok milli ayrılıkçılığa hizmet edecektir." demiştir. Hadi Maksudi bunun üzerine pes etmeyip 1904 yılında yeniden "Gündüz" ve "Kazan" isimli gazetelerini çıkartmak için müsaade istemiştir. Fakat bu talebi de olumsuz sonuçlanmıştır (Şahingöz vd.: 214). Hadi Maksudi ancak 1905 sonrası serbestlik döneminin başlamasıyla gazetecilik faaliyetlerini gerçekleştirebilecektir. Nihayet 15 Ocak 1906'da "Yıldız" gazetesinin ilk sayısı çıkmıştır. "Yıldız"ın birinci sayısında "Kazan dilinde bir gazete çıkarmak 30 yıldan bu yana bir hayaldi." denmiştir. Gazetenin tüm maksadı; milli programlar (sosyal, iktisadi, siyasi, medeni) hakkında mühim eğitim

bahsi çıkarmak, milli yenilik hareketine girişmek, umumen kendi kaderine, milletin kaderine bitaraf kalmadan slogan yaratmaktır. Gazetenin tüm teması Tatar halkının bugünkü ve gelecek kaderiydi. Onun hür ve zengin millet olup dünyanın hâkim milletleri derecesine getirmek için iktisadi, ilmi, medeni ve siyasi yeniliklere yetiştirmektir. “Yıldız” gazetesinde basılan ilmi makalelerde başka milletlerin izlediği gelişme yolları ve adımları misaller ile ayrıntılı anlatılmıştır. “Yıldız” gazetesinde “usul-ü talim ve usul-ü terbiye fenleri” hakkındaki makaleler daima basılıp durmuştur. Almanya, Fransa, Amerika gibi yerlerdeki eğitim sistemi ve terbiyenin sosyal hayatı, medeniyeti, iktisadi işlerinin de Tatar halkıyla tanıştırılması sağlanmıştır. Hadi Maksudi, gazetecilik alanında redaktör olarak pek çok mühim tecrübe elde etmiştir.”Yıldız” gazetesi ilk yıllarında haftalık olarak basılmıştır. 1913’ten sonra basımı 5-6-8 bini geçmiştir. Gazete kaliteli kağıda, üst teknik kullanılarak, gelen konuşma dilinde basılmıştır. “Yıldız” gazetesi Kazan, Orenburg, Ufa, Samara, Saratov, Moskova, Vyatka, Perm, Novgorod, Simbrisk, Tomsk, Vladimir, Tombov, Smalensk, Astrahan, Şuya, Askay, Ekaterinslav, Petrograd, Spassk, Petropvlsk, Taşkent, Tabolsk, Kustanay, Semipalatinsk şehirlerinde Turgay, Zakospiysk, Semerkand ülkelerinde alınmıştır (Gaffarova, 2006: 40-41).

6.2. Yıldız Gazetesinde Yer Alan Başlıca Konular

Yıldız gazetesi çıkarılırken milletin ilerlemesi ve problemleri üzerinde durulması temel alınmıştır. Mektep ve medreselerin sorunları ve eğitim sistemi bunların başında gelmektedir. Okulların durumu ve Rus yönetimi tarafından yok sayılıyor olması Tatar aydınlarını haklarını arama noktasında dürtmektedir. Onlar da Tatar süreli yayınında bu konunun üzerinde durarak durumun ehemmiyetini vurgulamakla beraber seslerini üst kuruma duyurma gayreti içine girmişlerdir (Gaffarova, 2006: 54).

Gazetede, Tatar şakirtlerinin problemlerinin anlatılması yanı sıra Batı illerinde “İngiliz, Fransız, Türkiye” gibi yerlerin de eğitim hali hakkında da makaleler, haberler basılmıştır. Bu makalelerde Tatar şakirtlerinin problemleri ile Avrupa ellerindeki eğitim ile alakalı sorunlar hakkında malumat verilmiştir. Böylece bu taraf için kıyas olanağı ortaya çıkmıştır. XX.yy başında kızların eğitim hayatına girmesi hakkında fikirler ortaya çıkmıştır. Kız çocuklarının yeni eğitimi Bubi Medresesi’nde başlamıştır. (1908-1911 yıllarında

Muhlise Bubi) onun “Muhammediye” medresesi karşısına açılan mektep “(Mahruy Aliyeva) Orenburg’daki Bagbostan Mökminova, Kazan’daki Lebibe Hocayeva, Fatiha Aitova, (Aitova mektebi kendi çağının en önde gelen mekteplerinden sayılmıştır. Burada türlü fenler ve Rus dili öğretilmiştir. Bu okula çok itibar edilmiştir.) mektepleri açılmıştır. Şöyle ki, Orenburg’daki kızlar için iki orta mektep, Tatar kızlarının gimnaziyası hazırlığı için iki yıllık kurslar ve el işleri mektebi Troisk şehrinde “Vazife” mektebi (Rukiye Yunusova), Ufa’da muallimler izinde mektepler çalışmaya başlamıştır. Bu eğitim kurumlarında dünyevi bilimler üzerinde eğitim alınmasına önem verilmiştir (Gaffarova, 2006: 54). Buradan hareketle basın organlarının halkın sıkıntılı ve ehemmiyeti olan meselelerini duyurma ve çözüm önerisi yürütme yolundaki gücü fark edilmiştir. Tatar aydınlarının bunun gibi örneklerle bakarak matbaa faaliyetlerinde diğer milletler seviyesine gelme çabalarının haklılığı ispatlanmıştır. Kız çocuklarının eğitim sorunu da cedit hareketinin sorumluluk alanlarından biridir. Bu sebeple mesele üzerinde titizlikle faaliyet gerçekleştirmeye gayret gösterilmiştir. Kız çocuklarına bilim öğretilmesi meselesi hakkındaki makaleler, fikirler 1910 yılının sonundan itibaren “Yıldız”da ele alınan konular arasına girmiştir. “Kızların Okuması Hakkında” (say. 1095.1914), “Hatun Kızların İşsizliği” (say.1130.1914), “Hatun Kızların Jurnalı Hakkında” (say. 1076.1913) ve bunun gibi birçok makale ile kızların okumasını destekleyen fikirler öne sürülmüştür. H. Atlasi’nin “Aitovlar Mektebi” (say. 991.1913) makalesinde Tatar milletin terakkisi için en mühim problemlerin başında gelen mesele İslam âlimlerinin yanılığının en büyük sebeplerinden birisi hatun-kızlarımızın bilgisizliği, işsizliği, hünersizliği görülüyor ve bu durum milletin ilerleyememesinde baş müsebbip olarak görülmektedir. Kız mekteplerinden bahis açılarak burada hem dini hem dünyevi bilimlerin verildiği ve bu sayede hünerli hatun-kızlarımızın yetiştirildiğine dikkat çekilmiştir. Bu eğitim kurumları vesilesi ile kızlarımız Tatar toplumunu bilinçli bir şekilde yükseltecek fikri savunulmuştur (Gaffarova, 2006: 55). Son senelerde Troisk’te Ayniye Yavuşeva Hanım tarafından Darü’l Muallimat isimli mektep açılmıştır. Ufa’da ise İbadullah Gosmanof Bey’in yardımları ile tertipli bir kız okulunun temeli atılmıştır. Rusya Müslümanları arasında ilk defa bir kız gimnaziyumu açılmıştır. Bu, Tatarlar dünyada var olduklarından itibaren bu zamana kadar hiç karşılaşılmamış bir hadisedir. Tatarlar bu hadiseyi büyük bir coşku ve sevinç ile karşılamışlardır.

İçtimai hayatları için bunu oldukça önemli bir hadise olarak görmüşlerdir. Millete can veren hatun kızlar için merkez Kazan'da böyle bir mektebin faaliyete geçecek olması onlar için bir iftihar sebebidir. Tatar aydınları bu mektebin meydana gelmesinde büyük emeği geçen Fatıha Aitova Hanım'a her fırsatta şükranlarını sunmuşlardır. Artık şimdye dek gölgede, kenarda yaşayan Tatar kızları için aydınlık doğurmuştur. Bu eğitim müesseseleri sayesinde kız çocukları ile birlikte tüm Tatar halkı için güzel bir istikbal ön görülmüştür. Fatıha Hanım gibi insanlara Tatar halkının içindeki ümidin her daim diri kalmasını sağlamıştır (Yıldız, 1906). "Yıldız" gazetesinde en çok yazılan tema, dil-ımla, mektep-medreselerde eğitim, terbiye ve dini uygulama meselesidir. Çünkü bu meseleler milletin ruhunu teşkil eden unsurlardır. Bu meseleler hakkında milletin tanınan ziyalıları, imamları, milli hareket liderleri ve cemiyetkiler kendi fikirlerini halka diletip durmuşlardır (Gaffarova, 2006: 77). Mektep-medrese eğitim dışında da konulara yer verilmiştir. "Yıldız"da din nezaretinden ve din işlerinin geliştirilip korunması hakkında makaleler de yazılmıştır. Bu makalelerde dini konularda soru-cevap şeklinde yazılıp pekiştirme metodu izlenmiştir. Millete din işlerinden sorumlu bir müftünün gerekli olduğu da defalarca vurgulanmıştır (Gaffarova, 2006: 66). Hadi Maksudi ve onun gibi Tatar fikir adamlarının ileri gelenleri din olgusuna azami ehemmiyet verilmiştir. Çünkü onlar milletin dini konularda yetkin hale gelip yobazlık çizgisinde olmalarına müsaade etmek istememişlerdir. Müftü S. Sultanov'un vefatından sonra Tatar süreli yayınında yeniden müftülük ile alakalı meseleler konuşulmaya başlanmıştır. "Yıldız"da "Müftülük Meselesi" (say. 1454), "Müftülük Hakkında" (say. 1456), "Müftülük Hakkında Kazan İmamları"(say.1462), "Müftü Meselesi Muhabbeti İle" (say. 1459). "Müftülük Meselesinde-Tercüman"(say.1467), "Müftülük Meselesinde Orenburg Müslümanları"(say. 1466). Bu makalelerde müftünün hem Tatar ziyalılarından, hem dünyevi hem de dini bilimi yüksek seviyeden biri olması gerektiği fikri beyanında bulunulmuştur (Gaffarova, 2006: 69-70). Gazetenin redaktörü Hadi Maksudi ve diğer yazarlar gazetede başlıca Tatar milletin ortak problemlerini ele almışlardır. Bununla birlikte kültür, sanat, edebiyat ve siyaset alanında da oldukça aydınlatıcı makaleler yayımlanmıştır. Gazetede yazarlık yapan başlıca isimler; 1907-1915 yılları arasında G. İbrahimov, M. Gafuri, Z. Velidi gibi şahısların dil, edebiyat, tarih hakkındaki çok sayıdaki makaleleri yayımlanmıştır. Z. Velidi'nin Tatar dili, tarihi,

Türki halklar tarihine ve diline bağışlanan fenni makaleleri ile "Yıldız" okuyucuları tanıştırmıştır. "İdareye Mektuplar" (say. 954,1913), "Şakirte Dair Yeni Eserler" (say. 1295-1339,1914), "Latfiy ve Onun Divanı" (say.1320-1322-1326,1914), "Mercaninin Yeni Medeni Hareketimizin Münasebeti" (say. 1347,1915), "Halfinler" (say. 871,1913) (Gaffarova, 2006: 72-73). Aynı zamanda gazetede Abdullah Battal Taymas, Hadi Atlasi gibi tarihçilerin yanında Şahid Ahmedev, Ziya Naşir, Mecit Gafuri gibi şairler ve Fatih Seyfi Kazanlı ve Alimcan İbrahimov gibi geleceğin ihtilalcilerin de yazıları yayımlanmıştır (Devlet, 2014: 210).

6.3. Hadi Maksudi'nin "Yıldız"da Yer Alan Yazıları

Rusya Müslümanları için gazete çıkarmak için hükümetten ruhsat almak büyük bir mesele halindeyken devrim ile birlikte gelen özgürlük ortamı millete hizmet yolunda Hadi Maksudi için büyük bir şans demektir. Hadi Maksudi bu özgürlük ortamında yine de ihtiyatlı davranmayı tercih etmiştir. Bir gazeteci olarak bu tutumu gazetenin sekreterliğini bir süre yapmış olan A. Battal Taymas'ı rahatsız etmiş ve bu sebeple yollarını ayırmak durumunda kalmışlardır (Taymas,200: 17). Hadi Maksudi'nin ihtilalden sonra yaşadıkları göz onunda bulundurulduğunda bu tedbirli halinin kuvvetli bir öngörünün esiri olduğunu rahatça anlaşılabilir. Kendisi bizzat, "Yıldız"ın redaktörü ve başmuharriridir. Hadi Maksudi'nin gazetecilik faaliyetleri çeşitlidir. Onun "Yıldız" gazetesinde 12 yıl devamında çıkan makalelerinde konu aldığı temalar çok çeşitli, yani Hadi Maksudi'nin Rusya'daki Tatarlar'ın sosyal hayatındaki vakalara, problemlere gazeteci, redaktör ve o zamanlarda milletperver olarak da açık analizler yapma gayreti göstermiştir. Bunlar;

Dil-ımla, eğitim sistemi ve terbiye meselelerine varan çok sayıda makaleler ve şunlar arasından: "Fenni Terbiye (pedagoji)" (say.1, 1906), "Talim ve Terbiye"(say.6, 1906), "Medreselerimiz" (say.6, 1906), "İslah-ı Lisan-ı Türki"(1908), "Dünya Malumatı"(1908), "İmla Kaideleri"(1909), "Dil Hakkında"(1909), "Harf ve İmla"(1913), "Eğitim Meselesi"(say.487, 1910), "Rüşti Mektepler"(1910), "İmla Esasları"(1914), "Harflerimizin Dört Şekli"(1915), "Garp Sözleri"(1915), "Medrese-i Galiya"(say.1508, 1915), "Mektepler Hakkında"(1906), "Yenici" ve "Eskiciler"(say.1514, 1915), "Mektepler Hakkında" (1916) v.b.

Hadi Maksudi dil-ımla meseleleri boyunca başka gazete ve dergilerde yazılan bahislerde de yerini aldı. Mesela onu “Şura” dergisinde “Dil Yarışı Makaleleri Hakkında” (say.20, 1910), “Zegin ve Yoksul Diller, Yok Olan Türkçe Sözler” (say.7, 1910) makaleleri yayımlanmıştır.(Hadi Maksudi kendi Latin elifbasını kabul etmeyen-karşı olan) “Megarif” dergisinde onun “Latin Harfleri Meselesi” (say.2, 1923) gibi makaleleri yayımlanmıştır (Gaffarova, 2006: 129-130).

6.4. Milli Maarif Fikrinin “Yıldız”a Aktarımı

Onun milli maarif faaliyetlerinin temelini bu fikirler inşa etti ve o ömrü boyu Tatar mektep-medreselerinin yenilenmesi yolunda şu yönelişte işler yapmıştır;

“Yıldız” gazetesinin birinci sayısında o gazetenin önde gelen ilk maksadı, yönetimin yönerge maksadıyla çıkıp, H. Maksudi'nin mühim kapsamlı “Fenni Terbiye (pedagoji)” isimli makalesi basılmıştır. Felsefi içerikte yazılan bu makalesinde yazar çocuğun cemiyete faydalı biri olarak büyüebilmesi ona terbiyenin ders verilmesi, yani çocuğa fenni temele dayanıp terbiye vermenin gerekli olduğu hakkında yazılmıştır. O, filozof Platon'un sözlerini getirip (“İnsan başka mahlûktan terbiye konusunda ayrılır, terbiye almayan kişinin hayvandan farkı yoktur.”), “Her insanın kendi çocuğuna muhabbeti olması normal bir durumdur, ama bunun üstüne dahi terbiye ve talimlerin kaideleri ve nizamlarını da bilmesi gereklidir.” Diyerek misallerle hem kendi fikrini hem de yabancı filozofların fikirlerini birlikte aktarmıştır. Makalede çocuğun fenni terbiyesini iki yola ayırdı -ten ve gövde terbiyesi (beden terbiyesi) kısmı, can ve akıl terbiyesi (ruh terbiyesi) kısmı. Terbiyenin de şu iki yönünü birlikte almıştır. Makalede insan ömrünü ve yaşayışını 6 başlıktan oluşan bölümlere ayırmıştır. Bunlar;

1. Çocuğun doğumundan dişlerinin çıkmasına kadar olan dönem.
2. Çocuğun dişlerinin çıkmasından, bu dişlerin dökülüp ikinci dişlerinin çıkmasına kadarki dönem.
3. Çocuğun 15 yaşını dolduruncaya kadarki dönem.
4. Yiğitlik dönemi(24 yaşına kadar).
5. Erlik- Hatunluk dönemi.
6. Yaşlılık dönemi(50 yaşından sonraki vakit).

Hadi Maksudi ilk sayıda yayınladığı bu makalesinde çocuk üzerinde eğitimin önemine değinmiş ve dinimizin de “beşikten, mezara eğitim” buyurduğunu hatırlatmıştır (Gaffarova, 2006: 131-

132). Hadi Maksudi bu yönelişi ile “Yıldız”ın hizmet ettiği konular çerçevesini çizmiştir. Eğitimci ve Ceditçi kimliği gazete yazılarında devreye girmiştir. Cemiyetin iktisadi onarımına, medeni büyümesine erişmek için terbiyeli insan olup yetişmek gereklidir. O, bunun temelinde çocuğu beşikten alıp pedagoji temelinde terbiye etmenin yattığını vurgulanmıştır. Bu yol ise bilimden başka türlü mümkün değildir. Çocuk terbiyesi Rus ve Avrupa ülkelerinin tecrübelerine dayanıp fenni temelde verilmesi propagandası, bunu da Tatar cemiyetine yerleştirilmesi, anlatma çabası içine girmiştir. Tatar süreli yayını bu konuda yeterli propaganda yapamamıştır. Tatar dünyasında da bu konu böylece yeni adım atıp ve yeni söz almıştır. Hadi Maksudi “Ümit ve Kaygı” (say. 581, 1910) makalesinde “Gazetelerin meydana çıkmaya başlamasından beri milletimizin hali ve geleceği hakkında ümitsiz makaleler çok sayıda yazıldı. Bu makalelerin çoğunluğu ders bulsalar da,(bunlar ümitsizlik yazanların hepsinin de gönlünde kötümserlik varlığının bir göstergesidir. Ama geleceğin zarar görmemesi için milletimizin de ümitsizlikten kaçınması gereklidir. Milletimizin gelecekte bir muteber millet olup yaşayacağına şüphe yoktur. Her milletin fazıl ve gerekli hassasiyeti vardır. Bunlar dini ve dilleridir. Milletin gökyüzü olan dinini ve edebiyatını yok etmek, milletin kendini, hayatını güzel kılan başka işlerde: hüner, maarif, derece ve itibarda başka milletlerin gerisinde kalmasını pek mümkün kılar.” demiştir (Gaffarova, 2006: 133-134). Hadi Maksudi, burada milletin geleceğinin parlak olmasını dini ve edebiyatını korumasına bağlamıştır. Hadi Maksudi ömrünü milletini diğer milletlerin hizmetkârı olmaktan sakınma yoluna adamıştır. Milli gelişmenin ehemmiyetini her fırsatta vurgulamasının baş sebebi budur. H. Maksudi “Okumayan Millet Zenginlik Kazanamaz” (say.1321, 1914) adlı makalesinde “Okumayan millet zenginlik kazanamaz. Yoksa biz her okuyan milletin hizmetçisi olarak kalacağız.” demiştir. Eğitim ve terbiye sistemi ile alakalı makalelerinde eğitim kurumlarında gelişimin sağlanması temasını işlemesi kendi ideasını gösteriyor (Gaffarova, 2006: 135).

6.5. Milli-İktisadi Konularda Basılan Makaleleri

İlerlemenin eğitim yanında bir de maddi yönü olmalıdır. İktisadi olarak geride olan milletler diğer birçok alanda maddi imkânın yetersizliği dolayısıyla gelişme sağlayamıyordu. Bu yüzden bu konu ile de yakından ilgilenilmeli ve üzerine düşülmelidir. Hadi Maksudi, Ruslar'ın

Müslümanlar üzerindeki iktisat politikaları ile yakından ilgilenmiştir “Ümit ve Kaygı” (1910), “Hükümet-i Siyasiye” (1913), “Kapitalizm, Komünizm, Sosyalizm”(say.1791, 1917), “Yer Meselesi” (say.1807), “Köylüler ve İşçiler” (1917) gibi makaleleri H. Maksudi hükümetin milli siyasetinin Müslüman halklarının iktisadi gelişimi üzerindeki durumunu açıklamıştır. Müslüman Tatar halkının ekonomik gelişmesi ne gibi aşamalardan geçecek? Bu tip makalelerde yazar şu problemleri açıklama, anlatma gayretine girmiştir. Kendi çıkardığı “Yıldız” gazetesinde hizmetleri de bu meselede yol haritasını oluşturmuştur: Milletin çocukları ilkokullarda, hünerli liselerde, üniversitelerde okumalı, ilim almalı ve aldıkları bilim sayesinde milletin gelişiminde hizmet etmeliydi (Gaffarova, 2006: 136-137).

6.6. Siyaset Temalı Makaleleri

Hadi Maksudi, milleti o yıllarda meydana gelen politik gelişmelerden de haberdar etmek istemiştir. Siyasi yazılar kaleme alan diğer gazetecilerin yanın da kendisinin de kaleme aldığı makaleler olmuştur. “Siyaset-i Mizani” (1907), “Ecmal-i Siyasi” (1908), “Doğru Fikir” (1913), “Siyasette Hat Hareketimiz” (say.1161, 1914), “Müslümanların Faydasına”(say.1222, 1914), “Savaş ve Devletler”(say.1336), “Hegemonya”(say.1338, 1914), “Hükümet ve Halk” (say.1522, 1915), “Halk Hürriyeti Partisi” (say.1535, 1915), “Siyasi Haller” (say.1544, 1915), “Kıymetçilik” (say.1555), “Eski Hükümetin Siyasi Hataları”(1917), “Rusya’daki Siyasi Partiler”, “Neler Olacak?” (say.1814, 1917), “Hükümet ve Şuralar”(1917), “Kadetler Hakkında”(1782), “Savaş Hakkında Hakikatler” (1917), “Gerçek Kadetler Sosyalizmde” (say.1804), “Bolşevikler”(1917), “Son Değişimler” (1917). “Medeni Muhtariyet” (1918), “Birinci Millet Meclisi” (say.1847) v.s.

Örneğin siyaset meydanına çıkan partilerin siyasetine ve milletlerin kaderine nasıl tesir ettikleri hakkında tespitler yapmıştır. H. Maksudi “Yıldız” gazetesinin okuyucularına bu parti programlarını anlatmayı üstüne vazife olarak almıştır (Gaffarova, 2006: 137-138).

6.7. “Yıldız”ın Kapatılması

Ruslar, Yıldız’ı burjuva gazetesi olarak görüyorlardı. Hadi Maksudi “Yıldız”ı açıklarken “Yayın politikaları memlekette idare ve siyasetin değişmesiyle beraber, biraz değişmektedir.” açıklamasını yapmıştır. Bu cümleden de anlaşıldığı

üzere milli mesellere duyarlı, liberal eğilimli bir gazetecidir. “Yıldız”da siyasi meseleler ele alınırken daha yumuşak bir üslup tercih edilmiştir (Şahingöz vd., 214). Yıldız gazetesinin hizmetleri, yönetimi eline yeni almış olan Sovyet yöneticileri için oldukça rahatsız edicidir. Muhtevası bakımından da sosyalizme ayak uyduramayacağı düşünülmüştür. Hadi Maksudi, tedbir amacıyla “Her gazetenin şu veya bu türlü mesleği olur; “Yıldız”ın da mesleği belirsizliktir.”dedi ise de kaçınılmaz son bellidir. İlk başlarda küçük bir dergi biçiminde çıkan bu gazete daha sonraları kendini geliştirmiş ve gündelik gazete haline gelmeyi başarmıştır. Fakat 1917 İhtilali’nden sonra başlayan karışıklık ortamı “Yıldız”ın da sönmesine sebep olmuştur. 1918 yılında yönetim “Yıldız”ın basımını yasaklatmıştır (Taymas, 1959: 61). Gazetenin çıkarıldığı zaman zarfında toplam 1900 sayısı yayımlanmıştır. Kazan’da Ümit matbaasında basılmıştır. Gazetenin sayıları Kazan Devlet Üniversitesi Kütüphanesinde, Tataristan Cumhuriyeti Milli Kütüphanesinde, Rusya İlimler Akademisi Kazan Şubesinde ve Tataristan Cumhuriyeti Milli Arşivinde muhafaza edilmektedir (Şahingöz vd., 215).

7. SOVYET HAKİMİYETİ VE HAYATININ SON DÖNEMİ

7.1. 1930’lu Yıllarda Hadi Maksudi

Müslüman dünyasının kendinin “Tercüman”ı ile kolları sıvayan ve başarılı olan “Milletin Babası” İsmail Gaspıralı, “Tarihi Çan”, Reşit İbrahim, A. İshaki, Z. Velidi, A. Battal, H. Atlasi, M. Sultangaliyev, Alkin Kardeşler, Apanev Kardeşler, S. Maksudi ve H. Maksudi bunların hepsi de Ekim İnkılabı’na kadar Tatar milletinin tanınan itibarlı şahıslarıydılar. İnkılapdan sonra ise “Halk Düşmanı” olarak anılmışlardır. Tatar halkı tarihinde, medeniyetinde onlardan kalan zengin miras da onların isimleriyle beraber yok edilmişlerdir.

Ruslar, halkın aklından bu isimleri silmeye çalışmıştır. Ama 80’li yılların sonunda yavaş bir şekilde olsa da, hakikati inşa etmek üzere bu Tatar münevverlerinin faaliyetleri ve yazdıkları Tatar halkına gösterilmeye başlanmıştır. XX. yy’ın başında Tatar maarif alanında kendine göre bir “İnkılâp yaşayan” Hadi Maksudi’nin de bütün hizmetleri ve ders kitapları son yıllarda “İman” neşriyatı tarafından neşredilmiştir. Hadi Maksudi’nin suçlandığı “Dosya” 1933’ten başlayıp 1941’e kadar sürmüştür. Bu dosya ile alakalı

ayrıntılı bilgi hala Tataristan'ın tarihi ve siyasi dokümanlarının yer aldığı arşivde (F. 8233, op. 2.d.14611. TT. 1-8) ve KGB arşivinde (D. No 12112) saklanmaktadır (Gaffarova, 2002: 41-42). Sosyalist yönetim, anlaşılan odur ki devrim tamamen gerçekleşene ve başarılı bir şekilde yerleşene kadar Müslüman halka özgürlük vaat ederek ve bir süre faaliyetlerini gerçekleştirmelerine zaman vererek onların ağzına tabiri doğru ise bir parmak bal çalınmıştır. Tüm gücü ellerine aldıklarında ise milletlerin aydınlıkçı kişilerine olan sert tavırları ve yargılamalarından aslında halkların özgürlüğünü savunma gibi bir dertleri olmadığı da tarafımızca gözlemlenmektedir.

7.2. Hakkında Açılan Dosya ve Suçlamalar

1 Ocak 1939'da, Sovyet kamplarında 1.317.195 tutuklu bulunmuştur. Bunların 24.994'ü Tatarlardır. 71 yaşındaki Hadi Maksudi ise ömrünün kalan yıllarının çoğunu zindan, hapisane hücreleri ve sürgünde geçirmiştir. İlk kez gözaltına 16 Ocak 1933 yılında alınmıştır. O, Birleşik Sosyalist-Faşist Parti oluşumuna ve Sovyet yönetimine karşı faaliyetlerde bulunmakla suçlanmıştır. 4232 numaralı "Dosya" ile 95 kişi cezaevine atılmıştır, bir süre sonra sayı 109 kişiye yükselmiştir. H. Maksudi özellikle devrim karşıtı oluşumun başlarında yer almakla suçlanmıştır. "Dosya" boyunca gözaltına alınanlar arasında H. Maksudi birinci sırada gelmiştir, ona bu Sovyet karşıtı oluşumun öncüsü gözüyle bakılmıştır. Ruslar'ın elindeki isim listesinde Tatar dünyasının bilgili şahısları olan Apanevler (6 kişi), Garif Badalşin, Kelmulla Hocanev, Kaşşaf Tercümani, İlyas Alkin, Sögat Mehdiyev v.b isimleri suçlamışlardır. Kısacası 4232 numaralı "Dosya"yı oluşturan N.K.V.D organları Tataristan'ın, Baltaç, Arça, Balık, Bistes, Döbyaz ilçelerinin, Kazan şehrinden evvelki molla-müderrişlerini, muallimlerini, ziyalılarını alan ve "Sovyet varlığına karşı silahlı isyan oluşumu." içine alarak suçlayıp doğrudan Srokka kamplarına sürgün gönderilmelerine karar kılınmıştır. Bu isimleri geçen şahısların birçoğu üzerlerine atılan suçlamaları kabul etmemişlerdir. Hadi Maksudi ise aynı şekilde üstüne isnat edilen suçları kabul etmemiş ve bu suçları başkalarının üstüne atmayı da aklından geçirmemiştir (Gaffarova, 2002: 42-43). Hadi Maksudi tutuklanarak 3 yıl olmak üzere Kirov şehrine sürgüne gönderilmiştir (Maraş, 2002: 111). 12 Aralık 1936 yılında sürgün süresi dolmuştur. Ocak 1937'de Kazan'a geri dönmüştür (Gaffarova, 2002: 44-45).

7.3. Sorgular

Hadi Maksudi alındığı ilk sorguda "Ben bir zaman veya herhangi bir dönemde devrim karşıtı bir oluşumun içinde yer almadım." demiştir. Ama yapılan tetkiklerde onu "İktisad" dergisi redaktörü M. F. Mortazin ile bağlantılı bulup suçlamışlardır (Hadi Maksudi ile 1908 yılında tanışmışlıkları vardı, ama onu F. Mortazin ile Türkiye ve Türklük ideaları hakkında fikir alışverişi yapmak iddiaları ile suçladılar.) Hadi Maksudi 6 Mart sorgusunda da ilk sorgusunda yaptığı gibi suçlamaları üstüne almamıştır. Lakin 8-9 Mart günü sorguda kendine isnat edilen suçlamaları kabul etmiştir. Hadi Maksudi, kendinin 1892 yılından itibaren başlayan (birinci Tatar elifbası yazarı olarak tanındığı zamandan) milli faaliyetleri hakkında: "Hem Tatar maarifi, medeniyeti alanındaki faaliyetler ve ideaların sosyal hayata geçirilmesi için gayret gösterdim." demiştir. Elbette klasik Sovyet işkence yöntemleri ile kendisine suçlamaları kabul ettirmeyi başarmışlardır. Artık zorlamanın bir işe yaramayacağını gören H. Maksudi "Sovyet karşıtı, panislamist, pantürkist faaliyetlere katıldığını itiraf etmiştir." (Aynı zamanda da hiçbir organizasyonda dahil olmadığını ifade etmiştir.). 23 Mayıs günü sorguya alındığında H. Maksudi, G. Gobeydullin ile rastlaşıp, onunla fikir alışverişi yapmakla suçlanmıştır. Bunun üzerine bir de oğlu Harun'un (Moskova'da okudu) da Türk yazarları ile mektuplaşıp münasebet kurması H. Maksudi'nin suçlamaları arasına eklenmiştir. Hadi Maksudi'nin Sovyet iktidarı kurulana kadar, yani Çarlık yönetimindeki 50 yıla yakın ömrü boyunca o dönem yürüttüğü içtimai, milli, siyasi faaliyetler 20 yıldan sonra ona suçlama olarak geri dönmüştür. 1906 yılında Müslüman İttifak Partisi ile tanışıp kaynaşmıştır. 1910 yılında Kazan'a gelen Hilmi Paşa ile karşılaşmıştır. 1918 yılında Türk esirlerin akıbetini halletme maksadı ile Kazan'a gelen Yusuf Akçura ile karşılaşmış görüşmüştür.

Hor görme, dışlanma, işkence ile yapılan sorgularda H. Maksudi'ye Ruslar tarafından, kendisinin anti devrimci faaliyetlerde bulunduğu iddiaları kabul ettirilmeye çalışılmıştır. 70 yaşına gelmiş olan H. Maksudi zor şartlara daha fazla dayanmadığı için her bir suçu kabul etmek zorunda kalmıştır. 20-25 Temmuz günlerindeki sorgularda Hadi Maksudi anti devrimci oluşumun azalarından olup 1918'de ilan edilen "İdil-Ural" devleti ideasının savunucusu olarak ilan edilmiştir. 1918'de Türk esirlerinin akıbetini halletme amacıyla Rusya'ya oradan da Kazan'a gelen "pantürkist aktivist" Yusuf Akçura'yı evinde misafir etmiştir. Yusuf Akçura

ona: “İdil-Ural devletinin maksadı Türk-Tatar devletinin kurulması ise, bu bütün dünya pantürkistleri için mühim yücelik bulur.” demiştir. Yusuf Akçura ile olan bu samimiyeti sorguda epeyce başını ağrıtmıştır. Bu konuyla alakalı da H. Maksudi inkâr etme yolunu tutmuştur. Fakat sorgu memurları onu devamlı baskı altına almıştır. İşkenceye dayanamayan Hadi Maksudi sonunda memurlara” Kabul etmeliyim ki önceki sorgularda bilerek yabancılarla olan münasebetimi sakladım.” demiştir ve diğer milliyetçi âlimlerle olan irtibatı üzerine yapılan suçlamaları kabul etmiştir. Hadi Maksudi hakkında yapılan suçlamaların birçoğunu kabul etmeye mecbur bırakılmıştır. Fakat bu sorgularda başkalarının da başını derde sokmamak adına sorgu memurlarının sorularına çok dikkatli cevaplar vermeye özen göstermiştir. O, bütün Tatar halkının bilge isimleri olan; Yusuf Akçura, Z. Velidi, A. İshaki, S. Maksudi v.b. kişiler üzerinden de sorguya çekilmiştir. Günahtan korktuğu için yalan söylemekten çok çekinen H. Maksudi için bu sert sorgular oldukça zor geçmiştir. Tüm ömrünü milletine hizmet etmek adına harcayan 70 yaşındaki Ahmet Hadi Maksudi’ye Sovyet yönetimi tarafından “halk düşmanı” ismi verilmiştir. Dönem hakkında yazılanlara bakıldığı zaman Tatar ziyalılarının yaşadıkları zamanda Sovyet yönetimine karşı ne kadar güçsüz bir konumda olduğu görülüyor. En sonuncu 22 Ağustos günü yapılan sorgudan sonra Hadi Maksudi’yi Kazan Psikiyatri Hastanesine sevk etmişlerdi. Kızı Behramiya bu durum için şunu söylemiştir: “Sorguda yapılan sert müdahale Hadi Maksudi’nin sinir sistemini bozdu ve ellerinde titreme başladı.” Hadi Maksudi bu hastaneye geldiğinde etrafına bakıp burada akıl hastalarını görüp ve kendisinin de burada kalarak aklını yitireceğinden korkmaya başlamıştır. Fakat orada tanıştığı bir kişi ona ölüm cezasından kurtulmak için deli taklidi yapması konusunda akıl vermiştir. Bu fikir Hadi Maksudi’ye çok mantıklı gelmiş ve bunu uygulamaya karar vermiştir. Hastanede doktorların ona “Siz kimsiniz?” sorusuna cevaben “Tüm dünya filozofuyum.” demiştir. Doğu felsefi ile alakalı doktorların anlamayacağı şekilde cümleler kurarak onları kendinin akli bir sorunu olduğuna ikna etmiştir. 1 Eylül 1938 yılında 414 numaralı raporda Vologin, Bobilev, Eršov isimli doktorlar Hadi Maksudi’nin çok yaşlı olduğunu ve aklının gidip geldiğini bu sebeple de serbest bırakılmasının iyi olacağını yazmışlardır. Bunun üzerinde 20 Ocak 1939 yılında Hadi Maksudi için N.K.V.D tarafından açılan dosya sağlık sorunları nedeniyle kapatılmıştır. Hadi Maksudi 1941 senesinde 73

yaşındayken vefat etmiştir ve Abdullah Tukay’ın mezarı yakınına defnedilmiştir. Hadi Maksudi’nin Rusya tarafından aklanması ise maalesef 1995 yılını bulunmuştur (Gaffarova, 2002: 46-47-48-49).

SONUÇ

Ahmet Hadi Maksudi’nin Kazan Tatarlarının yenileşme mücadelesindeki yeri önemlidir. Kendisi bu yolda üstüne büyük vazifeler alıp ömrünün sonuna kadar yazdığı ders kitapları ile ve Yıldız gazetesinde yayımlanan makaleleri ile ceditçiliği Tatar milletine anlatmaya gayret etmiştir. Dini ve pozitif bilimleri birbirinden ayırmamış ikisine de aynı ölçüde önem vermiştir. Bunları din konusunda yazdığı kitaplarından ve ders kitaplarının içeriğine bakarak görebiliyoruz. Hadi Maksudi’nin yeni eğitim metodunu kullanarak kaleme aldığı eserlerinden sonra hiç şüphesiz en büyük yenilikçi hizmeti Yıldız gazetesi olmuştur. Kendisi genç yaşından itibaren matbaanın kamuoyu üstündeki kuvvetli etkisini fark etmiş ve bu alanda hizmet verebilmek için elinden geldiği kadar çalışmıştır. Yıldız gazetesinin kadrosunu dönemin mühim Tatar âlimlerinden oluşturmuş ve Tatar yayın hayatına kıymetli bir süreli yayın dizisi armağan etmiştir. Kendi döneminde yaşayan entelektüel aydın çevreyle ilişkilerini koparmamış sadece Tatar milletinin yükselişi için değil tüm Türk dünyasının gelişmesi için çaba sarf etmiştir. Hadi Maksudi, yaşamı boyunca yaptığı faaliyetlerle milletine bağlılığını ispat etmiştir. Sovyet iktidarının yönetime gelmesi ile tıpkı diğer Tatar âlimleri gibi onun da hizmetleri ihanet gibi lanse edilmiştir. Sovyet yönetiminin yıkılmasının ardından Tatar münevverlerinin de çalışmaları sonucunda layık olduğu itibar merhumun namında iade edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Ayda, A. (1977), Ölümünün 20. Yılında Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal, Ankara, Ayyıldız.
- Devlet, N. (2014), Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1907), Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Gaffarova, F. (2002), Ahmed Hadi Maksudi, Kazan, Tataristan Bilim Akademisi Tarih Enstitüsü.
- Gaffarova, F. (2006), “Yıldız” Kabızgan Maksudi, Kazan, Tataristan Bilim Akademisi Ş. Mercani Tarih Enstitüsü.

- Hurullina, R. (1993), Hadi Maksudi'nin Doęumunun 125.inci Yılı Anısına, Kazan, Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Maksudi, A., H. (1917), Muallim-i Evvel, Kazan.
- Maraş, İ. (2002), Türk Dünyasında Dini Yenileşme, İstanbul, Ötüken.
- Marsel, A. (1993), Megrifetçi Kabızgan "Yıldız",Kazan, Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Şahingöz, M. ve Alp, A., 20.yy Başında Kazan Tatarlarının Basın Organları(1905-1917).
- Taymas, A., B. (1906), Kızlar Gimnazyumunun Açılması Münasebeti İle, "Yıldız", Kazan,: 1710.
- Taymas, A., B. (1959), Kazanlı Türk Meşhurlarından İki Maksudiler, İstanbul, Zaman.
- Taymas, A., B. (2002), Rus İhtilalinden Hatıralar 1, İstanbul, Turan Kültür Vakfı.
- Uzman, N. (2014), Sadri Maksudi Arsal'ın TBMM'deki Faaliyetleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.